

सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम
सम्बन्धी वस्तुगत विवरण, २०८२
(TVET Profile of Sudurpashchim Province)

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
सामाजिक विकास मन्त्रालय
धनगढी, कैलाली

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
धनगढी, कैलाली, नेपाल

शुभकामना सन्देश

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको सामाजिक विकास मन्त्रालयले सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरी पुस्तक प्रकाशन गर्न लागेकोमा हार्दिक बधाई तथा शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

सामाजिक विकास मन्त्रालयले आफ्नो कार्यक्षेत्रको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको योजनाबद्ध विकास मार्फत रोजगारीको लागि अवसर सिर्जना र आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउन सीप विकास, रोजगारी र प्राविधिक शिक्षाको अवस्था र सम्भावनालाई समेटेर पहिलो पटक प्रकाशन हुन लागेको यो वस्तुगत विवरण, प्रदेश सरकारको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम सम्बन्धी नीति तर्जुमा, संस्थागत संरचना स्थापना तथा विकास, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम प्रदायक शिक्षण संस्थाहरूको क्षमता पहिचान गरी बदलिँदो समयमा बजारको माग अनुसारको गुणस्तरीय सीपयुक्त जनशक्ति तयार गर्ने आधार हुनेछ भन्ने मैले ठानेको छु।

देशमा व्याप्त बेरोजगारी र युवाहरूमा देखिएको नैराश्यतालाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको माध्यमबाट दक्ष, सीपयुक्त र उत्पादनशील जनशक्तिको विकास गरी प्रदेशका आर्थिक सम्भावनाहरू, युवा जनशक्ति र विकासको चाहनालाई अवसरको रूपमा उपयोग गर्दै समुन्नत सुदूरपश्चिमको हाम्रो सपनालाई साकार पार्न सकिने कुरामा म विश्वस्त छु।

यो प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी वस्तुगत विवरण प्रकाशनका लागि सामाजिक विकास मन्त्रालयका मा. मन्त्रीज्यू, मा. राज्यमन्त्रीज्यू, सचिव लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। आगामी दिनहरूमा समेत मन्त्रालयबाट आफ्नो कार्यक्षेत्रका विषयहरूमा यस किसिमका रचनात्मक प्रयासहरूको निरन्तर रहनेछ भन्ने विश्वास समेत लिएको छु।

धन्यवाद

२०८२ साल चैत्र ०४ गते, बुधबार।

कमल बहादुर शाह

मुख्यमन्त्री

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
सामाजिक विकास मन्त्रालय

मन्त्री

शुभकामना सन्देश

सुदूरपश्चिम प्रदेशको समग्र आर्थिक, सामाजिक तथा मानव विकासलाई दिगो र प्रभावकारी बनाउने प्रमुख आधारमध्ये प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम एक महत्वपूर्ण क्षेत्र हो। दक्ष, सीपयुक्त र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्न सकेमा मात्र प्रदेशको आर्थिक समृद्धि, रोजगारी सिर्जना तथा उत्पादनशीलता अभिवृद्धि सम्भव हुन्छ। यसै सन्दर्भमा सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमको वर्तमान अवस्था, सम्भावना, चुनौती तथा अवसरहरूलाई समेटेर तयार गरिएको “सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम सम्बन्धी वस्तुगत विवरण” प्रकाशन हुनु प्रशंसनीय बिषय हो। यस प्रोफाइलले प्रदेशमा सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा तथा सीप विकास कार्यक्रमहरूको अवस्थालाई तथ्याङ्क र अध्ययनका आधारमा प्रस्तुत गर्दै नीति निर्माण, योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि महत्वपूर्ण आधार तयार गरेको छ। यसले श्रम बजारको माग र प्राविधिक शिक्षा प्रणालीबीचको सम्बन्धलाई स्पष्ट गर्दै प्रदेशमा आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति विकासका लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्ने विश्वास लिएको छ।

प्रदेशमा ठूलो संख्यामा युवाशक्ति उपलब्ध रहेको वर्तमान अवस्थामा उनीहरूलाई बजारमुखी तथा प्रविधिमैत्री सीप प्रदान गर्नु समयको आवश्यकता हो। यसका लागि प्राविधिक शिक्षालय, उद्योग क्षेत्र, निजी क्षेत्र तथा सरोकारवाला निकायहरूबीचको समन्वय र सहकार्यलाई अझ सुदृढ बनाउनु आवश्यक छ। प्रस्तुत प्रोफाइलले यस दिशामा रणनीतिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

यस महत्वपूर्ण दस्तावेज तयार पार्न योगदान पुऱ्याउने विज्ञ, अनुसन्धानकर्ता, सरोकारवाला निकाय तथा सामाजिक विकास मन्त्रालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई म हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। आगामी दिनमा यसमा उल्लिखित तथ्य, विश्लेषण तथा सुझावहरूलाई आधार मानी प्रदेशमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा विस्तारमा अझ प्रभावकारी पहल गरिने छ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्दछु।

अन्त्यमा, यस प्रकाशनले सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सीप विकास, रोजगारी प्रवर्द्धन तथा आर्थिक समृद्धिको दिशामा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउनेछ भन्ने विश्वासका साथ यसको सफल कार्यान्वयनको कामना गर्दछु।

मेघराज खड्का

मन्त्री मेघराज खड्का

सामाजिक विकास मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश
सामाजिक विकास मन्त्रालय

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
सामाजिक विकास मन्त्रालय

राज्यमन्त्री

शुभकामना

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालयको तर्फबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम (Technical and Vocational Education and Training) को अवस्थाबारे समग्र जानकारी प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएको यस प्रादेशिक TVET प्रोफाइल सार्वजनिक हुन लागेकोमा अत्यन्त खुशी लागेको छ। प्रदेशभित्र उपलब्ध प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा रहेका अवसर, यस अन्तर्गत कार्यक्रम र संस्थागत संरचनाको बारेमा एकीकृत जानकारी उपलब्ध गराउने सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा यस प्रोफाइलले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने विश्वास लिएको छ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशको समग्र सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि दक्ष, सक्षम र सीपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। उक्त आवश्यकता पुरा गर्न युवाहरूमा व्यावहारिक सीप तथा दक्षता विकास गर्ने उद्देश्यले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइएको छ। यी कार्यक्रमहरू श्रम बजारको बदलिँदो आवश्यकता तथा समयानुकूल सीप विकासलाई ध्यानमा राखी सञ्चालन गरिँदै आएका छन्।

यस प्रोफाइलले प्रदेशभित्र सञ्चालनमा रहेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमसम्बन्धी शिक्षण संस्थाहरूको अवस्था, क्षमता तथा सम्भावनाको पहिचान गर्नुका साथै प्रदेशमा आवश्यक पर्ने प्राविधिक तथा सीपयुक्त जनशक्तिको अवस्था विश्लेषण गरेको छ। साथै, प्रदेशभित्र सञ्चालनमा रहेका उद्योग, व्यवसाय तथा रोजगारदाताहरूको आवश्यकता र मागलाई समेत समेटेर शिक्षा र रोजगारीबीचको सम्बन्धलाई सुदृढ बनाउन महत्वपूर्ण सुझावहरू प्रस्तुत गरेको छ। यसले प्रदेश सरकार, निजी क्षेत्र तथा नागरिक समाजबीच सहकार्यको आवश्यकता र सम्भावनालाई पनि उजागर गरेको छ, जसले TVET क्षेत्रलाई अझ प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन मद्दत पुऱ्याउनेछ।

अन्त्यमा, यस महत्वपूर्ण प्रोफाइल तयार गर्न सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्बन्धित मन्त्रालय, विज्ञहरू, सरोकारवाला निकायहरू तथा सहयोगी संस्थाहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। प्रस्तुत दस्तावेजले सुदूरपश्चिम प्रदेशको TVET क्षेत्रको विकास, दक्ष जनशक्ति निर्माण र प्रदेशको समग्र समृद्धि हासिल गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने विश्वास लिएको छु।

सरस्वती खड्का

राज्यमन्त्री

सामाजिक विकास मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

सामाजिक विकास मन्त्रालय

हाम्रो भनाई

Email: mosdkaila107@gmail.com

Website: mosd.sudurpashchim.gov.np

०९९-५२४५६३ (प्रशासन)

०९९-५२७९०६ (उच्च शिक्षा)

०९९-५२६०५८ (कानून शाखा)

कैलाली नेपाल

स्वास्थ्य, शिक्षित र सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गरी प्रदेशको समग्र विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु सामाजिक विकास मन्त्रालयको एउटा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी भित्र पर्दछ । मुलुकको समग्र आर्थिक विकास, रोजगारी सिर्जना तथा दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि TVET क्षेत्रको भूमिका अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको छ । विशेष गरी सुदूरपश्चिम प्रदेश जस्तो सम्भावनाले भरिपूर्ण प्रदेशमा स्थानीय स्रोत, साधन र आवश्यकतासँग मेल खाने साथै यस प्रदेशमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम बजारको माग अनुसारको सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्न TVET क्षेत्रको सुदृढीकरण अपरिहार्य रहेको छ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको सन्दर्भमा तथ्यमा आधारित नीति तथा रणनीति तयार गर्न, संस्थागत सुधार गर्न र प्राथमिकता अनुसार बजेट विनियोजन तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नको लागि प्रदेशभित्र सञ्चालनमा रहेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम सम्बन्धी कार्यक्रम, संस्थाहरू, अवसर तथा चुनौतीहरूलाई समेटेर यो “TVET Profile” प्रकाशन गरिएको छ ।

यस प्रोफाइल भित्र सुदूरपश्चिम प्रदेशका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम प्रदायक शिक्षालय/विद्यालय, प्रदेश भित्र स्थापना र संचालन भएका उद्योगहरूको विद्यमान अवस्था, रोजगारीका क्षेत्रहरूको विवरण समावेश गरिएको छ । यसबाट श्रम बजारको माग, तालिम प्रदायक निकायको क्षमता र कार्यक्रमको आवश्यकताको पहिचान भएको छ । यसले नीति निर्माण, योजना तर्जुमा, कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा सरोकारवाला निकायहरूबीच समन्वय र सहकार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाउन महत्वपूर्ण आधार प्रदान गर्ने विश्वास लिइएको छ ।

यो प्रोफाइल तयार पार्ने क्रममा विज्ञहरू संग छलफल, दस्तावेजहरूको समिक्षा, प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतहरूबाट तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण गरीएको छ । यस कार्यमा सहयोग गर्ने विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय, प्राविधिक विज्ञ, विकास साझेदार संस्था तथा सम्बन्धित सबै सरोकारवालाप्रति मन्त्रालय हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछ । साथै, यस प्रोफाइलले प्रदेशमा TVET क्षेत्रको विकास, व्यवस्थापन तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनमा मार्गदर्शन प्रदान गर्ने विश्वास व्यक्त गर्दछ । अन्त्यमा, सुदूरपश्चिम प्रदेशमा दक्ष, सीपयुक्त तथा प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्दै प्रदेशको समग्र सामाजिक, आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउने हाम्रो साझा लक्ष्य पूरा गर्न यस प्रोफाइल उपयोगी हुने अपेक्षा गर्दछु ।

डा. हेमराज रेग्मी

प्रदेश सचिव

प्रदेश सचिव

कार्यकारी सारांश

पृष्ठभूमि: सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालयले प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको योजनाबद्ध विकासमार्फत रोजगारीका अवसर सृजना र आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने लक्ष्यसहित नीतिगत, कानुनी र संस्थागत व्यवस्था गर्दै कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ । यस प्रदेशमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) अन्तर्गत विभिन्न प्रकारका १६५ संस्थाहरूले डिप्लोमा, प्रमाणपत्र तह, प्राविधिक SLC का कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेका छन् र कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक धारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ५३ वटा शिक्षालयहरू रहेका छन् । यो प्रोफाइल सीप विकास, रोजगारी र प्राविधिक शिक्षाको अवस्था र सम्भावनालाई समेट्ने महत्त्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा तयार पारिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य: यस प्रोफाइलको मुख्य उद्देश्य प्रदेशको लागि आवश्यक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति तर्जुमा गर्न र सोही अनुकूलको प्रदेश प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम संरचना स्थापना गर्नका लागि आवश्यक सूचना तथा जानकारी उपलब्ध गराउनु हो । यसले प्रादेशिक TVET रणनीति विकास गर्न विद्यमान प्रदेशका शिक्षालय, उद्योग तथा रोजगारदाता र अन्य सम्बन्धित क्षेत्रका आवश्यक र सम्भाव्य तथ्य र तथ्याङ्क व्यवस्थित गर्ने, प्रदेशलाई आवश्यक पर्ने प्राविधिक र सीपयुक्त जनशक्तिको अवस्था पहिचान गर्ने, प्रदेशभित्र सञ्चालन भएका उद्योगहरूको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गर्ने, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम प्रदायक शिक्षण संस्थाहरूको क्षमता पहिचान गर्ने, प्रदेश सरकार, निजी क्षेत्र र नागरिक समाज बीचको सहकार्यको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी उजागर गर्ने, TVET कार्यक्रम अन्तर्गत जीवन पर्यन्त सिकाइको अवस्था र आवश्यकता पहिचान र उजागर गर्ने र प्रदेशका TVET क्षेत्रका प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू पहिचान गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन विधि: यस प्रोफाइलको विकासका लागि विभिन्न चरणहरूमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो । प्रारम्भिक चरणमा TVET सम्बन्धी विज्ञहरूसंग छलफल तथा राय सल्लाह लिई प्रोफाइलको अवधारणा तयार पारिएको थियो । त्यसपछि राष्ट्रिय जनगणना २०७८, आर्थिक गणना, आर्थिक सर्वेक्षण तथा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयका सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू सङ्कलन गरिएका थिए । यसका अतिरिक्त प्रदेशमा रहेका औद्योगिक प्रतिष्ठान तथा प्राविधिक शिक्षालयहरूबाट प्राथमिक तथ्याङ्क पनि सङ्कलन गरिएको थियो जसका लागी कुल ३०२ वटा एकाइ (उद्योग र शिक्षालय) नमुनाको रूपमा छनौट गरिएका थिए ।

तथ्याङ्क विश्लेषण: सङ्कलित तथ्याङ्कहरूको वैज्ञानिक ढाँचामा अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा प्रदेशको जनसाङ्ख्यिकीय अवस्था, श्रमशक्तिको सहभागिता दर, शैक्षिक अवस्था, वैदेशिक श्रम आप्रवासनको प्रवृत्ति, औपचारिक र अनौपचारिक TVET प्रदायक संस्थाहरूको सङ्ख्या र भर्ना क्षमता, सीप परीक्षणमा सहभागिता र उत्तीर्ण दर, उद्योगहरूको सङ्ख्या, प्रकार र रोजगारी क्षमता, तथा उद्योगहरूले अनुभव गरेको सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव जस्ता पक्षहरूलाई विस्तृत रूपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययनको नतिजा: सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम (TVET) संग सम्बन्धित तथ्याङ्कको विश्लेषण पश्चात् प्राप्त मुख्य नतिजाहरूलाई यस दस्तावेजमा विस्तृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनले प्रदेशको समग्र जनसाङ्ख्यिकीय अवस्था, श्रमशक्ति, शैक्षिक स्तर, औपचारिक तथा अनौपचारिक TVET प्रदायक संस्थाहरूको अवस्था, सीप परीक्षणको परिदृश्य, उद्योगहरूको स्थिति र रोजगारीका अवसरहरूमाथि व्यापक रूपमा

प्रकाश पारेको छ । यी नतिजाहरूले प्रदेशको TVET क्षेत्रका सबल पक्षहरू, सीमितताहरू र भविष्यका सम्भावनाहरूलाई पनि स्पष्ट रूपमा देखाएका छन् ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशले नेपालको कुल भूभागको १३.६ % हिस्सा ओगटेको भए पनि कुल जनसङ्ख्याको ९.२ % अर्थात् २६,९४,७८३ जनाको मात्र बसोबास रहेको छ । यसमध्ये पुरुषको हिस्सा ४७.२ % र महिलाको हिस्सा ५२.२% छ । प्रदेशमा प्रति घर परिवार औसत ४.७ जना सदस्य छन् भने जनघनत्व प्रति वर्ग किमी १३८ जना रहेको छ । उमेर समूहमा पाँच पाँच वर्षको फरकको विश्लेषण गर्दा, १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका जनसङ्ख्याको हिस्सा १२ % रहेको छ भने १५ देखि ४० वर्षको युवा उमेर समूहका जनसङ्ख्याको हिस्सा ४७.४ % छ जसले सुदूरपश्चिम प्रदेश जनसाङ्ख्यिकीय लाभ प्राप्त गर्ने अवस्थामा रहेको सङ्केत गरेको छ । यसले प्रदेशमा काम गर्ने उमेरका युवाहरूको ठूलो सङ्ख्या रहेको र उनीहरूलाई उपयुक्त सीप प्रदान गर्न सकेमा यसले आर्थिक विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्ने सम्भावना देखाउँछ । ६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेर समूहको हिस्सा केवल ६.६ प्रतिशत छ । जातिगत समुदायको आधारमा हेर्दा, प्रदेशमा सबैभन्दा बढी (४१.८ %) क्षेत्री समुदायको बाहुल्यता छ । यसपछि थारू समुदाय १४.८ %का साथ दोस्रो स्थानमा छ । पहाडी ब्राह्मण, विश्वकर्मा, ठकुरी, परियार लगायतका समुदायहरूको पनि उल्लेख्य उपस्थिति छ । यो जातीय विविधताले प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरूको योजना र कार्यान्वयनमा समावेशीताको महत्त्वलाई उजागर गरेको छ ।

आर्थिक सक्रियताको अवस्था हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल जनसङ्ख्याको ८१ प्रतिशत १० वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूह अन्तर्गत पर्छ, जसलाई आर्थिक रूपमा सक्रिय उमेर समूहका रूपमा परिभाषित गरिएको छ । उक्त उमेर समूहको करीव २९.५५ % जनसंख्या आर्थिक रूपमा निष्क्रिय रहेको देखिन्छ । जसमा महिलाको हिस्सा ५७.२ % रहेको देखिन्छ जुन पुरुषको भन्दा तुलनात्मक रूपमा निकै बढी छ ।

शिक्षाको स्तरले जनसङ्ख्याको सीपको तह र उत्पादकत्वको अवस्थाका बारेमा सङ्केत गर्ने हुनाले यसको विश्लेषण महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । प्रदेशको जनसङ्ख्याको शैक्षिक स्तर हेर्दा, सबैभन्दा ठूलो हिस्सा (करिब ३१ प्रतिशत) आधारभूत तह (कक्षा ८) उत्तीर्ण रहेको छ । त्यसपछि माध्यमिक तह (कक्षा १२ उत्तीर्ण) वा सो सरहको हिस्सा २८ प्रतिशत छ भने एसइइ वा सो सरहको हिस्सा १६.९ प्रतिशत छ । यसले प्रदेशमा अझै पनि उच्च शिक्षा र विशिष्टीकृत सीपको कमी रहेको सङ्केत गरेको छ जसलाई प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रममार्फत सम्बोधन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न आप्रवासी कामदारहरूको विवरणले पनि प्रदेशको श्रमशक्तिको अवस्थालाई देखाएको छ । यद्यपि उपलब्ध तथ्याङ्कमा वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरूको सीप स्तरमा उच्च दक्षताको कमी देखिएको छ । अधिकांश अदक्ष वा अर्धदक्ष कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने गरेको पाइएको छ जसले प्रदेशभित्र सीप विकास र रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई अझ बढी जोड दिएको छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा २०८१/८२ को तथ्याङ्क अनुसार १६५ वटा लामो अवधिको प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्सङ्ग (CTEVT) आबद्ध तालिम प्रदायक संस्थाले सम्बन्धन स्वीकृति लिएपनि हाल सो भन्दा कम नै सञ्चालनको अवस्थामा रहेका पाइन्छ । यसका साथै शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र (CEHRD) संगको आबद्धतामा ५३ वटा विद्यालयले कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेका छन् । यसरी प्रदेशमा कुल २१८ वटा लामो अवधिको प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरू रहेका छन् । समीक्षा अवधिमा CTEVT अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका शैक्षिक संस्थाहरूको जम्मा भर्ना क्षमता १३४८४ मा केवल ६२ प्रतिशत मात्र विद्यार्थी भर्ना भएका छन् र पछिल्लो वर्षहरूमा यो संख्या अझै तीव्र रूपमा घटदो क्रममा रहेको देखिन्छ । CTEVT अन्तर्गत सञ्चालित प्रि-डिप्लोमा र डिप्लोमा तहका कार्यक्रमहरूमा मात्र नभई शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र अन्तर्गत सञ्चालित प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरूमा पनि भर्ना दर न्यून रहेको पाइएको छ । प्राविधिक धार अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमको पहिलो वर्ष (कक्षा नौ) मा भर्ना दर सन्तोषजनक (७१%) भए तापनि कक्षा बाह्र मा पुग्दा उक्त दर

ज्यादै न्यून (४०%) मा झरेको देखिन्छ । यसले प्राविधिक शिक्षा प्रतिको आकर्षण वा पहुँचमा कमी रहेको र विद्यार्थीहरूले बीचमै पढाइ छाड्ने प्रवृत्ति बढिरहेको सङ्केत गर्दछ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सीप परीक्षण र प्रमाणीकरणमा उत्साहजनक सहभागिता देखिएको छ । विगत पाँच वर्षमा २२,९३० जना व्यक्तिहरू सीप परीक्षणमा सहभागी भएका थिए । यसमा उनीहरूको समग्र उत्तीर्ण दर ६९% रहेको छ । सीप परीक्षणमा अधिकतम सहभागिता तह १ (Level १) मा देखिएको छ । जसले आधारभूत सीप विकासमा राम्रो प्रगति भएको देखाएको छ । यद्यपि सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको व्यापकता र संस्थागत विकासमा अझै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । सीप परीक्षणका प्रमुख रोजगार उन्मुख पेशाहरूको विश्लेषणले विभिन्न क्षेत्रमा सीपको आवश्यकतालाई उजागर गरेको छ । यसले प्रदेशमा विभिन्न उद्योगहरूको मागअनुसार सीप विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई जोड दिएको छ । लैङ्गिक सहभागिताको कुरा गर्दा सीप परीक्षणमा ४५.४% महिला सहभागी हुनु सकारात्मक भए पनि रोजगारीका अवसरहरूमा उनीहरूको पहुँच अझै नपुगेको देखिन्छ जसका लागि थप नीतिगत कार्यक्रम आवश्यक रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उद्योग तथा रोजगारदाताको अवस्थाको अध्ययन पनि महत्त्वपूर्ण रहेको छ । तथ्याङ्क अनुसार यस प्रदेशमा कुल व्यवसाय र औद्योगिक प्रतिष्ठान गरी ६२,९६८ रहेका छन् र जसमा १८५,२०० जना रोजगारीमा रहेका छन् । रोजगारीको वितरणलाई सीपको तह अनुसार विश्लेषण गर्नाका निम्ति २०२ वटा औद्योगिक प्रतिष्ठानबाट प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो । ती उद्योगले जम्मा ५७८५ रोजगारी उपलब्ध गराएको र जसमध्ये अदक्ष (शारीरिक श्रम गर्ने) कामदारहरूको हिस्सा सबैभन्दा धेरै (७४.५%) रहेको थियो । यसले प्रदेशका उद्योगहरूमा शारीरिक श्रममा आधारित रोजगारीको ठूलो माग रहेको र सोही अनुसार अदक्ष जनशक्तिको बाहुल्यता रहेको देखिन्छ । सोही प्राथमिक तथ्याङ्कको विश्लेषणले उच्च प्राविधिक तहमा ९.६% र व्यावसायिक तहमा ८.२% रोजगारी रहेको देखाउँछ, प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय काममा संलग्न जनशक्तिको हिस्सा ७.८% रहेको पाइएको थियो । यो तथ्याङ्कले सुदूरपश्चिम प्रदेशका उद्योगहरूमा सीपयुक्त र प्राविधिक जनशक्तिको तुलनामा अदक्ष श्रमिकको माग अधिक मात्रामा रहेको सङ्केत गरेको छ जसले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकतालाई औँल्याएको छ ।

श्रम बजारको माग र तालिम प्रदायक संस्थाहरूले प्रदान गर्ने सीप बीचको तालमेलको कमीले उद्योगहरूले सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव महसुस गरिरहेको पाइयो । सर्वेक्षण गरिएका २०२ उद्योगले दिएका उत्तरका आधारमा कामदारको अभावको मुख्य कारण कामदारमा निश्चित सीपको कमीका साथै काम सुरु गरेदेखि नै अझ राम्रो अवसरका लागि अन्यत्र कामको खोजी गर्ने प्रवृत्ति रहेको पाइयो । यसले प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीपको अभाव र दक्ष जनशक्तिको पलायन दुवै प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको देखाएको छ । सङ्कलित प्राथमिक तथ्याङ्कको विश्लेषणले उद्योगहरूसंग शिक्षालयहरूको समन्वयको कमी पनि स्पष्ट देखिएको थियो । अध्ययनको लागि नमुनाको रूपमा छनौट भएका १०० वटा शिक्षालयहरूमध्ये ७५ प्रतिशतले उद्योगहरूसंग समन्वय नगर्ने गरेको वा कहिलेकाहीं मात्र गर्ने गरेको बताएका थिए । यसले उद्योग र शिक्षालय बीचको समन्वयमा ठूलो खाडल रहेको देखाएको छ । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम कार्यक्रमहरूबाट उत्पादित जनशक्तिहरू विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी संघ संस्थाहरूमा रोजगार गर्ने अपेक्षा गरिएता पनि विगतमा गरिएका अनुसन्धान प्रतिवेदनको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दा करिब ६० प्रतिशत उत्पादित जनशक्ति मात्र अध्ययनसंग सान्दर्भिक रोजगारीमा संलग्न भएको पाइन्छ ।

प्राथमिक तथ्याङ्कको अध्ययनले शिक्षालयहरूको क्षमता र पूर्वाधारमा पनि महत्त्वपूर्ण निष्कर्षहरू निकालेको छ । प्रदेशका ५६% शिक्षालयहरूले एउटा मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् । यो सीमितताले विविधता र स्थानीय बजारका विशिष्ट आवश्यकताहरूलाई पर्याप्त रूपमा सम्बोधन गर्न नसकेको स्पष्ट देखिन्छ । आधाभन्दा बढी शिक्षालयहरूमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला र कार्यशालाका लागि आवश्यक स्थान तथा सामग्रीहरू अपर्याप्त रहेको पाइयो । पुस्तकालयमा स्थान र पाठ्यसामग्री दुवैको अवस्था अपर्याप्त रहेको धेरै शिक्षालयहरूले बताएका थिए । कार्यशालामा स्थान र उपकरण तथा सामग्रीको अवस्था पनि अपर्याप्त भएपनि प्रयोगशालामा सामग्रीको उपलब्धताको यथेष्ट नै रहे पनि पुराना र धेरै काम नगर्ने

रहेको पाइएको थियो । यसका अतिरिक्त शिक्षालयहरूमा विभिन्न असल अभ्यासहरूको कार्यान्वयनको अवस्था मिश्रित रहेको छ । आधाभन्दा बढी शिक्षालयले विज्ञ प्रशिक्षकहरूको व्यवस्थापन गर्ने गरेका भएपनि यसमा नियमितता नभएको पाइयो । Apprenticeship/OJT जस्ता कार्यस्थलको अभ्यासमा भने तुलनात्मक रूपमा राम्रो अभ्यास भई रहेको पाइएको थियो । ४८% शिक्षालयहरूले सधैजसो र २८% ले प्रायजसो यस्ता कार्यक्रममा विद्यार्थीलाई सहजीकरण गर्ने गरेका बताएका थिए । यद्यपि प्रशिक्षार्थीहरूलाई रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने सम्बन्धमा आधाभन्दा बढी (५७%) ले कहिलेकाहीं वा विरलै मात्र यस्तो सहयोग गर्ने बताएका थिए ।

यसरी द्वितीय स्रोत र प्राथमिक स्रोत दुबै किसिममा तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमका क्षेत्रमा विभिन्न चुनौती र सीमितताहरू विद्यमान रहेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा राखिएको छ ।

१. प्रदेश स्तरीय TVET ऐनको अभाव: प्रदेशमा TVET क्षेत्रको समग्र विकास, नियमन र सञ्चालनका लागि छुट्टै र स्पष्ट कानुनी आधारको अभाव रहेको छ । यसले समन्वयको कमी र जिम्मेवारीको अस्पष्टता निम्त्याएको छ ।
२. उद्योगसंग समन्वयको कमी: शैक्षिक संस्थाहरू र उद्योगहरू बीच वास्तविक आवश्यकतामा आधारित समन्वयको कमी देखिन्छ जसले गर्दा पाठ्यक्रम र सीप विकास उद्योगको माग अनुसार हुन सकेको छैन ।
३. गुणस्तरमा कमी: शिक्षालय र सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको गुणस्तर कमजोर देखिन्छ जसको प्रमुख कारण अपर्याप्त पूर्वाधार, पुराना पाठ्यक्रम, दक्ष प्रशिक्षकको अभाव र कमसल शिक्षण सामग्री रहेका छन् ।
४. सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको सीमितता: सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको व्यापकता र संस्थागत विकास अपर्याप्त देखिन्छ जसले नेपाली कामदारहरूको सीपलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सहजै मान्यता प्राप्त गर्न कठिनाई भएको पाइयो ।
५. शिक्षण संस्थाहरूको पूर्ण क्षमता उपयोगको कमी: धेरै शिक्षालयहरूमा उपलब्ध पूर्वाधार र जनशक्तिको पूर्ण क्षमतामा उपयोग भएको देखिँदैन जसले स्रोतको पूर्ण प्रयोग हुन सकेको छैन ।
६. कम भर्नादर: शैक्षिक क्षेत्रमा न्यून भर्नादर चिन्ताको विषय बनेको छ विशेषगरी उपलब्ध क्षमताको ठूलो हिस्सा उपयोग हुन सकेको छैन । यसले लगानी र प्रतिफलको बीचमा खाडल रहेको प्रस्ट्याउँछ ।

प्रोफाइल निर्माणका चुनौतीहरू: प्रोफाइल निर्माणका क्रममा द्वितीय स्रोतमा बढी निर्भर गर्नु परेको, सीमित मात्रामा द्वितीय तथ्याङ्क उपलब्ध भएकाले स्रोतको गुणस्तरियता र विश्वसनीयता यकिन गर्नुपर्ने चुनौती रहेको थियो । सरोकारवाला मन्त्रालय तथा निकायहरूमा पनि आवश्यक प्रशासनिक तथ्याङ्कहरू सीमित मात्रामा मात्र उपलब्ध थिए ।

निष्कर्ष: यस अध्ययनले सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सीप परीक्षण र प्रमाणीकरणमा उत्साहजनक सहभागिता देखिन्छ जहाँ विगत पाँच वर्षमा २२,९३० जना व्यक्तिहरू सीप परीक्षणमा सहभागी भएका थिए र ६९% उत्तीर्ण दर रहेको थियो । आधाभन्दा बढी शिक्षालयहरूमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला र कार्यशालाका लागि आवश्यक स्थान तथा पाठ्यसामग्रीहरू अपर्याप्त पाइएका थियो । यी अपर्याप्तताले शिक्षाको गुणस्तरमा प्रत्यक्ष असर पारेको देखिन्छ । शैक्षिक क्षेत्रमा कम भर्नादर एक चिन्ताको विषय बनेको छ जहाँ उपलब्ध १३,४८४ भर्ना क्षमतामध्ये केवल ६२ प्रतिशत विद्यार्थी मात्र भर्ना भएको देखिन्छ र यो अझै घटदो क्रममा रहेको छ । उद्योग क्षेत्रले दक्ष जनशक्तिको चर्को अभाव महसुस गरिरहेको पाइन्छ जसले गर्दा श्रम बजारको माग र तालिम संस्थाहरूले प्रदान गर्ने सीप बीचको तालमेलको कमीलाई उजागर गर्दछ । यसका साथै प्रदेशबाट कुल ३.४ लाख व्यक्ति तेस्रो मुलुक गएको देखिन्छन् । जसको ठूलो हिस्सा (७४%) रोजगारीको खोजीमा बाहिरिएका छन् भने उच्च दक्ष श्रमिकको दर नगण्य मात्रामा रहेको पाइन्छ ।

सिफारिसहरू: यी निष्कर्षका आधारमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको सुधारका लागि विभिन्न सिफारिसहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा प्रदेश स्तरीय TVET ऐनको निर्माण, उद्योगसंग समन्वय अभिवृद्धि, प्राविधिक शिक्षालयको क्षमता विस्तार, शिक्षालय र सामुदायिक विद्यालयका कार्यक्रमको गुणस्तर सुधार, निजी क्षेत्रका

तालिममा एकरूपता तथा गुणस्तरको सुनिश्चितता, सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको संस्थागत विकास, शिक्षण संस्थाहरूको पूर्ण क्षमता उपयोग, शैक्षिक पूर्वाधारको सुदृढीकरण (पुस्तकालय, प्रयोगशाला, कार्यशाला), विज्ञ प्रशिक्षकहरूको नियमित व्यवस्थापन, कार्यस्थल अभ्यास (Apprenticeship/OJT) लाई थप प्रभावकारी बनाउने, र रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने सम्बन्धमा शिक्षालयको भूमिका बढाउने जस्ता कार्यक्रमहरू रहेका छन्। कक्षा ९-१२ मा सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम र सिटीइभिटी कार्यक्रमहरू बीच एकरूपता ल्याउनु आवश्यक देखिन्छ। यसो गर्न सकेमा प्रशिक्षार्थीहरूको सीप र क्षमतामा एकरूपता आउने र राज्यको लगानी अनुसारकै गुणस्तरीय जनशक्ति तयार हुनेमा विश्वास गर्न सकिन्छ। यसका साथै शिक्षालयहरूको सङ्ख्या, त्यहाँ पढाइने विषय, बजारको माग र विद्यार्थी भर्नाको अवस्थालाई हेरेर शिक्षण संस्थाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्न जरुरी देखिन्छ। यी सुधारहरूले प्रदेशमा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरी रोजगारीका अवसर बढाउन र आर्थिक उन्नतिमा ठोस मद्दत पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

विषयसूची

खण्ड एक परिचय	१
१.१ प्रोफाइलको आवश्यकता	२
१.२ प्रदेश स्तरीय TVET सञ्चालन सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र अभ्यासहरू	२
१.३ प्रोफाइलको विकासको उद्देश्य	५
१.४ प्रोफाइल निर्माण प्रक्रिया	५
१.५ प्रोफाइल निर्माण तथा कार्यान्वयनका चुनौतीहरू	५
१.६ प्रोफाइलको संगठनात्मक ढाँचा	६
१.७ प्रोफाइलको क्षेत्र र सीमा	६
खण्ड दुई जनसङ्ख्या र श्रमशक्ति	७
२.१ प्रदेशको जनसङ्ख्या	७
२.२ आर्थिक सक्रियता तथा रोजगारी	८
२.३ प्रादेशिक जनसङ्ख्याको शैक्षिक अवस्था	९
२.४ अनुपस्थित जनसङ्ख्या र श्रम आप्रवासन	१०
खण्ड तीन औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम	१३
३.१ औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पहुँचको अवस्था	१३
३.२ स्थानीय तहहरूमा शिक्षालयहरूको संस्थागत पहुँच	१५
३.३ CTEVT का कार्यक्रममा विद्यार्थी भर्ना अवस्था	१६
३.४. CEHRD का कार्यक्रममा विद्यार्थी भर्ना अवस्था	१७
खण्ड चार अनौपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम	१८
४.१ सीप परीक्षण सम्बन्धी अवस्था	१८
४.२ सीप परीक्षणका आवेदकहरूको लैङ्गिक र तहगत विवरण	१९
४.३ सीप परीक्षण नतिजा तथा उत्तीर्ण दर	२०
४.४ आवेदकको जिल्लागत विवरण	२०
खण्ड पाँच उद्योग व्यवसाय र रोजगारीका अवसर	२२
५.१ उद्योग विभाग अन्तर्गत दर्ता भएका उद्योगको विवरण	२२
५.२ उद्योगको स्तर अनुसारको वर्गीकरण	२३
५.३ उद्योगहरूमा रोजगारीको अवस्था	२३
५.४ उद्योगहरूको जिल्लागत विवरण	२३
५.५ आर्थिक प्रतिष्ठानहरूको सङ्ख्या	२४
५.६ उत्तीर्ण प्रशिक्षार्थीहरूको रोजगारीको अवस्था	२५
५.७ बजारमा उच्च माग भएका सीपयुक्त जनशक्तिहरू	२५
५.८ औद्योगिक माग सर्वेक्षणबाट उच्च माग देखिएका प्रमुख पेशाहरू	२६
खण्ड छ प्राथमिक तथ्याङ्कको विश्लेषण	२९
६.१ नमुनाको विवरण	२९

६.२ उद्योगमा रोजगारीको अवस्था.....	31
६.३ जनशक्तिको अवस्था.....	32
६.४ शिक्षालयसंग सम्बन्धित तथ्याङ्क.....	34
खण्ड सात निष्कर्ष र सुझावहरू.....	37
अनुसूचीहरू.....	41

तालिका सूचि

तालिका १: प्रदेशको जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण	7
तालिका २: उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्याको विवरण	8
तालिका ३: प्रदेशका जातिगत समुदाय तथा जनसङ्ख्यामा उनीहरूको हिस्सा	8
तालिका ४: आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको लैङ्गिकता अनुसारको विवरण	9
तालिका ५: शिक्षाको तह र लिङ्ग अनुसार जनसङ्ख्याको विवरण	9
तालिका ६: विभिन्न उदेश्यका लागि विदेश जानेको विवरण	10
तालिका ७: गन्तव्य मुलुक अनुसार श्रम पलायनको अवस्था	11
तालिका ८: दक्षता स्तर अनुसार विदेशी श्रम पलायन	12
तालिका ९: लिङ्ग र गन्तव्य मुलुक अनुसार नेपाल फर्किएका आप्रवासी कामदारको विवरण	12
तालिका ११: व्यावसायिक तालिमका लागि सम्बन्धन प्राप्त संस्थाहरू	18
तालिका १२: क्षेत्रगत रूपमा सीप परीक्षणमा सहभागीहरूको विवरण	19
तालिका १३: सीप परीक्षणमा सहभागीको लैङ्गिक विवरण	19
तालिका १४: सीप परीक्षणमा सहभागीको तहगत विवरण	20
तालिका १५: विभिन्न तहमा सीप परीक्षणको नतिजा	20
तालिका १६: प्रदेशका सीप परीक्षण आवेदकको जिल्लागत विवरण	20
तालिका १७: उद्योगको जिल्लागत विवरण	23
तालिका १८: उद्योगहरूको जिल्लागत विवरण	24
तालिका १९: आर्थिक प्रतिष्ठानहरूको जिल्लागत सङ्ख्या र संलग्न जनशक्तिको विवरण	24
तालिका २०: प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका प्रमुख रोजगार उन्मुख पेशाहरू	25
तालिका २१: सीप परीक्षण को क्षेत्रगत रोजगारीको दर	26
तालिका २२: सीप परीक्षण गरिएका पेशाहरू	26
तालिका २३: निजी क्षेत्रबाट पहिचान भएका पेशाहरू तथा आगामी मागको प्रक्षेपण निर्माण क्षेत्र	27
तालिका २४: निजी क्षेत्रबाट पहिचान भएका पेशाहरू तथा आगामी मागको प्रक्षेपण कृषि क्षेत्र	27
तालिका २५: निजी क्षेत्रबाट पहिचान भएका पेशाहरू तथा आगामी मागको प्रक्षेपण पर्यटन क्षेत्र	28
तालिका २६: जिल्लागत नमुना	29
तालिका २७: नमुनामा लिइएका उद्योगको स्वामित्व	30
तालिका २८: नमुनामा लिइएका उद्योगको वर्गीकरण	30
तालिका २९: उद्योगमा रोजगारीको अवस्था (लिङ्गको आधारमा)	31
तालिका ३०: उद्योगमा रोजगारीको अवस्था (सीपको तहको आधारमा)	32
तालिका ३१: सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव प्रतिको अनुभव	32
तालिका ३२: बजारमा माग अनुसार प्राप्त हुन गाह्रो हुने मुख्य मुख्य सीप वा कामको क्षेत्र	33

तालिका ३३: भविष्यमा माग हुन सक्ने मुख्य पाँचवटा सीप	33
तालिका ३४: कामदार अभाव हुनाका कारणहरू.....	34
तालिका ३५: सर्वेक्षणमा समावेश गरिएका शिक्षालयसंग सम्बन्धित तथ्याङ्क	34
तालिका ३६: शिक्षालयसंग सम्बन्धित तथ्याङ्क.....	35
तालिका ३७: कार्यक्रम र प्रशिक्षक	35
तालिका ३८: असल अभ्यासहरू.....	35

रेखाचित्र सूचि

रेखाचित्र १: राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप.....	4
रेखाचित्र २: ५ देखि २५ वर्षका उमेर समूहका व्यक्तिहरूको औपचारिक अध्ययनको अवस्था ..	10
रेखाचित्र ३: लामो अवधिका प्राविधिक शिक्षालयहरूको विवरण	13
रेखाचित्र ४: प्राविधिक शिक्षालयको प्रकृति अनुसार भर्ना क्षमता	14
रेखाचित्र ५: पालिकागत संस्थागत पहुँचको अवस्था	16
रेखाचित्र ६: कार्यक्रमको तहअनुसार भर्नादर	16
रेखाचित्र ७: प्राविधिक धारका कार्यक्रमको भर्ना दर प्रतिशतमा(२०८१)	17
रेखाचित्र ८: उद्योगको क्षेत्रगत वर्गीकरण.....	22
रेखाचित्र ९: उद्योगको तहगत वर्गीकरण	23
रेखाचित्र १०: उद्योग स्थापनको प्रवृत्ति	31

खण्ड एक परिचय

सुदूरपश्चिम प्रदेश नेपालको सबैभन्दा पश्चिमी भूभागमा अवस्थित रहेको छ । यस प्रदेशको कुल क्षेत्रफल १९,५१६ वर्ग किलोमिटर रहेको छ जुन नेपालको कुल भूभागको १३.२ प्रतिशत हो । यसको पूर्वमा कर्णाली र लुम्बिनी प्रदेश, दक्षिण र पश्चिममा भारतको उत्तर प्रदेश र उत्तराखण्ड तथा उत्तरमा चीनको तिब्बत क्षेत्र पर्दछ । यो प्रदेश २८°२२' देखि ३०°९' उत्तरी अक्षांश र ८०°३' देखि ८१°२५' पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । भौगोलिक रूपमा यो समुद्र सतहबाट १०९ मिटर (तराई) देखि ७,१३२ मिटर उचाइ (हिमाल) सम्म फैलिएको छ । यस प्रदेशमा ५४ गाउँपालिका, ३३ नगरपालिका र १ उपमहानगरपालिका रहेका छन् । प्रतिनिधिसभातर्फ १६ र प्रदेश सभातर्फ ३२ निर्वाचन क्षेत्र छन् ।

नेपालको संविधानअनुसार तीन तहको शासकीय संरचना लागू भएपछि सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार स्थापना भएको हो । संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र तोकेका विषयहरूमा थप स्पष्टता ल्याउन नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद् बाट स्वीकृत कार्यविस्तृतीकरण प्रतिवेदन अनुसार प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको प्रादेशिक नीति, पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने कार्य प्रदेश सरकारको जिम्मेवारी भित्र परेको छ। यस कारण प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम (Technical and Vocational Education and Training- TVET) को विकासमा प्रदेश सरकारले अहम् भूमिका निर्वाह गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । यसको योजनाबद्ध विकासमार्फत रोजगारीका अवसर वृद्धि र आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने लक्ष्यसहित नीतिगत, कानुनी र संस्थागत व्यवस्था गर्दै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्य सामाजिक विकास मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र भित्र रहेको छ । प्रदेशमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (Council for Technical Education and Vocational Training- CTEVT) अन्तर्गत ६ आङ्गिक, ३ साझेदारी, १२९ सामुदायिक र २७ निजी गरी १६५ संस्था रहेका र ती संस्था मार्फत डिप्लोमा, प्रमाणपत्र तह, प्राविधिक SLC का साथै छोटो अवधिका सीपमूलक तालिम सञ्चालन भइरहेका छन् । यसका अतिरिक्त छोटो अवधिका तालिम अन्य तालिम प्रदायक निजी संस्थाले पनि सञ्चालन गर्दछन् । विद्यालय शिक्षाको कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक धारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने शिक्षालयको सङ्ख्या जम्मा सङ्ख्या ५३ रहेको छ । बैतडी, बझाङ, अछाम, डोटी, कञ्चनपुर र कैलाली जिल्लामा CTEVT का आङ्गिक शिक्षालय रहेका छन् । यी लगायतका कार्यक्रमको सुपरिवेक्षणका लागि CTEVT को प्रदेश कार्यालय धनगढीमा अवस्थित छ ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमसम्बन्धी प्रोफाइललाई सीप विकास, रोजगारी र प्राविधिक शिक्षाको अवस्था र सम्भावनालाई समेट्ने महत्त्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा लिइएको छ । यसले श्रम बजार, उद्योग र शिक्षा क्षेत्रलाई एकीकृत गरी दीर्घकालीन विकास र रोजगारी प्रवर्द्धनमा सहयोग गर्ने अपेक्षा लिइएको छ । प्रोफाइलले नीति निर्माण, श्रम बजारको माग र आपूर्तिको सन्तुलन विश्लेषण, विगतका कार्यक्रमको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन र स्रोत परिचालनमा सहयोग गर्नेछ । साथै यसले श्रम बजारको माग पहिचान र भविष्यमा आवश्यक जनशक्तिको आकलनका लागि समेत आधार प्रदान गर्नेछ।

प्राविधिक शिक्षा र तालिम क्षेत्रमा थुप्रै चुनौतीहरू रहेका छन् । प्रदेश स्तरीय TVET ऐन अझै बन्न सकेको छैन । उद्योगसंग समन्वयको कमी छ । सबै स्थानीय तहमा सहज पहुँच विस्तार भएको छैन । शिक्षालय र सामुदायिक विद्यालयका कार्यक्रमको गुणस्तर कमजोर छ । छोटो अवधिको तालिममा एकरूपता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिएको छैन । सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणाली बिस्तार र संस्थागत हुन बाँकी नै छ । शिक्षण संस्थाहरू पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन हुन सकेका छैनन् । यी समस्यालाई समाधान गर्न सबै जिल्ला र स्थानीय तहका शिक्षालयहरूको गुणस्तर सुधार र निजी क्षेत्रबाट प्रदान गरिने छोटो अवधिका तालिममा समान गुणस्तर सुनिश्चित गर्न आवश्यक रहेको छ । सीप प्रमाणीकरण प्रणालीलाई संस्थागत बनाइनुका साथै शिक्षण संस्थाहरूको क्षमता उपयोग गर्न रणनीतिक योजना आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

१.१ प्रोफाइलको आवश्यकता

संवैधानिक प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै प्रदेशको दीर्घकालीन सोचअनुसार प्राविधिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूलाई मार्गदर्शन गर्नु जरूरी छ। यसले प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिमलाई आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणको सशक्त माध्यमका रूपमा विकास गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ। प्रदेशभित्र स्वरोजगार र रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि गर्न, श्रम बजार अनुरूप हुने गरी सीप विकास र क्षमता अभिवृद्धि सुनिश्चित गर्न तथा औद्योगिक, कृषि, निर्माण र सेवा क्षेत्रमा विद्यमान सीप मूलक जनशक्तिको मागको आपूर्ति गर्दै बेरोजगारी समस्या समाधान गर्न यो प्रोफाइल महत्त्वपूर्ण हुने देखिन्छ। यसका साथै प्रदेशको आर्थिक वृद्धिलाई तीव्र गति दिइनुका साथै दिगो विकास लक्ष्य (Sustainable Development Goals- SDGs) हासिल गर्न तथा श्रम बजार, उद्योग र शिक्षा बीचको अन्तरसम्बन्धलाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गर्न रणनीतिक योजना आवश्यक छ। सोही रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्नका लागि यो प्रोफाइल महत्त्वपूर्ण आधारशिला बन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ। यस प्रोफाइलको थप आवश्यकताहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

१. उद्योग व्यवसायमा कस्तो प्रकारको जनशक्तिको माग छ सो पत्ता लगाउन,
२. श्रम बजारमा माग भएका जनशक्तिको सीपको स्तर र प्रकार यकिन गर्न,
३. हाल उत्पादन भइरहेका जनशक्तिको विवरण यकिन गर्न र आवश्यक निकायहरूलाई जानकारी गराउन,
४. यस क्षेत्रमा विद्यमान प्रमुख समस्या तथा चुनौती पत्ता लगाई प्रदेशको सबल र कमजोर पक्षहरू पहिल्याउन,
५. शिक्षालय र उद्योग व्यवसाय क्षेत्र बीच सम्बन्ध बलियो बनाई जनशक्ति विकासका लागि आवश्यक श्रोत र साधन को पहिचान र व्यवस्थापनमा सहजता ल्याउन,
६. आफ्नो प्रदेशको नीतिगत लगायतको व्यवस्था अरु प्रदेशको तुलनामा के कस्तो छ भनी विश्लेषण गर्न।

१.२ प्रदेश स्तरीय TVET सञ्चालन सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र अभ्यासहरू

प्रदेशमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमलाई योजनाबद्धरूपमा विकास र विस्तार गर्न शिक्षा र उद्योग बीचको समन्वय र सहकार्य मार्फत रोजगारका अवसरहरू प्रदान गर्नका लागि कानुनी, नीतिगत र कार्यक्रमगत व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

नेपालको संविधान: नेपालको संविधानमा मौलिक हकको रूपमा आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरिएको छ। संविधानको दफा ५१ को (ज) मा राज्यका नीति अन्तर्गत शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारीमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हित प्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने भनी उल्लेख गरिएको छ। यसबाट संविधानले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रमा जोड दिई रोजगारी मूलक एवम् जनमुखी बनाउन मार्गदर्शन गरेको देखिन्छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६: राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको उद्देश्य, नीति र रणनीतिका विषयमा स्पष्ट पारेको छ। यस नीतिले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी सबै इच्छुक नागरिकहरूका लागि समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य, सक्षम, सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार पार्ने उद्देश्य लिएको छ। (उद्देश्य नं. ८.४)

राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले लिएको उक्त उद्देश्य पुरा गर्न निम्न अनुसारका रणनीतिहरू समावेश गरिएका छन्:

- स्वायत्तता, विकेन्द्रीकरण, साझेदारी, लचिलोपना र सरल नियमन व्यवस्था गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा व्यापक सहभागिताको वातावरण सिर्जना गर्ने। (९.६)

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता एवं साझेदारीमा दिगो लगानी सुनिश्चित गर्ने । (९.७)
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहुलियत दिने नीति अख्तियार गर्ने । (९.८)
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता एवं प्राथमिकताका आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू सबैलाई प्रदान गर्ने । (९.९)
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको लगानी क्रमशः वृद्धि गर्दै जाने र यस क्षेत्रमा लागत साझेदारीको सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्ने । (९.३१)

यी रणनीतिहरू कार्यान्वयन गर्न देहाय अनुसारका नीतिहरू उल्लेख गरिएका छन्:

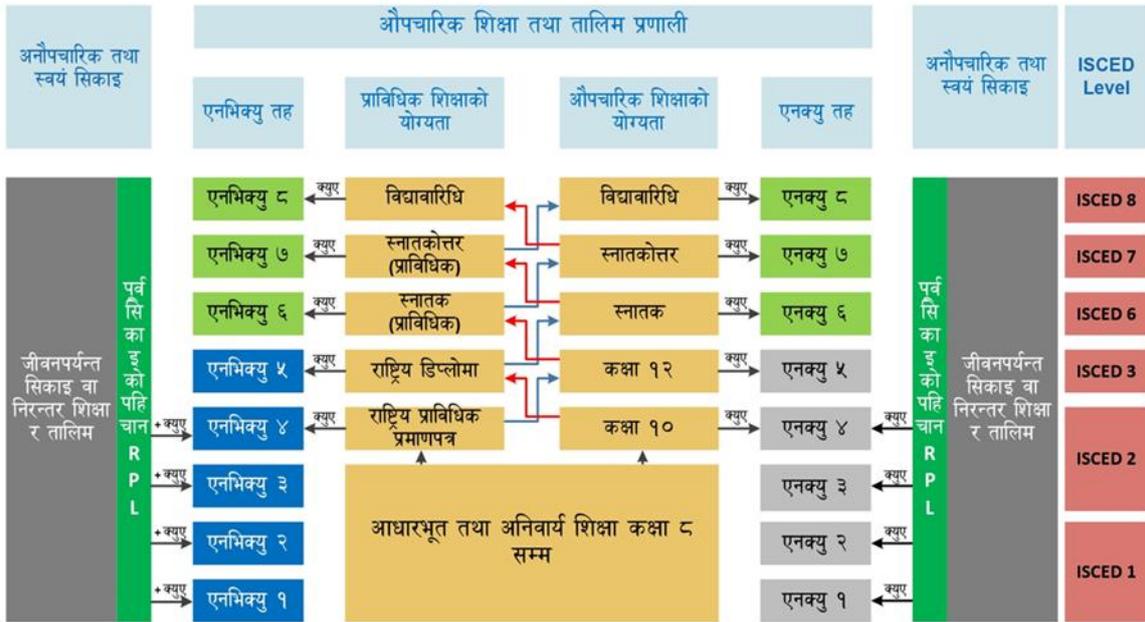
- सङ्घीय तहमा स्थापना हुने राष्ट्रिय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम परिषद् मार्फत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन र उद्यमशीलता विकास जस्ता कार्य सम्पादन गरी दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा संस्थागत विस्तार गरी सीप विकासमा जोड दिँदै रुचि राख्ने सबैका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास अवसर उपलब्ध गराउने ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकासको लागि निरन्तर पेशागत क्षमता विकास गर्नुका साथै सेवा प्रवेशका लागि प्रशिक्षकहरूको प्रशिक्षण अनुमति पत्रको व्यवस्था लागू गर्ने र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र प्रशिक्षण विधिमा आधुनिकीकरण गर्ने ।

शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित): शिक्षा ऐन २०२८ मा प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि सम्बन्धित विषय क्षेत्रको प्रतिनिधित्वको आवश्यकता महसुस गरी शिक्षा सम्बन्धी नीति निर्धारण गर्न नेपाल सरकारलाई सल्लाह दिनका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित राष्ट्रिय शिक्षा परिषदमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदका उपाध्यक्ष सदस्य रहने व्यवस्था रहेको छ ।

राष्ट्रिय योग्यता प्रणाली: औपचारिक साधारण शिक्षा पद्धति, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा पद्धति, अनौपचारिक शिक्षा एवम् अरिक्त शिक्षा पद्धति (जस्तै: परम्परागत वा अनुभवका आधारमा हासिल गरेको) शिक्षाको पहिचान र स्तरीकरणका लागि प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी नागरिकहरूले प्राप्त गरेका शिक्षालाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त गराउन नेपाल सरकारले राष्ट्रिय योग्यता प्रणाली प्रारूप तयार गरेको हो । सिकाइ उपलब्धिको मापन योग्य मापदण्डको आधार तयार गर्ने, औपचारिक तथा अनौपचारिक पद्धतिबाट अध्ययन गरी हासिल गरेको ज्ञान, सीपलाई परीक्षण तथा प्रमाणित गर्ने र शिक्षाको कुन तहसंग समकक्षी छ र श्रम बजारमा के कस्तो सम्बन्ध रहन्छ भनेर ज्ञान, सीप तथा सक्षमता प्रमाणीकरण गर्ने निश्चित मापदण्डमा आधारित ढाँचालाई नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपका रूपमा परिभाषित गरिएको छ । साधारण शिक्षाको योग्यता प्रारूप, राष्ट्रिय व्यावसायिक योग्यता प्रारूप र अनौपचारिक शिक्षा योग्यता प्रारूपहरूको समष्टिलाई राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप मानिएको छ र यी तीनवटा योग्यता प्रारूपहरू राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपका अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेका छन् । प्रारूपलाई रेखाचित्र १ मा देखाइएको छ ।

रेखाचित्र १ : राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप

राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (NQF) को मूल ढाँचा नेपाल

(+) = प्राविधिक योग्यताको प्रमाणपत्र वा डिग्री हासिल गर्न नपुग अतिरिक्त ज्ञान एवम् सिकाइ (क्युए QA) = राष्ट्रिय योग्यता प्राधिकरणले तोकिएको मापदण्ड अनुसार योग्यता परीक्षण (एनभिक्यु NVQ) = राष्ट्रिय व्यावसायिक योग्यता (एनक्यु NQ) = राष्ट्रिय योग्यता

ISCED: International Standard Classification of Education

राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपले समेट्ने केही कार्यहरू छुट्टाछुट्टै निकायबाट सम्पादन भइरहेको सन्दर्भमा नेपालको समग्र शिक्षा पद्धतिलाई स्तरीकृत गर्न, व्यक्तिले औपचारिक, अनौपचारिक तथा जीवन अनुभवबाट सिकेका ज्ञान, सीप तथा योग्यताको वर्गीकरण, परीक्षण गरी सिकाइ सक्षमताका आधारमा प्रमाणीकरण गर्न, एक प्रकारको शैक्षिक धारबाट अर्को प्रकारको शैक्षिक धारमा जान पाउने व्यवस्थाको कानुनी मापदण्ड सुनिश्चित गरी शैक्षिक न्यायको अवस्था सिर्जना गर्न, विभिन्न शैक्षिक निकायद्वारा निर्धारित योग्यताको अन्तरसम्बन्ध निर्धारण गर्न, ती निकाय बीच समन्वय र सहकार्यका लागि आवश्यक सहजीकरण गर्न, शिक्षा र श्रम बजार बीचको अन्तरसम्बन्ध सुदृढ गरी देशको आर्थिक, सामाजिक विकासमा सहयोग गर्ने मूल अभिप्रायले राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप निर्धारण र कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक भई सो प्रारूप विकास गरिएको हो।

प्रारूपको मुख्य उद्देश्य प्रत्येक नागरिकलाई विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा तथा प्राविधिक शिक्षाको सहज पहुँचको अवस्था सिर्जना गर्नु र सिकाइलाई बढी लचिलो बनाई सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र व्यवहारिक बनाउनु, शिक्षा र श्रम बजार बीचको सहसम्बन्ध स्थापित गरी श्रम बजारको आवश्यकता अनुसार जनशक्ति तयार गर्न सहयोग गर्नु र शिक्षा र तालिम बीच समन्वय, सहकार्य तथा एकीकरण गरी योग्यता तथा सिकाइ सक्षमता परिभाषित गरी प्रमाणीकरण गर्नु हो।

प्रदेश भित्र TVET को क्षेत्रमा सीमान्तकृत समूहका लागि प्रदेश सरकारबाट विशेष कार्यक्रमहरू: संघीय सरकारद्वारा प्राविधिक शिक्षालय तथा तालिम केन्द्रहरू मार्फत पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र तथा समुदायका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुका साथै उपरोक्त समुदायका लागि छात्रवृत्ति समेत प्रदान गर्ने गरिएको छ। त्यस्तै प्रदेश सरकारले सञ्चालन गरिरहेको अप्रेंटिसीप तालिममा सीमान्तकृत समुदायका व्यक्तिहरूलाई प्राथमिकता दिने गरिएको छ जसले गर्दा सीमान्तकृत समुदायका युवा युवतीहरूको सीप विकास हुन गई रोजगारीका अवसरहरू थप उजागर गर्न मद्दत पुग्दछ।

यस क्षेत्रको विकासका लागि स्वीस विकास सहयोग नियोग तथा अन्य विकास साझेदार संस्थाहरूको सहयोगमा नेपाल व्यावसायिक योग्यता प्रणाली परियोजना, दिगो तथा सम्मानित रोजगारीका लागि सीप परियोजना र युवाहरूका लागि गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सीप (क्वालिटी) परियोजना लगायतका परियोजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन्। साथै प्रदेश सरकारले प्रत्येक वर्ष सीपमूलक तालिमका लागि उल्लेख्य रकम विनियोजन गर्दै आएको छ। त्यसैगरी सीप परीक्षणको सुरुवात प्रदेश स्तरबाट नै हुनु र स्थानीय तहहरूले यस क्षेत्रमा लगानी क्रमशः बढाउँदै जानु सकारात्मक पक्ष हुन्। यी प्रयासहरूले प्रदेश स्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम प्रणालीको सुदृढीकरण गर्दै रोजगारीमा सीप युक्त स्थानीय जनशक्तिको पहुँच वृद्धि गर्ने र स्वरोजगारीको सृजनालाई अझ प्रबल बनाउने देखिन्छ।

१.३ प्रोफाइलको विकासको उद्देश्य

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम वस्तुगत विवरण निर्माणको मूल उद्देश्य प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति तर्जुमा गर्न र सोही अनुकूलको प्रदेश प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम संरचना स्थापना गर्न तथा प्रादेशिक TVET रणनीति विकास गर्नका लागि आवश्यक सूचना तथा जानकारी उपलब्ध गराउनु हो।

१.४ प्रोफाइल निर्माण प्रक्रिया

यस प्रोफाइलको निर्माण विभिन्न चरणहरूमा सम्पन्न गरिएको छ। प्रारम्भिक चरणमा TVET सम्बन्धी विज्ञहरूसंग छलफल तथा राय सुझाव लिई प्रोफाइलको अवधारणा तयार पारिएको थियो। विज्ञहरूसँग सहभागितामा कार्यशाला आयोजना गरी पृष्ठपोषण सङ्कलन गरिएको थियो। त्यसपछि TVET सम्बन्धी विभिन्न दस्तावेजहरूको समीक्षा गरिनुका साथै सरोकारवालाहरूका लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम तथा विभिन्न तहका गोष्ठीहरू सञ्चालन गरी थप राय सुझाव लिइएको थियो। संघीय तहका विज्ञहरूसँगको परामर्शबाट प्रोफाइलको संरचना तथा विषयगत क्षेत्रहरू पहिचान गरिएको थियो।

यसै क्रममा द्वितीय स्रोत जस्तै राष्ट्रिय जनगणना २०७८, आर्थिक गणना, आर्थिक सर्वेक्षण तथा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयका सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू सङ्कलन गरिएको थियो। तथ्याङ्क सङ्कलन तथा व्यवस्थापन गर्न उपयुक्त फाराम तथा ढाँचा विकास गरिएको थियो। यसका अतिरिक्त प्रदेशमा रहेका उद्योग तथा प्राविधिक शिक्षालयबाट प्राथमिक तथ्याङ्क पनि सङ्कलन गरिएको थियो। त्यसैगरी श्रम बजार विश्लेषणलाई गुणात्मक र प्रभावकारी बनाउन भरपर्दो स्रोतहरूबाट तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रयास गरिएको थियो। तथ्याङ्कको सबल तथा कमजोर पक्ष, अवसर र सम्भावित चुनौतीहरू पहिचान गरी वैज्ञानिक ढाँचामा अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको थियो। यस प्रक्रियाबाट व्यवस्थित र तथ्य परक प्रोफाइल विकास गर्ने प्रयास गरिएको छ। यो प्रोफाइल विकासका लागि आवश्यक समन्वय तथा मार्गदर्शन गर्न प्रदेश स्तरीय प्राविधिक समिति गठन गरिएको थियो।

१.५ प्रोफाइल निर्माण तथा कार्यान्वयनका चुनौतीहरू

सुदूरपश्चिम प्रदेशको TVET प्रोफाइलको निर्माणको क्रममा सामना गर्नु परेका देहाय बमोजिमका चुनौतीहरू रहेका थिए।

१. प्रोफाइल निर्माणका क्रममा द्वितीय स्रोतमा बढी निर्भर रहनु परेको र सीमित मात्रामा मात्र द्वितीय तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भएकाले स्रोतको गुणस्तरीयता र विश्वसनीयतामा यकिन गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपरेको,
२. सीमित विज्ञता र अनुभव र स्रोत साधनका आधारमा प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपरेको,

३. सरोकारवाला मन्त्रालय तथा निकायहरूमा सीमित मात्रामा मात्र आवश्यकता अनुसारका प्रशासनिक तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भएको ।

१.६ प्रोफाइलको संगठनात्मक ढाँचा

यस प्रोफाइललाई पाँच ओटा मुख्य खण्डमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो खण्ड परिचयात्मक खण्ड हो जसमा प्रदेशको सामान्य परिचय तथा TVET को विद्यमान अवस्था र नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था र अभ्यासहरूका बारेमा व्याख्या गरिएको छ । साथै यस खण्डमा प्रोफाइल तयारीको उद्देश्य तथा तयारी विधि, प्रोफाइल विकास प्रक्रिया, प्रोफाइल विकास र कार्यान्वयनका चुनौतीहरूको विश्लेषण गरिएको छ । यसै गरी खण्ड दुईमा प्रदेशको आर्थिक, सामाजिक तथा जनसङ्ख्या सम्बन्धित विवरण र खण्ड तीनमा प्रदेशभित्रको औपचारिक TVET प्रदायकहरू संग सम्बन्धित विवरणहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यस प्रोफाइलको खण्ड चारमा प्रदेशको अनौपचारिक TVET प्रदायकहरूको स्थिति सम्बन्धित विवरण, खण्ड पाँचमा प्रदेशको रोजगारीका प्रमुख क्षेत्रहरू सम्बन्धित विवरणहरू प्रस्तुत गरिएको छ साथै खण्ड छमा प्राथमिक तथ्याङ्कको विश्लेषण समावेश गरिएको छ भने अन्तिम तथा सातौं खण्डमा निष्कर्ष तथा सुझावहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.७ प्रोफाइलको क्षेत्र र सीमा

यस प्रोफाइलमा श्रम बजारको आपूर्ति पक्ष अर्थात् सुदूरपश्चिम प्रदेश भित्रको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमसंग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको विवरण समेटिएको छ । साथै श्रम बजारको माग पक्ष अन्तर्गत प्रदेश भित्र स्थापना र सञ्चालन भएका उद्योग व्यवसायहरूको वितरण तथा विद्यमान अवस्था, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम प्रदायक शिक्षालय/विद्यालय तथा अन्य शिक्षण संस्थाहरूको विवरणका साथै औपचारिक सेवा तथा रोजगारीका क्षेत्रहरूको उपलब्ध भए सम्मका विवरणहरू समावेश गरिएको छ । यो प्रोफाइल विकास गर्ने क्रममा प्रदेशभित्रको औपचारिक सेवा क्षेत्र अन्तर्गतका उद्योग, शैक्षिक संस्थाहरू तथा रोजगारीका क्षेत्रहरूसंग सम्बन्धित विवरणहरू द्वितीय स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ तर अनौपचारिक सेवाका क्षेत्र अन्तर्गतका उद्योग, व्यापार तथा रोजगारीसंग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरू यसमा समेट्न सकिएको छैन ।

खण्ड दुई जनसङ्ख्या र श्रमशक्ति

यस खण्डमा सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसङ्ख्या र श्रमशक्तिसंग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरू प्रस्तुत गरिएको छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल जनसङ्ख्या, आर्थिक रूपले सक्रिय उमेर समूहको जनसङ्ख्या, उमेर समूह र लैङ्गिकता अनुसार जनसङ्ख्याको श्रम बजारमा सहभागिता दर लगायतका श्रम तथ्याङ्कहरूको संक्षिप्त रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । श्रम बजारमा सहभागिता जनाएका वर्गको रोजगारीको अवस्था तथा लैङ्गिक, भौगोलिकता र उमेर समूहको आधारमा रहेको बेरोजगारी दरको विविधता समेतलाई विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । यसका साथै वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न आप्रवासी कामदारहरूको विवरण र उनीहरूको पेशागत संलग्नताको अवस्थाको पनि संक्षिप्त विश्लेषण गरिएको छ ।

२.१ प्रदेशको जनसङ्ख्या

नेपालको कुल भूभागको करिब १३.६% क्षेत्र ओगटेको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा केवल ९.२% जनसङ्ख्याको मात्र बसोबास रहेको पाइन्छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बसोबास गर्ने कुल २६,९४,७८३ जनसङ्ख्या मध्ये पुरुषको हिस्सा ४७.२% र महिलाको हिस्सा पुरुषको भन्दा केही बढि (५२.२%) रहेको छ । कुल ५७७१०२ घर परिवार रहेको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रति घर परिवार औसत ४.७ जना परिवार सदस्य रहेको छ भने सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनघनत्व प्रति वर्ग किमी १३८ रहेको देखिन्छ (पूर्ण विवरणका लागि तालिका १ हेर्नुहोला) ।

तालिका १: प्रदेशको जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण

क्रसं	जनसङ्ख्या र घर परिवार	नेपाल	सुदूरपश्चिम
१	जनसङ्ख्या	२,९१,६४,५७८	२६,९४,७८३
२	राष्ट्रिय अवस्थासंग तुलना %		९.२
३	पुरुष	१,४२,६१,४७९	१२,७१,९३८
४	महिला	१,४९,०३,०९९	१४,२२,८४५
५	महिला प्रतिशत	५१.१	५२.८
६	घर परिवार सङ्ख्या	६६,६६,९३७	५,४६,५७८
७	औसत परिवार सङ्ख्या	४.४	४.७
८	जनघनत्व	१९८	१३८

स्रोत: <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/>

जनसङ्ख्यालाई पाँच वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा ठूलो हिस्सा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहको रहेको देखिन्छ जसको हिस्सा १२% रहेको छ । यस भन्दा अघिल्ला र पछिल्ला समान उमेर समूहहरूको हिस्सा क्रमशः घट्दै गएको पाइन्छ । यस विषयमा फराकिलो उमेर समूहमा विश्लेषण गर्दा १५ देखि ४० वर्षको युवा उमेर समूहका जनसङ्ख्याको हिस्सा ४७.४% रहेको पाइएको छ भने बुढौली उमेर समूहका रूपमा रहेको ६५ वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहको हिस्सा केवल ६.६% मात्र रहेको देखिन्छ । यसले सुदूरपश्चिम प्रदेश जनसाङ्ख्यिकीय लाभ प्राप्त गर्ने अवस्थामा रहेको समेत देखिन्छ (विस्तृत विवरणका लागि तालिका २ र अनुसूची १ तालिका ३ हेर्नुहोला) ।

तालिका २: उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्याको विवरण

क्रस	उमेर समूह	जनसङ्ख्या				
		कुल	प्रतिशत	पुरुष	महिला	महिला %
१	सबै उमेर समूह	२६९४७८३	१००	१२७२७८६	१४२१९९७	५२.८
२	१४ वर्ष भन्दा कम	८३५७२७	३१.०	४३४७५०	४००९७७	४८.०
३	१५ देखि ४० वर्ष	१२७४८१७	४७.४	५६९९२७	७०४८९०	५५.३
४	४० देखि ६४ वर्ष	४०७५८३	१५.२	१८९७०८	२१७८७५	५३.५
५	६५ वर्ष वा सो भन्दा माथि	१७६६५६	६.६	७८४०१	९८२५५	५५.६

स्रोत: <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/>

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बसोबास गर्ने प्रमुख जनजातिको विवरण तथा प्रदेशको कुल जनसङ्ख्यामा जनजातिको हिस्सा तालिका ३ मा देखाइएको छ। प्रदेशमा सबैभन्दा बढि (४१.८) % क्षेत्री समुदायको बाहुल्यता रहेको छ भने १४.८ % थारू समुदायको सङ्ख्या दोस्रो स्थानमा रहेको देखिन्छ। यसैगरी पहाडी ब्राह्मण, दलित र ठकुरी आदि क्रमशः बाहुल्यता भएका जातिगत समुदायमा पर्दछन्। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका ३ मा देखाइएको छ।

तालिका ३ : प्रदेशका जातिगत समुदाय तथा जनसङ्ख्यामा उनीहरूको हिस्सा

क्रस	जातजाती	जनसङ्ख्या				
		कुल	%	पुरुष	महिला	महिला %
	सबै जातजाती	२६९४७८३		१२७२७८६	१४२१९९७	५२.८
१	क्षेत्री	११२४९५५	४१.७	५२७४३०	५९७५२५	५३.१
२	थारू	३९७८२२	१४.८	१९३८३७	२०३९८५	५१.३
३	ब्राह्मण (पहाडी)	३४१९७२	१२.७	१६२८२२	१७९१५०	५२.४
४	विश्वकर्मा	२९१३६६	१०.८	१३३६८५	१५७६८१	५४.१
५	विश्वकर्मा (पहाडी)	१३१२९८	४.९	६१९५२	६९३४६	५२.८
६	ठकुरी	१०१२४९	३.८	४६२०३	५५०४६	५४.४
७	परियार	८२२९९	३.१	४०४२७	४१८७२	५०.९
८	राना थारू	७५७९३	२.८	३४५०२	४१२९१	५४.५
९	मिजार	५२७९७	२.	२५६७९	२७११८	५१.४
१०	मगर	२३४१९	०.९	१०९२१	१२४९८	५३.४

स्रोत: censusnepal.cbs.gov.np/results/np/files/FCaste/FCast_Ethnicity_NPHC_२०२१.xlsx

२.२ आर्थिक सक्रियता तथा रोजगारी

राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०२१ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल जनसङ्ख्याको ८१% जनसंख्या १० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूह अन्तर्गत पर्दछन् जसलाई जनगणनाको प्रतिवेदनमा आर्थिक रूपमा सक्रिय उमेर समूहका रूपमा अर्थ्याइएको छ। उक्त उमेर समूहमा रहेका व्यक्तिहरूको आर्थिक सक्रियताको अवस्था विश्लेषण गर्दा सो समूहको कुल जनसंख्याको ४६.२४ % जनसङ्ख्या आर्थिक रूपमा अक्सर सक्रिय रहेको पाइन्छ भने उल्लेख्य हिस्सा (२९.५५ %) आर्थिक रूपमा सक्रिय रहेको पाइँदैन। (तालिका ४ हेर्नुहोस्)।

तालिका ४: आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको लैङ्गिकता अनुसारको विवरण

क्रस	जनसङ्ख्या	कुल	%	पुरुष	महिला	महिला %
१	कुल जनसङ्ख्या	२६,९४,७८३		१२,७१,९३८	१४,२२,८४५	५२.८
२	१० वर्ष वा सो भन्दा माथिको	२१८३४०४	८१.००	१००३२५३	११८०१५१	५४.१
३	आर्थिक रूपमा अक्सर सक्रिय	१००९६६७	४६.२४	५२०१३७	४८९५३०	४८.४८
४	आर्थिक रूपमा अक्सर निष्क्रिय	५२५३९६	२४.०६	२०४५००	३२०८९६	६१.०८
४	आर्थिक रूपमा निष्क्रिय	६४५१६७	२९.५५	२७७२४६	३६६९२१	५७.०३
५	आर्थिक सक्रियता उल्लेख नभएको	३१७४	०.१५	१३७०	१८०४	५६.८४

स्रोत: <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/>

तालिका ४ मा सुदूरपश्चिम प्रदेशको आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसङ्ख्याको लैङ्गिक विवरण दिइएको छ । कुल जनसङ्ख्या २६,९४,७८३ मा महिला ५२.८% (१४,२२,८४५) र पुरुष ४७.२% (१२,७१,९३८) छन् । १० वर्षमाथिको जनसङ्ख्या ८१% (२१,८३,४०४) मा महिला ५४.१% र पुरुष ४५.९% छन् । १० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसङ्ख्याको ४६.२४% (१००९६६७) आर्थिक गतिविधिमा अक्सर सक्रिय रहेको देखिन्छ। यो समूहको लैङ्गिक विश्लेषण गर्दा पुरुष र महिला लगभग बराबर (५२०१३७ र ४८९५३०) छन् । यसै गरी आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसङ्ख्या २९.५५% मा महिलाको हिस्सा ५७.०३% छ जुन पुरुषको भन्दा बढी छ । यो तथ्याङ्कले महिलाको जनसङ्ख्या बढी रहेको तर निष्क्रियता दर भने उच्च रहेको देखाउँछ । यसै गरी २४.०६% आर्थिक रूपले अक्सर निष्क्रिय रहेको तथ्यबाट यस प्रदेशमा आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसङ्ख्याको अनुपात निकै सानो देखाउँछ।

२.३ प्रादेशिक जनसङ्ख्याको शैक्षिक अवस्था

शिक्षाको स्तरले जनसङ्ख्याको सीपको तह तथा उत्पादकत्वको अवस्थालाई केही हद सम्म सङ्केत गरेको हुन्छ । शिक्षा र सीपको अवस्थाले रोजगारी सिर्जनामा समेत महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । तालिका ५ मा सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसङ्ख्याको लैङ्गिक विवरण अनुसारको शिक्षाको स्तरलाई देखाएको छ । जसमा ५ वर्ष भन्दा माथिको साक्षर जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा करिब ३१% निम्न माध्यामिक तह (हाल आधारभूत तह कक्षा ८) उतीर्ण रहेको छ । तत पश्चात् माध्यामिक तह (कक्षा १२) वा सो सरहको हिस्सा २८% र एसईई वा सो सरहको हिस्सा करिब १७% रहेको छ ।

तालिका ५: शिक्षाको तह र लिङ्ग अनुसार जनसङ्ख्याको विवरण

क्र.स.	पुरा गरेको शैक्षिक योग्यता	पुरुष	महिला	महिला %	कुल सङ्ख्या	%
१	पूर्व प्राथमिक	६७५४	९७१७	५९.०	१६४७१	०.९
२	आधारभूत तह कक्षा ५	४७४९८	४१२५३	४६.५	८८७५१	४.७
३	आधारभूत तह कक्षा ८	३०६११४	२७२२९२	४७.१	५७८४०६	३०.७
४	एस.इ.इ वा सो सरह	१६५९०३	१५२५३०	४७.९	३१८४३३	१६.९
५	प्रवीणता प्रमाण पत्र वा सो सरह/ उच्च माध्यामिक	२८०१२६	२५१५०१	४७.३०	५३१६२७	२८.२
६	स्नातक वा सो सरह	१०७६७८	१०२५८८	४८.८	२१०२६६	११.१
७	स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	३३५५१	२६४१७	४४.१	५९९६८	३.२

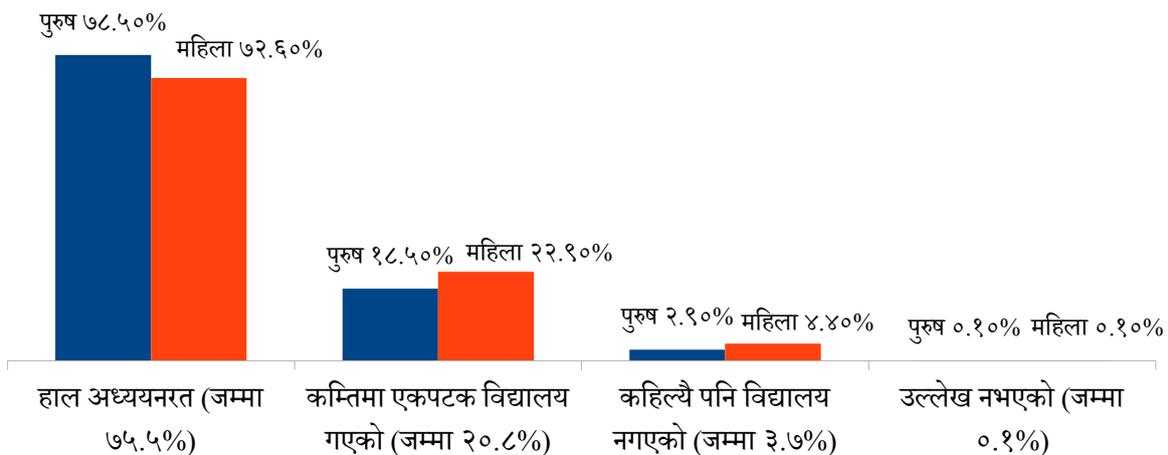
क्र.स.	पुरा गरेको शैक्षिक योग्यता	पुरुष	महिला	महिला %	कुल सङ्ख्या	%
८	अन्य	२११०६	१०२१६	३२.६	३१३२२	१.७
९	तह नभएको	४८८	९९८	६७.२	१४८६	०.१
१०	तह नखुलेको	१४४८९	३५२२३	७०.९	४९७१२	२.६
	जम्मा	९८३७०७	९०२७३५	४७.९	१८८६४४२	१००

स्रोत: [Province/ District/ Local Report | National Population and and Housing Census २०२१ Results \(cbs.gov.np\)](#)

नोट: जनगणना २०७८ ले प्राथमिक तथा निम्न माध्यमिक वर्गीकरण गरिएको तहलाई हाल आधारभूत तहमा वर्गीकरण गरिएको छ। प्रवीणता प्रमाण पत्र तह वा सो सरहलाई हाल माध्यमिक तहमा राखिएको छ। जम्मा कुल जनसङ्ख्याभन्दा फरक पर्नुको कारण तथाङ्कले शिक्षाको तहमा प्राप्त भएका सङ्ख्या मात्र विश्लेषण गरी आएकोले हो।

५ वर्ष देखि २५ वर्ष सम्मको उमेर समूहलाई शिक्षा हासिल गर्ने उमेर समूहको रूपमा हेरिएको हुन्छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशका कुल ९७५,०८९ जनसङ्ख्या विद्यालय वा कलेज जाने उमेर समूहका रहेका छन्। उक्त उमेर समूहका जनसङ्ख्याको ७५.५% जनसङ्ख्या हाल विद्यालय तथा कलेज जाने गरेका पाइएका छन् भने बाँकी करिब २४.५% मध्ये २०.८% कुनै एक समय विद्यालय गएर छाडेका समूहमा पर्दछन् भने करिब ३.७% कहिल्यै पनि विद्यालय नगएका पर्दछन्। यस सम्बन्धी पूर्ण विवरणका लागि रेखाचित्र २ हेर्नुहोला।

रेखाचित्र २: ५ देखि २५ वर्षका उमेर समूहका व्यक्तिहरूको औपचारिक अध्ययनको अवस्था

स्रोत: <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/>

२.४ अनुपस्थित जनसङ्ख्या र श्रम आप्रवासन

उपयुक्त रोजगारीको खोजीमा विदेश जाने प्रचलन नेपालीहरूको प्रवृत्ति मात्र नभई सम्पूर्ण मानवीय प्रवृत्ति नै हो। मानिसले आफूसंग भएको क्षमताको उचित उपयोग गर्ने सिलसिला वा आफ्नो क्षमताको यथोचित प्रतिफल प्राप्त हुनेगरी रोजगारीको खोजी गरिरहेको हुन्छ। जनगणनाको प्रतिवेदन अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट कुल ३,४३,५२३ जना विभिन्न उद्देश्यका लागि विदेशमा गएको देखिन्छ। सो मध्ये ७३.८ प्रतिशत रोजगारीसंग सम्बन्धित कारण रहेको पाइन्छ। रोजगारीका लागि विदेश जाने हिस्सा सबैभन्दा बढि (९४ प्रतिशत) ३५ देखि ४४ वर्षको उमेर समूहमा रहेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम (११ प्रतिशत) १४ वर्ष सम्मको उमेर समूहमा रहेको पाइन्छ। यस सम्बन्धी पूर्ण विवरण तालिका ६ मा देखाइएको छ।

तालिका ६: विभिन्न उद्देश्यका लागि विदेश जानेको विवरण

क्रसं	उमेर समूह	कुल सङ्ख्या	व्यवसाय तथा रोजगारी		अध्ययन	अन्य	उल्लेख नभएको
			सङ्ख्या	%			
१	सबै उमेर समूह	३४३,५२३	२५३,५३५	७४	१०५२१	७५१८२	४२८५
२	०० देखि १४ वर्ष	६२,५०१	६८११	११	३४९५	५१९४९	२४६
३	१५ देखि २४ वर्ष	१५०,५०८	१३२१९०	८८	५१५७	११८१६	१३४५
४	२५ देखि ३४ वर्ष	७६,६१५	६९७३३	९१	१६८२	४५४४	६५६
५	३५ देखि ४४ वर्ष	३२,०७१	३००६८	९४	१५३	१५५३	२९७
६	४५ देखि ५४ वर्ष	१२,३१६	११३०३	९२	२८	८१६	१६९
७	५५ देखि ६४ वर्ष	३,७२६	३०८८	८३	५	५१०	१२३
८	६५ + वर्ष	८९१	३४२	३८	१	३५८	१९०
९	कारण उल्लेख नभएको	४,८९५	०	०	०	३६३६	१२५९

स्रोत: <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/>

औपचारिक रूपमा श्रमका लागि विदेश जाने कामदारहरूले नेपाल सरकार श्रम तथा रोजगार सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय वैदेशिक रोजगार विभागबाट श्रम स्वीकृति लिनुपर्ने हुन्छ। तालिका ७ मा आर्थिक वर्ष २०१९/२० देखि २०२१/२२ सम्म अनुमति लिएर विदेश जाने युवाहरूको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। जसअनुसार आर्थिक वर्ष २०१९/२० मा कुल ५६३४ जना विदेश गएका थिए भने आर्थिक वर्ष २०२०/२१ मा १५७९ र २०२१/२२ मा ९५१६ जना विदेश गएको तथ्याङ्कबाट देखिएको छ।

तालिका ७: गन्तव्य मुलुक अनुसार श्रम पलायनको अवस्था

क्र.स.	गन्तव्य देश	२०१९/२०	२०२०/२१	२१/२२
१	यूएई	१६८१	३९९	१७६९
२	साउदी अरब	१२३०	५६२	३४७१
३	मलेसिया	१५९७		११९८
४	कतार	५०२	२२८	१०२७
५	कुवेत	१६६		८०३
६	बहराइन	९४	३४	१५३
७	क्रोसिया		६५	१९४
८	रोमानिया	६६	९९	२४१
९	ओमान	४५	४२	११८
१०	माल्दिभ्स	३०	२९	
११	पोल्याण्ड		१९	
१२	जापान		१५	९३
१३	माल्टा	२४		
१४	अन्य	१९९	८७	४४९
१५	जम्मा	५,६३४	१,५७९	९५१६

स्रोत: [Nepal Labour Migration Report २०२२.pdf \(ceslam.org\)](#)

यदि श्रम स्वीकृति लिएर विदेश जानेहरूको सङ्ख्यालाई सीपको दक्षता अनुसार विश्लेषण गर्ने हो भने आर्थिक वर्ष २०१९/२० देखि २०२०/२१ सम्मनै अदक्ष कामदारहरूको वर्चस्व देखिन्छ जसको हिस्सा कुल स्वीकृत प्राप्त कामदारहरूको ५०.३% देखि ५२.८ % सम्म रहेको छ । यसैगरी दक्ष कामदारहरूको हिस्सा समेत उल्लेख्य (३८.८ % देखि ४०.१ % सम्म) नै रहेको पाइन्छ । यसको विपरीत उच्च दक्ष वा पेशागत सीपयुक्त कामदारको हिस्सा भने नगन्य अर्थात् १ प्रतिशत भन्दा पनि कम रहेको पाइन्छ (तालिका ८ हेर्नुहोस्) ।

तालिका ८: दक्षता स्तर अनुसार विदेशी श्रम पलायन

क्र.स.		२०१९/२०		२०२०/२१		२०२१/२२	
		सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%
१	पेशागत सीपयुक्त	१	०.१	५	०.३	३	०.०६
२	उच्च दक्ष	०	०	०	०	३	०.०३
३	दक्ष	२१६९	३८.५	६१२	३८.८	३८१५	४०.१
४	अर्ध दक्ष	४८४	८.६	१४८	९.४	९०४	९.५
५	अदक्ष	२९७५	५२.८	८१४	५१.६	४७८६	५०.३

स्रोत: *Nepal Labour Migration Report २०२२.pdf (ceslam.org)*

नेपालबाट वैदेशिक रोजगारीमा जानेको सङ्ख्यामा आएको वृद्धि सँगै विगत केही वर्ष देखि वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवा युवतीहरू स्वदेशी श्रम बजारमा आबद्ध भई विभिन्न रोजगारी तथा स्वरोजगारीका पेसाहरूमा संलग्न हुने गरेको पाइएको छ । वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका व्यक्तिहरू एकला एकलै मात्र नभै सामूहिक रूपमा समेत यस्ता व्यवसाय तथा पेसाहरू अङ्गालेको पाइएको छ । आर्थिक वर्ष २०२०/२१ देखि २०२२/२३ सम्ममा सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट कुल १६,७३८ व्यक्तिहरू वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । उक्त आर्थिक वर्षमा विभिन्न गन्तव्य मुलुकहरूबाट फर्केका आप्रवासी कामदारहरूको विवरण तालिका ९ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ९: लिङ्ग र गन्तव्य मुलुक अनुसार नेपाल फर्किएका आप्रवासी कामदारको विवरण

क्र.सं.	गन्तव्य देश	२०२१/२२ देखि २०२२/२३ को अवधिमा विभिन्न गन्तव्य मुलुकबाट फिर्ता आएका श्रमिकहरू		
		पुरुष	महिला	जम्मा
१	यूएई	४,८८७	२६२	५,१४९
२	मलेसिया	३,८३१	४४	३,८७५
३	साउदी अरब	३,३७१	८	३,३७९
४	कतार	२,६५५	४९	२,७०४
५	कुवेत	४९८	४४	५४२
६	बहराइन	२११	७	२१८
७	ओमान	१५५	६	१६१
८	रोमानिया	११४	४	११८
९	मालदिभ्स	८७	९	९६
१०	जापान	७५	१	७६
११	अन्य	३५९	६१	४२०

खण्ड तीन

औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम

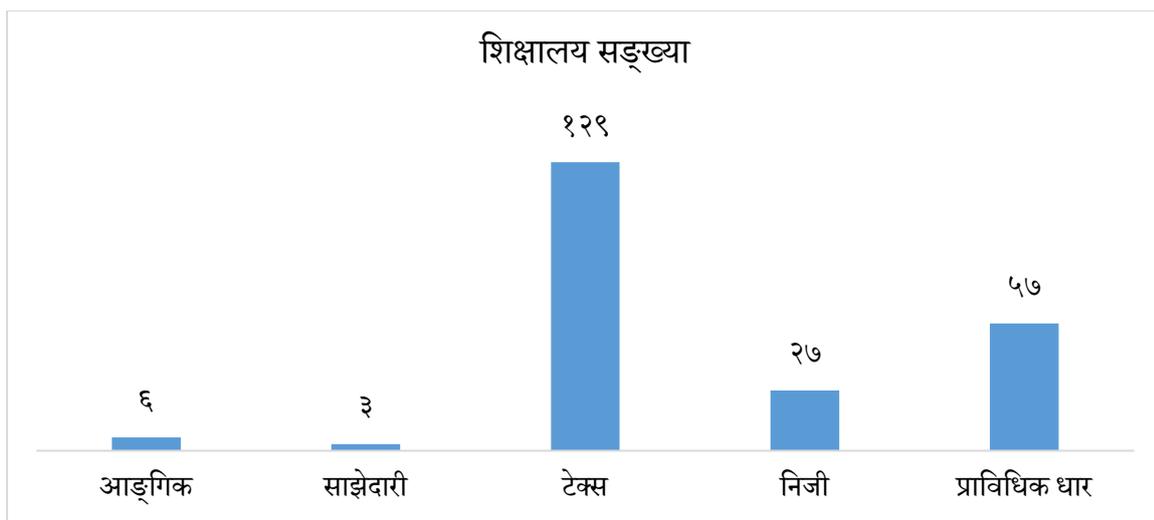
नेपालमा सञ्चालन भएका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिमलाई मुख्यतः यसको प्रशिक्षण अवधि, प्रशिक्षणको प्रकृति र प्रमाणपत्रको मान्यताको आधारमा दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ। वस्तुगत विवरणको यस खण्डमा औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमको विवरणहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम अन्तर्गत एसइइ पश्चात्का १८ महिने प्रि-डिप्लोमा तह, ३ वर्षे डिप्लोमा तह र सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा (९-१२) प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरूलाई यसमा समावेश गरिएको छ। औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम सञ्चालनका नियामक निकायहरूमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (CEHRD) रहेका छन्। यी दुवै संरचनाहरू नेपाल सरकार शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चालित छन्। सुदूरपश्चिम प्रदेश भित्र सञ्चालित संस्था तथा कार्यक्रमहरूको विकास, विस्तार तथा गुणस्तर सुधारका लागि सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, सामाजिक विकास मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम गर्दै आइरहेको छ।

३.१ औपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पहुँचको अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कुल २१८ वटा लामो अवधिका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम प्रदायक संस्था सञ्चालनमा रहेको पाइन्छ। जुन नेपालमा सञ्चालन भएको कुल सङ्ख्या १६६५ को १३.५ प्रतिशत हुन आउँछ। यी संस्थाहरूमध्ये आङ्गिक शिक्षालय ६ वटा, साझेदारी ३ वटा, टेक्स कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने शिक्षालय १२९ वटा रहेका छन्। यसैगरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त गरी सञ्चालन भएका निजी शिक्षालयहरू २७ वटा रहेका छन्। यसका साथै प्राविधिक धार अन्तर्गतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने शिक्षालयको सङ्ख्या ५३ वटा रहेको छ। सिटिइभिटीको आधिकारिक वेबसाइटमा उपलब्ध तथ्याङ्कका आधारमा शैक्षिक वर्ष २०८० को शिक्षालयहरूको सूची अनुसूचीको तालिका २१ मा समावेश गरिएको छ। अनुसूचीमा उल्लेखित सङ्ख्या र यहाँ प्रस्तुत सङ्ख्या बीच देखिएको सामान्य भिन्नताको मुख्य कारण, समीक्षा अवधिमा विद्यार्थी भर्ना भएका शिक्षण संस्थाहरूको मात्र तथ्याङ्क सिटिइभिटीको डेटाबेसमा अद्यावधिक हुनु हो।

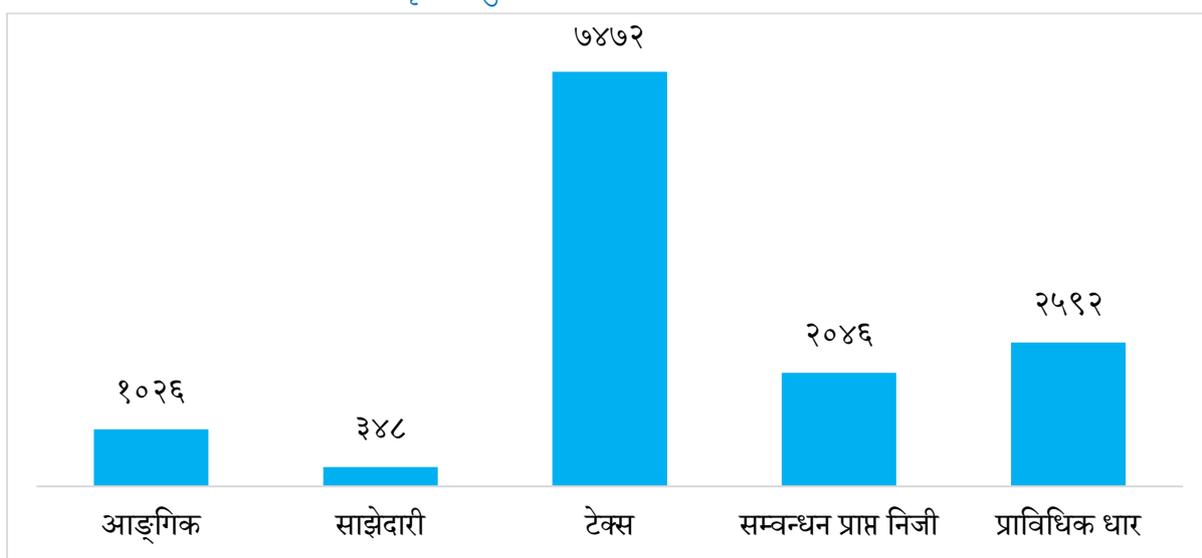
रेखाचित्र ३ : लामो अवधिका प्राविधिक शिक्षालयहरूको विवरण

श्रोत : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्क

उपरोक्त रेखाचित्र बमोजिमका २१८ प्राविधिक शिक्षालयहरूमा सञ्चालित सबै तहका कार्यक्रमहरूमा गरेर १३,४८४ व्यक्तिहरूले आ-आफ्नो रोजाइ अनुसारका प्राविधिक शिक्षाका कार्यक्रम हासिल गर्न सक्छन् । यी शिक्षालयहरूका कार्यक्रमलाई मुख्यतः तीन तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ । यी तहहरूमा प्रि-डिप्लोमा तह, डिप्लोमा तह तथा ९-१२ प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरू रहेका छन् । उल्लेखित संस्थाहरूमा परिषद्को व्यवस्थापनमा सञ्चालित आङ्गिक प्राविधिक शिक्षालय तथा बहु प्राविधिक शिक्षालय, विभिन्न गैरसरकारी तथा सामुदायिक निकायहरूसँग संयुक्त रूपमा सञ्चालित साझेदारी शिक्षालयहरू, सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम र परिषद्बाट सम्बन्धन प्राप्त निजी व्यवस्थापनमा सञ्चालित सम्बन्धन प्राप्त शिक्षालयहरू रहेका छन् । शिक्षालयहरूको सङ्ख्या र भर्ना क्षमता रेखाचित्र ४ मा देखाइएको छ ।

रेखाचित्र ४: प्राविधिक शिक्षालयको प्रकृति अनुसार भर्ना क्षमता

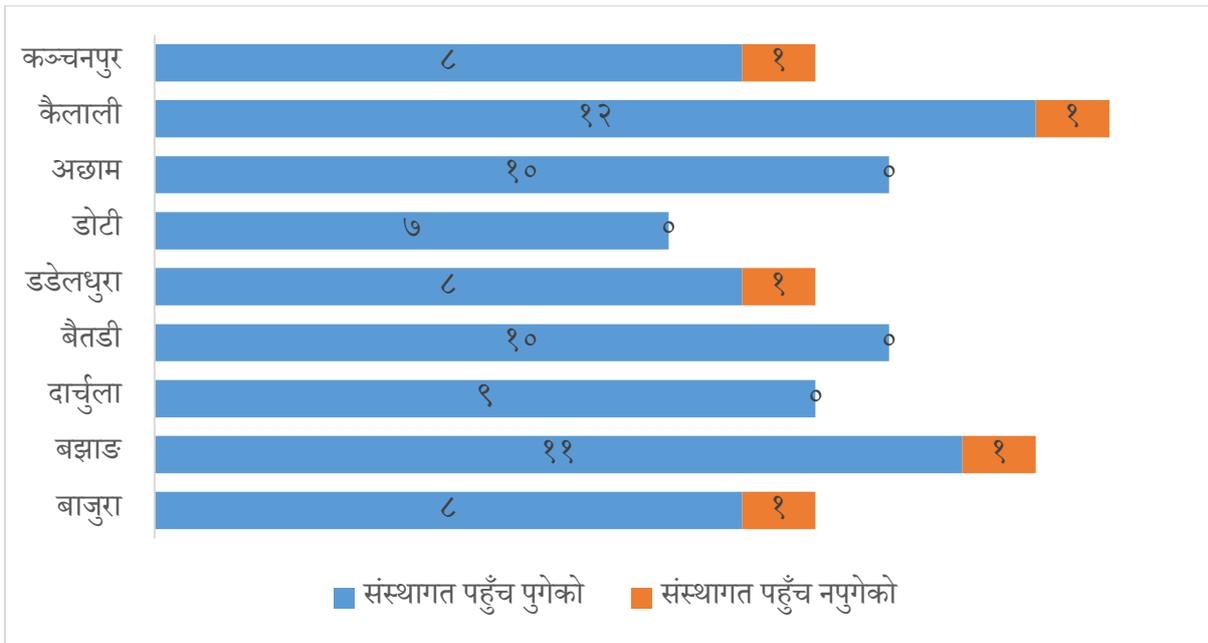

श्रोत: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्क

३.२ स्थानीय तहहरूमा शिक्षालयहरूको संस्थागत पहुँच

कुल ९ जिल्ला र ८८ स्थानीय तह रहेको सुदूरपश्चिम प्रदेशको ८३ स्थानीय तहहरूमा कुनै न कुनै प्रारूपमा सञ्चालित लामो अवधिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने प्राविधिक शिक्षालयहरू रहेका छन् भने बाँकी ५ वटा स्थानीय तहमा कुनै पनि प्राविधिक शिक्षालयहरू खुलेका वा सञ्चालनमा रहेका पाइँदैन । दार्चुला, बैतडी , डडेल्धुरा र अछाम जिल्लाका सबै स्थानीय तहहरूमा प्राविधिक शिक्षालयको संस्थागत पहुँच पुगेको पाइन्छ भने बाँकी पाँच जिल्लाका कम्तीमा एउटा स्थानीय तहहरूमा प्राविधिक शिक्षालयहरूको संस्थागत पहुँच पुगेको पाइँदैन । संस्थागत पहुँच सम्बन्धी विस्तृत विवरणका लागि रेखाचित्र ५ र अनुसूची १ तालिका हेर्नुहोला ।

रेखाचित्र ५: पालिकागत संस्थागत पहुँचको अवस्था

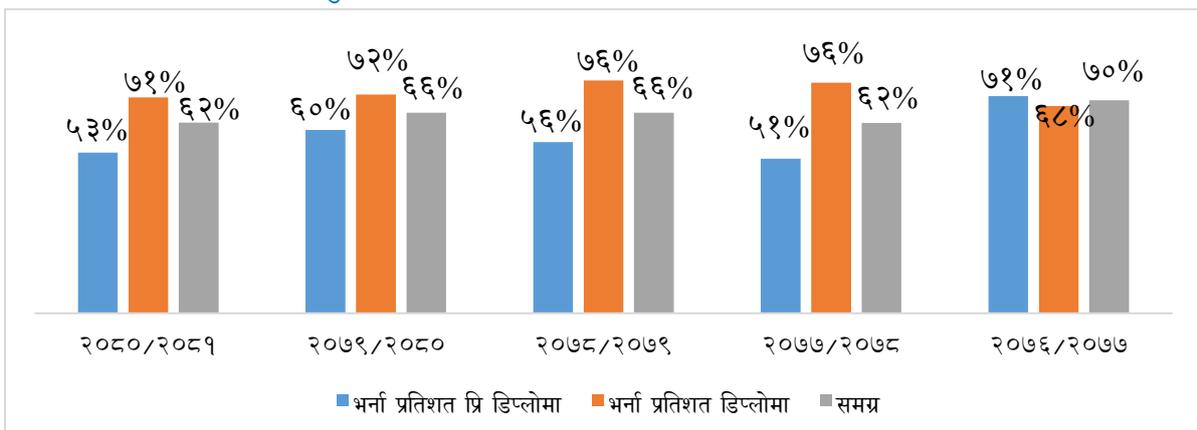

श्रोत : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्क

३.३ CTEVT का कार्यक्रममा विद्यार्थी भर्ना अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा CTEVT अन्तर्गतका डिप्लोमा र प्रि-डिप्लोमा कार्यक्रममा १०८९२ प्रशिक्षार्थीहरूलाई वार्षिक रूपमा भर्ना गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने क्षमता भएता पनि सो क्षमता पूर्ण रूपमा उपयोगमा आएको देखिँदैन । यो सङ्ख्या CTEVT को ITMS मा भने केही फरक देखिन्छ । यसको कारण शैक्षिक वर्ष र आर्थिक वर्षमा भएको भिन्नता हुनसक्ने देखिन्छ । यद्यपि यस प्रतिवेदनमा कुल क्षमता १०८९२ लाई नै आधार मानी तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ । कतिपय संस्थाहरूले कार्यक्रम नै सञ्चालन गरेका पाइँदैन भने कतिपय संस्थाहरूले कार्यक्रम सञ्चालन गरेको भएतापनि क्षमताको करिब दुईतिहाइ मात्र प्रशिक्षार्थीलाई अध्यापन गराइरहेको पाइन्छ । विस्तृत विवरणका लागि रेखाचित्र ६ मा हेर्नुहोला ।

रेखाचित्र ६: कार्यक्रमको तहअनुसार भर्ना दर

श्रोत : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्बाट प्राप्त विवरण

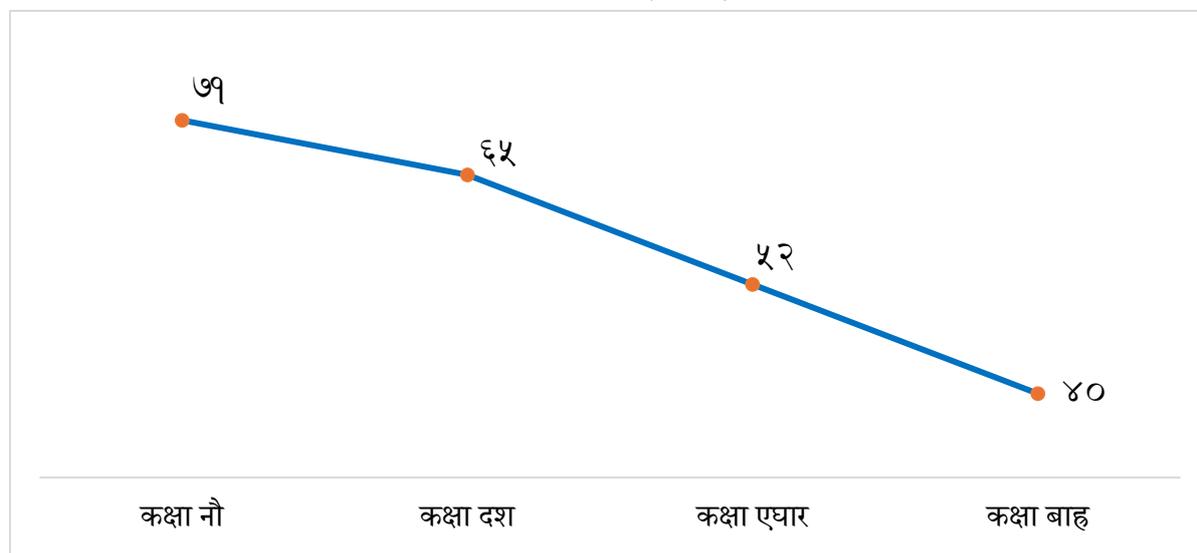
पछिल्लो समय डिप्लोमा तथा प्रिडिप्लोमा तहमा विद्यार्थी भर्ना दर खस्किँदो अवस्थामा रहेको देखिन्छ। प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् सुदूरपश्चिम प्रदेश कार्यालयको अभिलेख अनुसार आर्थिक वर्ष २०८२ मा सुदूरपश्चिम प्रदेश भित्र CTEVT तर्फको प्रि-डिप्लोमा तहका ८ वटा विभिन्न कार्यक्रमहरूमा कुल भर्ना क्षमता

५६०० रहेकोमा भर्ना संख्या ५६२ अर्थात भर्ना क्षमताको जम्मा १०.०३% देखिएको छ। त्यसै गरी डिप्लोमा तहमा २० वटा विभिन्न कार्यक्रमहरूमा कुल भर्ना क्षमता ५४१० भएकोमा जम्मा भर्ना संख्या भने १५६२ अर्थात २८.८७% मात्रै रहेको छ। प्रिडिप्लोमा तर्फको २४ महिने औद्योगिक प्रशिक्षार्थी तालिममा भने भर्ना दर राम्रो रहेको छ।

३.४. CEHRD का कार्यक्रममा विद्यार्थी भर्ना अवस्था

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिममा देखिएको न्यून भर्नादर परिषद् अन्तर्गत सञ्चालित प्रि-डिप्लोमा तथा डिप्लोमा तहका कार्यक्रममा मात्र नभै शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र अन्तर्गत सञ्चालित प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरूमा पनि समस्याका रूपमा पनि देखिन्छ। प्राविधिक धार अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमको पहिलो वर्ष अर्थात् कक्षा नौ मा भर्ना दर सन्तोष जनक (७१%) नै भएपनि कक्षा बाह्रमा पुग्दा उक्त दर ज्यादै न्यून (४०%) देखिन्छ। पुरा तथ्याङ्कको लागि रेखाचित्र ७ हेर्नुहोस्।

रेखाचित्र ७: प्राविधिक धारका कार्यक्रमको भर्ना दर प्रतिशतमा (२०८१)

स्रोत : शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्क २०८१ को विश्लेषणको आधारमा

खण्ड चार

अनौपचारिक प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम

यस खण्डमा छोटो अवधिका व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाको विवरण तथा सीप परीक्षण सम्बन्धी विवरण समावेश गरिएको छ । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्ले १४० घण्टा देखि १६९६ घण्टा सम्मका व्यावसायिक तालिमका २०० भन्दा बढि पाठ्यक्रम निर्माण गरेको छ । यसैगरी राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट ३१४ वटा राष्ट्रिय व्यावसायिक सीप प्रमाणिका निर्माण गरी सोही अनुरूप सीप परीक्षणका कार्यहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । परिषद्ले आर्थिक वर्ष २०७९/८० को मसान्त सम्ममा १६१० वटा छोटो अवधिका व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूलाई निश्चित पाठ्यक्रम तथा ट्रेडमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी सम्बन्धन दिएकोमा १२७ वटा शिक्षालय सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पर्दछन् । उक्त शिक्षालयहरूलाई प्रति शिक्षालय औसतमा करिब ८ वटा ट्रेडहरूमा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि अनुमति प्रदान गरेको छ । सम्बन्धन प्राप्त शिक्षालय तथा कार्यक्रमको जिल्लागत विवरणका लागि तालिका ११ हेर्नुहोला ।

तालिका १०: व्यावसायिक तालिमका लागि सम्बन्धन प्राप्त संस्थाहरूको संख्या

क्रस	जिल्ला	संस्था सङ्ख्या	औसत स्वीकृत कार्यक्रम	कुल स्वीकृत कार्यक्रम
१	अछाम	१	४.००	४
२	बैतडी	३	३.३३	१०
३	बझाङ	२	५.००	१०
४	बाजुरा	२	४.००	८
५	डडेलधुरा	७	५.१४	३६
६	दार्चुला	२	४.००	८
७	डोटी	३	५.००	१५
८	कैलाली	८३	७.३०	६०६
९	कंचनपुर	२४	६.७५	१६२
	सुदूरपश्चिम	१२७	६.७६	८५९

श्रोत : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

४.१ सीप परीक्षण सम्बन्धी अवस्था

परिषद् अन्तर्गत अर्ध स्वायत्त संस्थाका रूपमा राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट हाल सम्म ३१४ वटा सीप प्रमाणिका निर्माण गरी हातमा सीप भएका तर मान्यता प्राप्त प्रमाण पत्र नभएका शिल्पीहरूको सीप परीक्षण गरी सीपको स्तर निर्धारणका लागि सीप परीक्षण गर्दै आइरहेको छ । राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिले स्थापना कालदेखि हाल सम्ममा करिब ७०३,८५३ जनाको सीप परीक्षण गरिसकेको र सो मध्ये ५०८,७०० ले विभिन्न तहको सीप प्रमाण पत्र प्राप्त गरी सकेका छन् । यसै अनुसार पछिल्लो पाँच वर्ष अर्थात् २०७६-७७ देखि २०८०-८१ सम्म २४०,७६८ शिल्पीहरूले सीप परीक्षणका लागि आवेदन गरेकोमा त्यसको करिब ९.५ प्रतिशत अर्थात् २२९३० शिल्पीहरू सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट रहेका छन् । सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट सीप परीक्षणमा संलग्न हुनेहरूको तहगत, क्षेत्रगत तथा लैङ्गिक विवरण तालिका ११, १२ र १३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ११: क्षेत्रगत रूपमा सीप परीक्षणमा सहभागीहरूको विवरण

क्रस	क्षेत्र	आवेदक सङ्ख्या	प्रतिशत
१	निर्माण	७९००	३४.५
२	कृषि	३६९१	१६.१
३	इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरिङ	३२६२	१४.२
४	सिलाई/ गार्मेन्ट	२७९२	१२.२
५	अन्य सेवा	११४५	५.०
६	आतिथ्यता उद्योग	९४२	४.१
७	व्यापार/ व्यवसाय	९१२	४.०
८	इलेक्ट्रोनिक	५१३	२.२
९	कम्प्युटर	५१३	२.२
१०	अटोमोवाइल इन्जिनियरिङ	४४०	१.९
११	मेकानिकल इन्जिनियरिङ	३२९	१.४
१२	अन्य क्षेत्र	७२	०.३
१३	सुरक्षा सेवा	७५	०.३
१४	मानव सेवा	१९७	०.९
१५	स्वास्थ्य	५२	०.२
१६	टेक्सटाइल	४०	०.२
१७	वन	३३	०.१
१८	हस्तकला	१८	०.१
१९	पुस्तकालय र सूचना विज्ञान	४	०.०
	कुल	२२९३०	१००.०

श्रोत: राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषण

४.२ सीप परीक्षणका आवेदकहरूको लैङ्गिक र तहगत विवरण

समीक्षा अवधिमा सीप परीक्षणका लागि आवेदन गर्नेहरूमा पुरुषको हिस्सा महिलाको भन्दा केही बढि रहेको पाइन्छ (तालिका १३)। कुल ५४.६ प्रतिशत पुरुषको हिस्सा रहेकोमा ४५.४ प्रतिशत महिलाको हिस्सा रहेको छ।

तालिका १२: सीप परीक्षणमा सहभागीको लैङ्गिक विवरण

क्रस	लिङ्ग	सङ्ख्या	%
१	महिला	१०४१३	४५.४
२	पुरुष	१२५१४	५४.६
३	अन्य	३	०.०
	कुल	२२९३०	१००.०

श्रोत: राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषणको आधारमा

सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट सीप परीक्षणमा सहभागिताका लागि आवेदन गर्नेहरूमा सबै भन्दा ठूलो हिस्सा तह १ को रहेको छ। कुल आवेदकहरूको ८१.१ प्रतिशत आवेदकहरूले तह १ का लागि आवेदन गरेका पाइन्छ भने तह दुईका लागि आवेदन

गर्नेहरू करिब १७.५ प्रतिशत रहेको छ । तर तह ३ का लागि आवेदन गर्ने हिस्सा केवल १.४ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ भने तह ४ मा सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट कसैले पनि आवेदन गरेको पाइँदैन । विस्तृत विवरण तालिका १३ प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १३: सीप परीक्षणमा सहभागीको तहगत विवरण

क्रस	तह	सङ्ख्या	%
१	तह एक	१८५८७	८१.१
२	तह दुई	४०११	१७.५
३	तह तीन	३३२	१.४
	सबै तह	२२९३०	१००.०

श्रोत: राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषणको आधारमा

४.३ सीप परीक्षण नतिजा तथा उत्तीर्ण दर

सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट सीप परीक्षणमा सहभागी मध्ये करिब ६९ प्रतिशत उत्तीर्ण हुने गरेको पाइएको छ । तर उत्तीर्ण दर तहगत रूपमा फरक फरक देखिन्छ । तह १ मा उत्तीर्ण दर ७४ प्रतिशत हुँदा तह २ मा ४८ प्रतिशत र तह ३ मा १८ प्रतिशत मात्र रहेको पाइन्छ । विस्तृत विवरण तालिका १४ मा राखिएको छ।

तालिका १४: विभिन्न तहमा सीप परीक्षणको नतिजा

क्रस	सीप परीक्षण तह	उत्तीर्ण		रद्द	अनुपस्थित	कुल	
		सङ्ख्या	%				
१	तह एक	१३८०६	७४	३७२९	७३	१७९	१८५८७
२	तह दुई	१९११	४८	१६६०	२	४३८	४०११
३	तह तिन	६१	१८	१८९	०	८२	३३२
५	सबै तह	१५७७८	६९	५५७८	७५	१४९९	२२९३०

श्रोत: राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषणको आधारमा

४.४ आवेदकको जिल्लागत विवरण

सीप परीक्षणका आवेदकहरूको जिल्लागत सङ्ख्यालाई विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी आवेदकहरू कैलाली जिल्लाबाट रहेका छन् । समीक्षा अवधिमा कैलाली जिल्लाबाट कुल ९५४७ आवेदकहरू रहेका थिए जसको हिस्सा ४१.६ प्रतिशत हुन आउँदछ । कैलाली पछि तुलनात्मक रूपमा बढि आवेदकहरू रहेको जिल्ला कञ्चनपुर हो जसबाट कुल ५४७८ अर्थात् २४ प्रतिशत आवेदकहरू रहेका छन् । कैलाली र कञ्चनपुर पश्चात् धेरै आवेदक रहेका जिल्लाहरूमा दार्चुला र बैतडी हुन भने सबैभन्दा कम आवेदक रहेको जिल्ला डडेलधुरा हो जसमा केवल ६८१ आवेदक मात्र रहेका छन् जुन प्रदेशका कुल आवेदकहरूको ३ प्रतिशत मात्र हुन आउँदछ । विस्तृत जानकारीका लागि तालिका १५ हेर्नुहोला ।

तालिका १५: प्रदेशका सीप परीक्षण आवेदकको जिल्लागत विवरण

क्रस	जिल्ला	सीप परीक्षण आवेदक	प्रतिशत
१	अछाम	१५४३	६.७
२	बैतडी	१२१८	५.३
३	बझाङ	९५३	४.२
४	बाजुरा	९५८	४.२
५	डडेलधुरा	६८१	३.०

क्रस	जिल्ला	सीप परीक्षण आवेदक	प्रतिशत
६	दार्चुला	१५४६	६.७
७	डोटी	१००६	४.४
८	कैलाली	९५४७	४१.६
९	कंचनपुर	५४७८	२३.९
	जम्मा	२२९३०	१००.०

श्रोत: राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषणको आधारमा

खण्ड पाँच उद्योग व्यवसाय र रोजगारीका अवसर

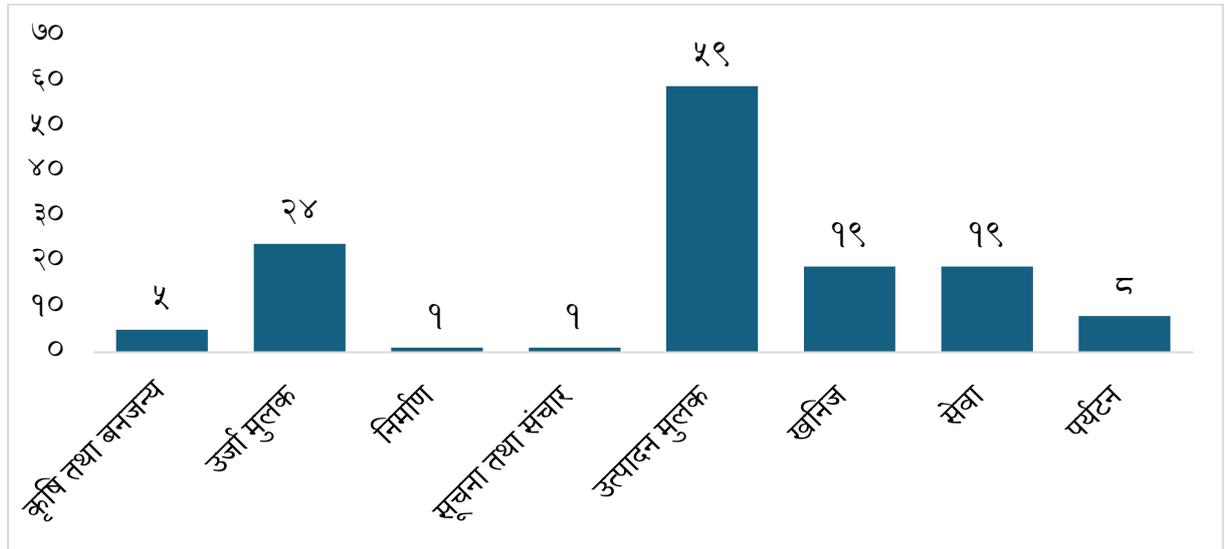
प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम कार्यक्रमका प्रशिक्षार्थीहरूका लागि रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने क्षेत्र भनेको उद्योग व्यवसाय वा निजी क्षेत्र नै हो । जति उद्योग व्यवसायको विकास र विस्तार हुन्छ त्यतिकै सङ्ख्यामा रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि हुन्छ । उद्योग व्यवसायको विकास र विस्तारका लागि सीपयुक्त प्राविधिक जनशक्तिको आपूर्ति अपरिहार्य हुन्छ । माग बमोजिमको प्राविधिक जनशक्ति आपूर्ति हुँदा उद्योग व्यवसायको विकास र विस्तारका लागि उचित वातावरण बन्दछ । तसर्थ उद्योग व्यवसाय र प्राविधिक शिक्षालय एक अर्काका परिपूरक रहने गर्दछन् । यस खण्डमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका उद्योग व्यवसायको अवस्था तथा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम कार्यक्रमका स्नातकहरूका लागि रोजगारीका अवसरको विश्लेषण गरिएको छ ।

उद्योग व्यवसाय सञ्चालन तथा नियमन उद्योगको स्तर र प्रकृति अनुसार फरक फरक निकायबाट हुने गरेको छ । ठूला स्तरका उद्योगहरूको अनुमति र नियमन उद्योग विभागबाट हुने गरेको छ भने लघु तथा घरेलु तहका उद्योगहरूको नियमन प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट हुने गरेको छ । यस खण्डमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सञ्चालन भएका विभिन्न स्तर र प्रकारका उद्योग व्यवसायहरूको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ उद्योग विभाग अन्तर्गत दर्ता भएका उद्योगको विवरण

उद्योगहरूको नियमन गर्ने प्रमुख निकाय उद्योग विभागले साना देखि ठूला उद्योगहरूको तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने गरेको छ । उद्योग विभागको प्रशासनिक तथ्याङ्क अनुसार २०८०/८१ मा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कुल १३६ दर्ता भएका उद्योग छन् । थप विवरण रेखाचित्र ८ हेर्नुहोस् ।

रेखाचित्र ८: उद्योगको क्षेत्रगत वर्गीकरण

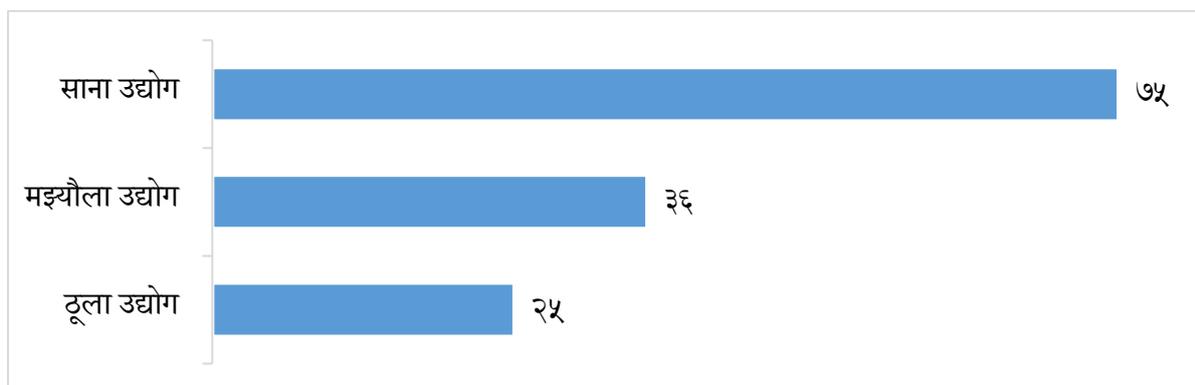
स्रोत : उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभागको प्रशासनिक तथ्याङ्क

यी उद्योगहरूले विभिन्न क्षेत्रहरूमा व्यवसाय सञ्चालन गरेको पाइन्छ । उद्योगको क्षेत्रगत वर्गीकरण अनुसार सबैभन्दा ठूलो हिस्सा (५९.० प्रतिशत) उत्पादन मूलक उद्योग रहेका छन् भने दोस्रो क्रममा ऊर्जा मूलक उद्योग पर्दछन् जसको हिस्सा १७.६ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी खानीमा आधारित उद्योग र सेवा मूलक उद्योग दुवैको हिस्सा समान १४ प्रतिशत रहेको छ ।

५.२ उद्योगको स्तर अनुसारको वर्गीकरण

माथि उल्लेखित १३६ उद्योगहरूमा सबैभन्दा बढि ५५ % साना उद्योगहरूको हिस्सा रहेको छ भने २७ % मझौला उद्योग र १८ प्रतिशत ठूला उद्योगहरूको हिस्सा रहेको छ। उपलब्ध रोजगारीको तथ्याङ्क अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका कुल १३६ उद्योगहरूमा जम्मा ११,६१० जनशक्ति कार्यरत रहेको देखिन्छ जुन प्रति उद्योग औसत ८५ जना हुन आउँछ। कार्यरत जनशक्तिको संख्या हेर्दा सबै भन्दा धेरै मझौला उद्योगहरूमा त्यस पश्चात् ठूला उद्योग र सबैभन्दा कम साना उद्योगहरूमा रहेको पाइन्छन्। तर प्रति उद्योग रोजगारी दर तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी ठूला उद्योग तत् पश्चात् मझौला उद्योग र सबैभन्दा कम साना उद्योगमा रहेको देखिन्छ। उद्योगको स्तरगत विवरण रेखाचित्र ९ मा प्रस्तुत गरिएको छ र थप विवरण अनुसूचीको तालिका २२ मा राखिएको छ।

रेखाचित्र ९: उद्योगको तहगत वर्गीकरण

स्रोत : उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभागको प्रशासनिक तथ्याङ्क

५.३ उद्योगहरूमा रोजगारीको अवस्था

माथि उल्लेखित १३६ ठूला स्तरका उद्योगहरूमा रोजगारी क्षमता सबै भन्दा बढि ठूला उद्योगहरूमा रहेको छ जुन प्रति उद्योग १५० जना, मझौला उद्योगहरूको रोजगारी क्षमता १०९ जना र साना उद्योगको ५२ जनाको रोजगारी क्षमता रहेको पाइन्छ विस्तृत जानकारीका लागि तालिका १६ हेर्नुहोला।

तालिका १६ : उद्योगको विवरण

क्रस	उद्योगको स्तर	उद्योगको कुल सङ्ख्या	औसत रोजगारी क्षमता	कुल रोजगारी क्षमता
१	ठूला उद्योग	२५	१४९.५६	३७३९
२	मझौला उद्योग	३६	१०९.२२	३९३२
३	साना उद्योग	७५	५२.५२	३९३९
	सबै उद्योग	१३६	८५.३७	११६१०

स्रोत : उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभागको प्रशासनिक तथ्याङ्क

५.४ उद्योगहरूको जिल्लागत विवरण

उद्योगहरूको जिल्लागत विवरण हेर्दा समीक्षा अवधिमा सबैभन्दा बढि कैलाली जिल्लामा कुल ५६ वटा र सबैभन्दा कम बाजुरा जिल्लामा ३ वटा उद्योग मात्र दर्ता भएको देखिन्छ। यसैगरी उल्लेख्य सङ्ख्यामा उद्योग दर्ता भएका अन्य जिल्लामा कंचनपुर पनि रहेको छ जसमा कुल ३४ उद्योग दर्ता रहेका भेटिन्छन्। पूर्ण जानकारीका लागि तालिका १७ हेर्नुहोला।

तालिका १७ : उद्योगहरूको जिल्लागत विवरण

क्रस	जिल्ला	कुल उद्योग सङ्ख्या	प्रतिशत
१	अछाम	४	२.९
२	बैतडी	८	५.९
३	बझाङ	८	५.९
४	बाजुरा	३	२.२
५	डडेलधुरा	६	४.४
६	दार्चुला	११	८.१
७	डोटी	६	४.४
८	कैलाली	५६	४१.२
९	कंचनपुर	३४	२५.०
१४	सुदूरपश्चिम प्रदेश	१३६	१००.०

स्रोत : उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, उद्योग विभागको प्रशासनिक तथ्याङ्क

५.५ आर्थिक प्रतिष्ठानहरूको सङ्ख्या

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले वि. सं. २०७६ मा देशभरि नै छरिएर रहेका आर्थिक कारोबार गर्ने एकाइहरूको पहिचान तथा सङ्ख्या यकिन गर्न आर्थिक गणना गरेको थियो । उक्त गणना अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कुल ६२,९६८ आर्थिक प्रतिष्ठानहरू सञ्चालनमा रहेका पाइएको थियो । यी आर्थिक प्रतिष्ठानहरूमा १,८५,२०० व्यक्तिहरू संलग्न वा रोजगार भएको तथ्याङ्कले देखाएको छ । संलग्न व्यक्तिहरूमा पुरुषको हिस्सा ५९.६ % र महिलाको ४०.४ % प्रतिशत रहेको पाइन्छ । उक्त गणनाबाट जिल्लागत रूपमा देखिएका आर्थिक प्रतिष्ठानहरूको सङ्ख्या तथा उक्त प्रतिष्ठानहरूमा संलग्न जनशक्तिको विवरण तालिका १८ मा देखाइएको छ ।

तालिका १८: आर्थिक प्रतिष्ठानहरूको जिल्लागत सङ्ख्या र संलग्न जनशक्तिको विवरण

क्र.स.	स्थान	कुल आर्थिक प्रतिष्ठान संख्या	संलग्न जनशक्ति संख्या			
			कुल	पुरुष	महिला	महिला %
१	सुदूरपश्चिम	६२,९६८	१,८५,२००	१,२५,०३२	६०,१६८	३२.५
२	बाजुरा	३,८९१	८,८५९	५,९०५	२,९५४	३३.३
३	बझाङ	६,२१९	१५,४४६	१०,३६३	५,०८३	३२.९
४	दार्चुला	३,४१३	१०,८३७	७,३५४	३,४८३	३२.१
५	बैतडी	४,३९५	१२,२६८	८,८५८	३,४१०	२७.८
६	डडेलधुरा	४,०५४	११,४६९	७,९३८	३,५३१	३०.८
७	डोटी	३,६६७	९,८२६	६,५७१	३,२५५	३३.१
८	अछाम	४,२८४	१३,६८०	९,४९४	४,१८६	३०.६
९	कैलाली	२१,५४४	६६,७५३	४३,५०१	२३,२५२	३४.८
१०	कंचनपुर	११,५०१	३६,०६२	२५,०४८	११,०१४	३०.५

स्रोत : राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, आर्थिक गणना २०७६

५.६ उत्तीर्ण प्रशिक्षार्थीहरूको रोजगारीको अवस्था

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा एवम् तालिम कार्यक्रमहरूबाट उत्पादित जनशक्तिहरू विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी संस्थाहरूमा रोजगार गर्ने अपेक्षा गरिएको हुन्छ । यस अनुरूप जनशक्तिहरू विभिन्न रूपमा श्रम बजारमा कार्यरत रहेका समेत पाइन्छन् । रोजगारीको दरलाई विभिन्न विषयहरूले प्रभाव पारिरहेको हुन्छ । जसको पहिचानका लागि अनुगमन, अध्ययन तथा बजार सर्वेक्षणको आवश्यकता पर्दछ । नेपालमा भरपर्दो र राष्ट्रिय रूपमा यस प्रकारको सर्वेक्षण कमै मात्रामा गरिएको भएतापनि फुटकर रूपमा भने यस प्रकारको अध्ययन तथा अनुसन्धानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेको देखिन्छ । विगतमा गरिएका र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएका यस प्रकारको अनुसन्धान प्रतिवेदनको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दा करिब ६० प्रतिशत उत्पादित जनशक्ति आफ्नो विषयसंग मिल्ने र सान्दर्भिक रोजगारीमा संलग्न भएको पाइन्छ । यस सम्बन्धमा थप जानकारी तालिका १९ मा देखाइएको छ ।

तालिका १९ : प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका प्रमुख रोजगार उन्मुख पेशाहरू

क्रसं	कार्यक्रम	रोजगारी दर	लक्षित विषय / ट्रेड	लक्षित क्षेत्र	सन्दर्भ मिति	प्रकाशन गर्ने संस्था
१	डिप्लोमा	५८.२	प्राय सबै	नेपाल	२०७८	CTEVT
२	डिप्लोमा	५९.५	इन्जिनियरिङ	नेपाल	२०७८	CTEVT
३	डिप्लोमा	४४.३	कृषि	नेपाल	२०७८	CTEVT
४	डिप्लोमा	६७.८	स्वास्थ्य	नेपाल	२०७८	CTEVT
५	डिप्लोमा	६६.७	होटेल व्यवस्थापन	नेपाल	२०७८	CTEVT
६	प्रि-डिप्लोमा	४८.९	प्रमुख आठ	नेपाल	२०१६	CTEVT
७	डिप्लोमा	५१%	प्रमुख आठ			CTEVT
८	डिप्लोमा तथा प्रिडिप्लोमा	६०%	प्राय सबै	बागमती प्रदेश	२०७८	CTEVT, बागमती प्रदेश कार्यालय
९	डिप्लोमा		शिक्षालयमा भएका कार्यक्रम	नेपाल	२०६५ देखि २०७२ सम्म	मनमोहन बहु प्राविधिक शिक्षालय
१०	प्रिडिप्लोमा तथा डिप्लोमा	९४%	स्वास्थ्य	नेपाल	२०६५ देखि २०७५ सम्म	राष्ट्रिय योजना आयोग
११	प्रिडिप्लोमा तथा डिप्लोमा	८४%	इन्जिनियरिङ	नेपाल	२०६५ देखि २०७५ सम्म	राष्ट्रिय योजना आयोग
१२	प्रिडिप्लोमा तथा डिप्लोमा	७०%	कृषि	नेपाल	२०६५ देखि २०७५ सम्म	राष्ट्रिय योजना आयोग
१३	प्रिडिप्लोमा तथा डिप्लोमा	८०%	होटेल व्यवस्थापन		२०६५ देखि २०७५ सम्म	राष्ट्रिय योजना आयोग

५.७ बजारमा उच्च माग भएका सीपयुक्त जनशक्तिहरू

बजार मागलाई धेरै विषयहरूले प्रभाव पार्ने र बजार माग पनि समय क्रममा परिवर्तन भइरहने हुँदा यस सम्बन्धमा सङ्कलन गरिएको सूचना तथा जानकारी निश्चित कालखण्डका लागि मात्र सान्दर्भिक हुने गर्दछ । बजार माग पहिचानका लागि रोजगार दाता सर्वेक्षण प्रतिवेदन तथा सम्बन्धित कार्यक्रमका उत्तीर्ण प्रशिक्षार्थीको अनुगमन अध्ययन प्रतिवेदनलाई आधार लिने गरिन्छ । वस्तुगत विवरणको यस खण्डमा रोजगारदाता सर्वेक्षणमा उच्च माग देखिएका र अनुगमन अध्ययनमा उच्च रोजगारी दर पाइएका कार्यक्रमहरूलाई उच्च माग भएका कार्यक्रमका रूपमा व्याख्या गरिएको छ ।

विभिन्न कालखण्डमा सम्बन्धित संस्थाहरूले सञ्चालन गरेका त्यस प्रकारका अध्ययन तथा अनुसन्धान प्रतिवेदनको आधारमा केही पेशा तथा कार्यक्रमहरूलाई तुलनात्मक रूपमा उच्च माग भएका पेशा तथा कार्यक्रमको रूपमा अनुसूची १ मा समावेश गरिएको छ ।

यसैगरी राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिले २०२१/२२ मा सीप परीक्षण उत्तीर्ण भएका प्रशिक्षार्थीमा गरेको अनुगमन अध्ययनका आधारमा निर्माण, विद्युत् र कृषि तथा वन क्षेत्रका स्नातकहरूको रोजगार दर उच्च रहेको देखिन्छ जसलाई उच्च बजार मागको सङ्केतको रूपमा समेत बुझ्न सकिन्छ । थप जानकारीका लागि तालिका २० हेर्नुहोस् ।

तालिका २० : सीप परीक्षण को क्षेत्रगत रोजगारीको दर

क्रस	सीप परीक्षण पेशा	रोजगारीको अवस्था			सर्वेक्षणमा सहभागी कुल सङ्ख्या
		रोजगार सङ्ख्या	रोजगार प्रतिशत	रोजगारीमा नरहेका	
१	विद्युत्	२७	७९	७	३४
२	निर्माण	२३	८८	३	२६
३	अतिथि सत्कार	८	४०	१२	२०
४	कृषि तथा वन	८	८९	१	९
५	सूचना प्रविधि	६	८६	१	७
६	अटोमोवाइल	३	१००	०	३
७	मेकानिकल	२	१००	०	२
	सबै क्षेत्र	७७	०९	२४	१०१

श्रोत: यस तालिकामा राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिले २०२१/२२ मा सीप परीक्षण उत्तीर्ण भएका स्नातकहरूमा गरेको अनुगमन अध्ययनका आधारमा तुलनात्मक रूपमा उच्च रोजगारी दर भएका पेशाहरूलाई समावेश गरिएको हो ।

५.८ औद्योगिक माग सर्वेक्षणबाट उच्च माग देखिएका प्रमुख पेशाहरू

युरोपियन युनियनको आर्थिक सहयोग र दक्षता परियोजनाको प्राविधिक सहयोगमा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घ, उद्योग परिसङ्घ, साना तथा घरेलु उद्योग महासंघ लगायत पाँचवटा रोजगारदाता संगठनहरूको सक्रियतामा आर्थिक वर्ष २०२२ श्रम शक्तिको बजार माग पहिचानका लागि सर्वेक्षण भएको थियो । उक्त सर्वेक्षणमा नमुनाको रूपमा छनौट गरिएका कृषि, निर्माण तथा पर्यटन क्षेत्रमा कार्यरत सुदूरपश्चिम प्रदेशका ३८७ लगायत नेपालका २९७२ उद्योग तथा अन्य आर्थिक प्रतिष्ठानहरूलाई समावेश गरेको थियो । उक्त सर्वेक्षण प्रतिवेदनमा तालिका २२ मा उल्लेख गरिए बमोजिमका पेशागत जनशक्तिलाई उच्च माग भएका जनशक्तिको रूपमा पहिचान गरिएको छ । विस्तृत जानकारीका लागि अनुसूची १ र तालिका २१ हेर्नुहोला ।

तालिका २१ : सीप परीक्षण गरिएका पेशाहरू

क्रस	पेशा	क्रस	पेशा
१	निर्माण डकर्मी	२	सिभिल इन्जिनियर
३	मसिन अपरेटर	४	मिल अपरेटर/ ड्राइभर
५	फार्म वर्कर	६	फार्म मेनेजर
७	ह्याचरी सुपरभाइजर	८	प्लम्बर
९	लेथ अपरेटर	१०	प्याकेजिङ्ग स्टाफ
११	सेल्स एण्ड मार्केटिङ	१२	लिकनर
१३	एग हेण्डलर	१४	मिल वर्कर

क्रस	पेशा	क्रस	पेशा
१५	सब इन्जिनियर	१६	आर्किटेक्चर इन्जिनियर

स्रोत: श्रम बजार सर्वेक्षण २०२२, दक्षता TVET Practical Partnership Project Establishing Employers Led Labour Market Secretariat

उल्लिखित रोजगारदाता संस्थाहरूले आन्तरिक छलफलबाट कृषि, निर्माण तथा पर्यटन गरी तीनवटै क्षेत्रबाट १० वटाको दरले ३० वटा पेसालाई उच्च माग भएका पेशाको रूपमा छनौट गरिएकोमा सो सर्वेक्षणमा उक्त पेशाहरूको तत्काल, २ वर्ष र ५ वर्ष पश्चात्को मागसमेत अनुमान गरिएको थियो । जसको निचोडलाई सोही प्रतिवेदनबाट साभार गर्दै हुबहु रूपमा तालिका २२, २३ र २४ मा देखाइएको छ ।

तालिका २२: निजी क्षेत्रबाट पहिचान भएका पेशाहरू तथा आगामी मागको प्रक्षेपण निर्माण क्षेत्र

क्रस	उच्च माग भएका पेशाहरू	सर्वेक्षणको समयमा	सन २०२५ सम्ममा	सन २०२७ सम्ममा
१	Aluminium Fabricator Level २	५२	३२४	८२७
२	Batching Plant Operator Level २	२१	१६१	४३४
३	Carpenter And Interior Decorator Level २	४०	२५३	६३७
४	Construction Lab Technician Level-३	४४	२२७	५९२
५	Electrician Level २	५९	३५०	९२५
६	Excavator Operator Level २	१०३	३६०	९३७
७	Plumber Level २	१०८	३६७	९१४
८	Scaffolder Level २	७३	४९१	१२५४
९	Site Supervisor Level २	२१३	६६८	१८०६
१०	Welder Level २	९७	४८९	१३०६

स्रोत: श्रम बजार सर्वेक्षण २०२२, दक्षता TVET Practical Partnership Project Establishing Employers Led Labour Market Secretariat

तालिका २३: निजी क्षेत्रबाट पहिचान भएका पेशाहरू तथा आगामी मागको प्रक्षेपण कृषि क्षेत्र

क्रस	उच्च माग भएका पेशाहरू	सर्वेक्षणको समयमा	सन २०२५ सम्ममा	सन २०२७ सम्ममा
१	Agriculture Farm Technician Level २	५२	७२	१५९
२	Dairy Plant Operator (Processor) Level ३	३	६	१६
३	Fishery Technician Level २	७	१४	४०
४	Fruits and Vegetables Processor Level २	५	९	२३
५	Herbal Processor Level २	१	१२	१८
६	Livestock Farm Technician Level २	६८	११८	२५७
७	Natural Fiber and Lump Crafter Level २	०	१०	२५
८	Nursery and Landscape Gardener Level २	११	३०	७६
९	Organic Certification Internal Inspector Level ३	१	१	२
१०	Tea Processor Level २	८	०	०

स्रोत: श्रम बजार सर्वेक्षण २०२२, दक्षता TVET Practical Partnership Project Establishing Employers Led Labour Market Secretariat

तालिका २४: निजी क्षेत्रबाट पहिचान भएका पेशाहरू तथा आगामी मागको प्रक्षेपण पर्यटन क्षेत्र

क्रस	उच्च माग भएका पेशाहरू	सर्वेक्षणको समयमा	सन २०२५ सम्ममा	सन २०२७ सम्ममा
१	Expedition Leader Level २	६	१२	३५
२	Hotel Maintenance Technician Level २	५४	१०५	२०७
३	Inn-Keeper Level २	२९	९७	१९५
४	National Tour Guide Level ३	१८	३४	८४
५	Nepali Cuisine Cook Level २	१०१	१७०	३२५
६	River Guide Level २	३	४	८
७	Spa & Wellness Therapist Level २	४	४	८
८	Tourist Vehicle Driver Level २	२४	५५	१३१
९	Trekking Guide Level २	१३७	१८६	४३९

स्रोत: श्रम बजार सर्वेक्षण २०२२, दक्षता TVET Practical Partnership Project Establishing Employers Led Labour Market Secretariat

खण्ड छ प्राथमिक तथ्याङ्कको विश्लेषण

सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम (TVET) प्रोफाइल तयार पार्न दुई चरणमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो। पहिलो चरणमा उपलब्ध द्वितीय स्रोतहरूको तथ्याङ्कको समीक्षा गरी प्रदेशको उद्योग र TVET संस्थाहरूको प्रारम्भिक स्थिति विश्लेषण गरिएको थियो। दोस्रो चरणमा उद्योगहरू र TVET संस्थाहरूबाट नमुना सङ्कलन गरी प्राथमिक तथ्याङ्कका आधारमा सीपको माग र आपूर्ति अवस्थाको विश्लेषण गरिएको थियो।

यस प्रदेशमा रहेका कुल ६२,९६८ व्यवसाय र २१८ TVET संस्थाहरूलाई अध्ययनको क्षेत्र मानिएको छ जसमा स्थानीय तहमा दर्ता भएका २०,००० भन्दा बढी उद्योगहरू समेत समेटिएका छन्। तथ्याङ्कीय सूत्रका आधारमा उद्योग र TVET संस्थाहरूको सन्तुलित प्रतिनिधित्व हुने गरी ३०२ नमुना एकाइहरू छनोट गरिएका थिए। उद्योगहरूको पूर्ण नमुना संरचना (Sampling Frame) उपलब्ध नभएकाले उद्योग विभागमा दर्ता भएका १०० र स्थानीय तहमा मात्र दर्ता भएका १०२ गरी जम्मा २०२ उद्योगहरूलाई 'Snowball Sampling' विधिमा फर्त अध्ययनको निम्ति छानिएको थियो। जसमा सीपयुक्त जनशक्तिको माग गर्ने विविध उद्योगहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिएको थियो। छानिएका व्यवसायहरू कृषि, वन, निर्माण, ऊर्जा, सूचना प्रविधि, उत्पादन, खनिज, सेवा तथा पर्यटन क्षेत्रसँग सम्बन्धित थिए भने TVET तर्फ कुल संस्थाको करिब ३० प्रतिशत (१०० वटा) बाट नमुना लिइएको थियो। तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा कुनै जिल्लामा तोकिएको नमुना सङ्ख्या नपुगेमा छिमेकी जिल्लाबाट थप नमुना समावेश गरी लक्ष्य पूरा गरिएको थियो र यस खण्डमा तिनै उद्योग तथा शिक्षालयहरूको जिल्लागत विवरण एवं संरचनागत विशेषताहरूको विस्तृत विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ।

६.१ नमुनाको विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरूबाट सङ्कलन गरिएको उद्योग र शिक्षालयको नमुना सङ्ख्याको विस्तृत विवरण तालिका २५ मा प्रस्तुत गरिएको छ। तालिकाले प्रत्येक जिल्लाबाट लिइएको नमुनाको विवरणलाई स्पष्ट पार्दछ।

तालिका २५: जिल्लागत नमुना विवरण

जिल्ला	उद्योग सङ्ख्या	शिक्षालय सङ्ख्या
अछाम	०	१३
कञ्चनपुर	६७	१६
कैलाली	९९	२३
डडेलधुरा	१०	६
डोटी	१	८
दार्चुला	११	८
बझाङ	७	११
बाजुरा	४	४
बैतडी	३	११
जम्मा	२०२	१००

तालिका २५ को विश्लेषण गर्दा कैलाली जिल्लाबाट सबैभन्दा बढी ९९ उद्योग र २३ शिक्षालयको नमुना सङ्कलन गरिएको थियो साथै कञ्चनपुर जिल्लाबाट ६७ उद्योग र १६ शिक्षालयमा अध्ययन गरिएको थियो। समग्रमा जम्मा २०२ उद्योग र

१०० शिक्षालयको नमुना सङ्कलन गरिएको थियो । यस अध्ययनमा सङ्कलन गरिएका नमुना उद्योगहरूको स्वामित्वको प्रकारलाई थप स्पष्ट पार्नका लागि, तलको तालिका २६ मा यसको विस्तृत विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २६: नमुनामा लिइएका उद्योगको स्वामित्व

स्वामित्वको किसिम	उद्योगको सङ्ख्या	%
एकल स्वामित्व	१५१	७४.८%
पब्लिक लिमिटेड कम्पनी	४	२.०%
प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी	१४	६.९%
सरकारी स्वामित्व अन्तर्गतको कम्पनी	३	१.५%
साझेदारी	३०	१४.९%
जम्मा	२०२	१००.०%

यसैगरी तालिका २६ ले अध्ययनमा समेटिएका उद्योगहरूको स्वामित्व संरचनालाई स्पष्ट पारेको छ । कुल २०२ नमुना उद्योगमध्ये एकल स्वामित्व भएका उद्योगहरूको सङ्ख्या १५१ रहेको थियो जुन कुल उद्योगको ७४.८% हो । यसले प्रदेशमा साना तथा मझौला उद्यम र व्यक्तिगत लगानीमा आधारित व्यवसायहरूको बाहुल्यता रहेको देखाउँछ । साझेदारीमा सञ्चालित उद्योगहरूको सङ्ख्या ३० (१४.९%) रहेको छ जुन दोस्रो ठूलो हिस्सा हो । प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी १४ (६.९%), पब्लिक लिमिटेड कम्पनी ४ (२.०%) र सरकारी स्वामित्व अन्तर्गतका कम्पनीहरू ३ (१.५%) मात्र रहेका छन् । यो तथ्याङ्कले सुदूरपश्चिम प्रदेशको औद्योगिक क्षेत्रमा व्यक्तिगत र साना लगानीको प्रधानता रहेको र ठूला कर्पोरेट संस्थाहरूको उपस्थिति अपेक्षाकृत कम रहेको सङ्केत गर्छ । नमुनामा समावेश गरिएका उद्योगहरूको वर्गीकरणलाई बुझ्नका लागि तालिका २७ मा यसको विस्तृत विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २७: नमुनामा लिइएका उद्योगको वर्गीकरण

उद्योगको वर्गीकरण	सङ्ख्या	%
ठूला उद्योग	५	२.४८%
मझौला उद्योग	२६	१२.८७%
लघु तथा घरेलु उद्योग	११२	५५.४५%
साना उद्योग	५९	२९.२१%

तालिका २७ ले नमुनामा परेका उद्योगहरूको आकारको सम्बन्धमा प्रस्ट पारेको छ । कुल २०२ उद्योगमध्ये लघु तथा घरेलु उद्योगहरूको सङ्ख्या सबैभन्दा बढी ११२ रहेको छ जसले कुल उद्योगको ५५.४५% हिस्सा ओगटेको छ । यसले सुदूरपश्चिम प्रदेशको औद्योगिक संरचनामा लघु र घरेलु उद्योगहरूको प्रमुख भूमिका रहेको पुष्टि गर्छ । साना उद्योगहरूको सङ्ख्या ५९ (२९.२१%) रहेको छ जुन दोस्रो ठूलो वर्ग हो । मझौला उद्योगहरूको सङ्ख्या २६ (१२.८७%) र ठूला उद्योगहरूको सङ्ख्या ५ (२.४८%) मात्र रहेको छ । यो वर्गीकरणले प्रदेशमा साना आकारका उद्योगहरूको बाहुल्यता र ठूला औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूको सीमितता उपस्थितिलाई दर्साउँछ ।

नमुनामा आधारित उद्योगको स्थापना भएको बर्षलाई आधार मानी यसको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा उद्योग स्थापना अपेक्षाकृत रूपमा वृद्धि हुन नसकेको देखिन्छ । उद्योग स्थापनाको यो प्रवृत्तिलाई रेखाचित्र १० मार्फत अझ स्पष्ट पारिएको छ ।

तालिका २९: उद्योगमा रोजगारीको अवस्था (सीपको तहको आधारमा)

रोजगारीको अवस्था (जम्मा सङ्ख्या = ५७८५)	प्रतिशत
उच्च प्राविधिक तह	९.६%
व्यावसायिक तह (Blue-collar job)	८.२%
अदक्ष (शारीरिक श्रम गर्ने)	७४.५%
प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय काम गर्ने	७.८%
जम्मा	१००.०%

तालिका २९ ले उद्योगहरूमा सीपको तह अनुसारको रोजगारी वितरण देखाउँछ । कुल ५७८५ रोजगारीमध्ये अदक्ष (शारीरिक श्रम गर्ने) कामदारहरूको हिस्सा सबैभन्दा धेरै ७४.५% रहेको छ । उच्च प्राविधिक तहमा ९.६% र व्यावसायिक तह (blue-collar job) मा ८.२% रोजगारी रहेको छ । प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय काममा संलग्न जनशक्तिको हिस्सा ७.८% रहेको छ । यो तथ्याङ्कले सुदूरपश्चिम प्रदेशका उद्योगहरूमा सीपयुक्त र प्राविधिक जनशक्तिको तुलनामा अदक्ष श्रमिकको माग अत्याधिक रहेको सङ्केत गर्छ जसले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकतालाई औँल्याउँछ ।

६.३ जनशक्तिको अवस्था

व्यवसाय सञ्चालन र विस्तारका लागि सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव कस्तो रहेको छ भन्ने कुरा बुझ्नका लागि नमुनामा परेका उद्योग व्यवसायले सोको निम्ति आवश्यक श्रमिकहरू अभावको अनुभवलाई तालिका ३० मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३०: सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव प्रतिको अनुभव

जनशक्तिको अभावको महसुसको तह (जम्मा सङ्ख्या = १००)	प्रतिशत
अभाव उल्लेख्य रूपमा खट्किएको हुन्छ ।	१८.३%
अभाव कहिलेकाहीं खट्किएको छ ।	३४.७%
कुनै अभाव खट्किएको छैन ।	२८.७%
सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव एक महत्वपूर्ण समस्याको रूपमा रहेको छ ।	१८.३%
जम्मा	१००.०%

तालिका ३० ले सुदूरपश्चिम प्रदेशका उद्योगहरूले सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव कति अनुभव गर्छन् भन्ने देखाउँछ । सर्वेक्षण गरिएका १०० उद्योगमध्ये, १८.३% ले सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव उल्लेख्य रूपमा खट्किएको अनुभव गरेका छन् र सोही बराबरको १८.३% ले यसलाई महत्वपूर्ण समस्याको रूपमा लिएका छन् । यसरी लगभग एक तिहाइ उद्योगहरूले सीपयुक्त जनशक्तिको गम्भीर अभाव महसुस गरिरहेको देखाउँछ । सबैभन्दा धेरै ३४.७% उद्योगहरूले भने त्यस्तो अभाव कहिलेकाहीं मात्र खट्किएको बताएका थियो । २८.७% उद्योगहरूलाई भने सीपयुक्त जनशक्तिको कुनै अभाव खट्किएको छैन भनी बताएको थिए । यसबाट के देखिन्छ भने प्रदेशका उद्योगहरूमा सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव आंशिक रूपमा भए पनि एक चुनौतीको रूपमा रहेको छ जसले विशेष गरी प्राविधिक र व्यावसायिक सीपको विकासमा जोड दिनुपर्ने आवश्यकतालाई औँल्याउँछ । बजारमा माग अनुसार प्राप्त हुन गाह्रो हुने मुख्य सीप वा कामको क्षेत्रलाई विस्तृत रूपमा बुझ्नका लागि तालिका ३१ मा यसको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३१: बजारमा माग अनुसार प्राप्त हुन गाह्रो हुने मुख्य मुख्य सीप वा कामको क्षेत्र

सीप वा कामको क्षेत्र	उदाहरण
१. बिद्युत् मिस्त्री (Electrician)	इलेक्ट्रिसियन, बिद्युत् प्राविधिक, प्लम्बर + इलेक्ट्रिसियन, डिजाइनर + इलेक्ट्रिसियन
२. मेसिन अपरेटर (Machine Operator)	मेसिन अपरेटर, कटिङ मेसिन अपरेटर, किल्न अपरेटर
३. सामान्य कामदार / शारीरिक श्रमिक (Labour / Physical Labour)	लेबर, शारीरिक श्रम, अनुभवी मजदुर
४. प्राविधिक (Technician)	प्रयोगशाला प्राविधिक (lab technician), मर्मत प्राविधिक, यान्त्रिक प्राविधिक
५. बजार व्यवस्थापन / विक्री प्रवर्द्धन (Marketing & Sales)	मार्केटिङ अफिसर, मार्केटिङ म्यानेजर, सेल्स हेड
६. लेखापाल / लेखा सहायक (Accountant / Accounts)	एकाउन्टेन्ट, सुपरभाइजर लेखापाल, लेखा सहायक
७. सवारी चालक (Driver)	ड्राइभर, ड्राइभर, गाडी मेकानिक र ड्राइभर
८. प्लम्बर (Plumber)	धारा, भान्सा र पाइप लगायतको काम गर्ने
९. डिजाइनर / गार्मेन्टसम्बन्धी काम (Designer / Tailor / Fashion-related)	डिजाइनर, दरजी, कपडा काट्ने, महिला/पुरुष लुगा सिउने सीप

तालिका ३१ ले प्रदेशका उद्योगहरूलाई बजारमा मागअनुसार पाउन गाह्रो हुने विभिन्न सीप र कामका क्षेत्रहरूलाई प्रस्तुत गर्दछ। यसमा बिजुली मिस्त्री, मेसिन अपरेटर, सामान्य कामदार/शारीरिक श्रमिक, प्राविधिक (जस्तै प्रयोगशाला प्राविधिक, मर्मत प्राविधिक), बजार व्यवस्थापन/विक्री प्रवर्द्धन, लेखापाल/लेखा सहायक, सवारी चालक, प्लम्बर, र डिजाइनर/गार्मेन्ट सम्बन्धी कामदारहरू प्रमुख छन्। यी सीपहरूको अभावले प्रदेशका उद्योगहरूलाई आफ्नो उद्योग सञ्चालन र विस्तारमा चुनौतीहरू सिर्जना गरेको छ। विशेष गरी प्राविधिक र व्यावसायिक सीपहरू जस्तै इलेक्ट्रिसियन र मेसिन अपरेटरहरूको अभावले आधुनिक औद्योगिक आवश्यकताहरू पूरा गर्न कठिनाई भइरहेको देखाउँछ। यसले लक्षित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम कार्यक्रमहरूको आवश्यकतामा जोड दिन्छ। बजारको वर्तमान मागसंगै भविष्यमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कुन सीपहरूको उच्च माग हुन सक्छ भन्ने बुझ्नका लागि मुख्य पाँचवटा सीपहरू तलको तालिका ३२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३२: भविष्यमा माग हुन सक्ने मुख्य पाँचवटा सीप

सीप वा कामको क्षेत्र
इलेक्ट्रिसियन
मेसिन अपरेटर
प्राविधिक (Technician): जस्तै technician, electrician technician, mechanical technician
लेखापाल (Accountant)
ड्राइभिङ

तालिका ३२ ले भविष्यका लागि उच्च माग रहने सम्भावना भएका पाँच प्रमुख सीपका क्षेत्रहरूलाई पहिचान गरेको छ। यसमा इलेक्ट्रिसियन, मेसिन अपरेटर, विभिन्न प्रकारका प्राविधिक जस्तै इलेक्ट्रिसियन, मेकानिकल आदि, लेखापालन र ड्राइभिङ रहेका छन्। यी सीपहरूको भविष्यमा बढ्दो माग हुनुले प्रदेशको आर्थिक विकास र औद्योगिक विस्तारका लागि

यी क्षेत्रहरूमा जनशक्ति विकासमा विशेष जोड दिनुपर्ने आवश्यकतालाई दर्साउँछ । विशेष गरी प्राविधिक सीपहरूमा जोड दिँदा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न र उद्योगहरूको उत्पादकत्व बढाउन मद्दत पुग्ने देखिन्छ । कामदार अभाव हुनाका कारणहरूलाई तालिका ३३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३३: कामदार अभाव हुनाका कारणहरू

कामदार अभाव हुनाको कारण (जम्मा सङ्ख्या = १००)*	प्रतिशत
निश्चित सीपको कमी	१४.४%
महङ्गो कामदार	९.९%
धेरै परिवर्तन भई रहने	८.४%
अझ राम्रो अवसरका लागि अन्य तर्फ लागेका	१४.४%
अन्य	२.०%

* बहुउत्तर आउने भएको प्रश्न

तालिका ३३ ले सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कामदार अभावका प्रमुख कारणहरूलाई ओँल्याएको छ । सर्वेक्षण गरिएका उद्योगले दिएका तथ्याङ्क अनुसार कामदार अभाव मुख्यतः श्रमिकमा निश्चित सीपको कमी वा अवसरका लागि अन्यत्र जाने कारणहरू रहेको छ । यसले प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीपको अभाव र दक्ष जनशक्तिको पलायन दुवै प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको देखाउँछ । महँगो कामदार ९.९% र धेरै परिवर्तन भई रहने कामदार ८.४% जस्ता कारणलाई पनि प्रमुख रूपमा हेरिएको छ । यस तथ्याङ्कले कामदार अभावलाई सम्बोधन गर्न सीप विकास कार्यक्रमहरूलाई सुदृढ पार्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरूलाई आकर्षक बनाउनु पर्ने आवश्यकतामा जोड दिन्छ ।

६.४ शिक्षालयसंग सम्बन्धित तथ्याङ्क

यस खण्डमा सुदूरपश्चिम प्रदेशका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम (TVET) शिक्षालयहरूको संरचना, पूर्वाधार, कार्यक्रम सञ्चालन र असल अभ्यासहरूसंग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरूको विस्तृत विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । शिक्षालयहरूको प्रकार अनुसारको वितरणलाई स्पष्ट पार्नका लागि तालिका ३४ मा प्रस्तुत गरिएको छ जसले प्रदेशमा रहेका विभिन्न प्रकारका शिक्षालयहरूको सङ्ख्यात्मक प्रतिनिधित्व देखाउँछ ।

तालिका ३४: सर्वेक्षणमा समावेश गरिएका शिक्षालयसंग सम्बन्धित तथ्याङ्क

शिक्षालय (जम्मा सङ्ख्या = १००)	प्रतिशत
आङ्गिक	६%
टेक्स (TECS)	३८%
निजी	१२%
प्राविधिक धार (कक्षा ९-१२)	३९%
साझेदार	५%
जम्मा	१००%

शिक्षालयहरूको प्रकारको विवरणपछि उनीहरूको शैक्षिक पूर्वाधारको अवस्थालाई विश्लेषण गरिएको छ । शिक्षालयहरूमा उपलब्ध शैक्षिक पूर्वाधारको अवस्थालाई तालिका ३५ मा विस्तृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ जसले पुस्तकालय, कार्यशाला, र प्रयोगशालाको स्थितिलाई दर्साउँछ ।

तालिका ३५: शिक्षालयसंग सम्बन्धित तथ्याङ्क

शैक्षिक पूर्वाधार	नभएको	अपर्याप्त	पर्याप्त
पुस्तकालयमा स्थानको अवस्था ((जम्मा सङ्ख्या=१००)	३%	५०%	४७%
पुस्तकालयमा पुस्तक तथा अन्य सामग्रीको अवस्था (जम्मा सङ्ख्या=१००)	७%	५२%	४१%
कार्यशालामा स्थानको अवस्था (जम्मा सङ्ख्या=१००)	६%	४३%	५१%
कार्यशालामा उपकरण तथा सामग्रीको अवस्था (जम्मा सङ्ख्या=१००)	७%	५१%	४२%
प्रयोगशालामा स्थानको अवस्था (जम्मा सङ्ख्या=१००)	७%	४९%	४४%
प्रयोगशालामा उपकरण तथा सामग्रीको अवस्था (जम्मा सङ्ख्या=१००)	६%	४३%	५१%

तालिका ३५ ले शिक्षालयहरूमा शैक्षिक पूर्वाधारको अवस्थालाई चित्रण गर्छ । पुस्तकालयमा स्थान र सामग्री दुवैको अवस्था अपर्याप्त रहेको धेरै शिक्षालयहरूले बताएका छन् । जसमा ५०% ले स्थान अपर्याप्त भनेका छन् र ५२% ले सामग्री अपर्याप्त भनेका छन् । यसको अर्थ पुस्तकालय पूर्वाधारमा सुधारको आवश्यकता देखिन्छ । कार्यशाला र प्रयोगशालाको स्थानको उपलब्धता सम्बन्धमा ५१% र ४४% ले पर्याप्त स्थान रहेको बताएका छन् । यद्यपि कार्यशालामा उपकरण तथा सामग्री ५१% र प्रयोगशालामा उपकरण तथा सामग्री ४३% ले अपर्याप्त रहेको बताएका छन् । समग्रमा शिक्षालयहरूमा स्थानको तुलनामा उपकरण तथा सामग्रीको अभाव बढी देखिएको छ जसले व्यवहारिक शिक्षा र तालिमका लागि आवश्यक सामग्रीको उपलब्धतामा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई औँल्याउँछ । यसका अतिरिक्त शिक्षालयले चलाएका कार्यक्रम सङ्ख्याले प्रदेशमा उपलब्ध कार्यक्रमको विविधतालाई दर्साउँछ । शिक्षालयहरूमा उपलब्ध कार्यक्रम सङ्ख्यालाई तालिका ३६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३६: कार्यक्रम र प्रशिक्षक

कार्यक्रम सङ्ख्या	शिक्षालयको प्रतिशत
एक	५६%
दुई	३०%
तीन	८%
चार	४%
पाँच	२%
जम्मा	१००%

तालिका ३७ ले नमुनामा समावेश गरिएका शिक्षालयहरूले सञ्चालन गर्ने कार्यक्रमहरूको सङ्ख्या देखाउँछ । कुल १०० शिक्षालयमध्ये ५६ प्रतिशत शिक्षालयले एउटा मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् । ३०% शिक्षालयले दुईवटा कार्यक्रम सञ्चालन गर्छन् । ३, ४, र ५ वटा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरूको सङ्ख्या क्रमशः ८%, ४% र २% रहेको छ । शिक्षालयहरूमा विभिन्न असल अभ्यासहरूको आवृत्तिलाई तालिका ३७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३७: असल अभ्यासहरू

असल अभ्यासहरू	विरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैजसो	जम्मा
अतिरिक्त रूपमा विज्ञ प्रशिक्षकहरूको व्यवस्था (जम्मा सङ्ख्या = १००)	१५%	५४%	२०%	११%	१००%
Apprenticeship/OJT जस्ता कार्यस्थलको अभ्यास गर्नुपर्ने विषयहरूमा (जम्मा सङ्ख्या = १००)	२%	२२%	२८%	४८%	१००%

असल अभ्यासहरू	विरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैजसो	जम्मा
प्रशिक्षार्थीहरूलाई रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने सम्बन्धमा (जम्मा सङ्ख्या = १००)	२७%	३०%	२७%	१६%	१००%
उद्योग सञ्चालनका लागि श्रम शक्तिको माग हुने सम्बन्धमा (जम्मा सङ्ख्या = १००)	४४%	३१%	१८%	८%	१००%

तालिका ३७ ले शिक्षालयहरूमा विभिन्न असल अभ्यासहरूको कार्यान्वयनको अवस्थालाई देखाउँछ । विज्ञ प्रशिक्षकहरूको व्यवस्थापनमा ५४% शिक्षालयहरूले कहिलेकाहीं र १५% ले विरलै गर्ने गरेको बताएका छन् । यसले विज्ञहरूको संलग्नता नियमित नभएको देखाउँछ । Apprenticeship/OJT जस्ता कार्यस्थलको अभ्यासमा ४८% शिक्षालयहरूले सधैजसो र २८% ले प्रायजसो गर्ने बताएका छन् । यसले व्यावहारिक तालिममा राम्रो अभ्यास रहेको देखाउँछ । प्रशिक्षार्थीहरूलाई रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने सम्बन्धमा २७% ले विरलै र ३०% ले कहिलेकाहीं मात्र सहयोग गर्ने बताएका छन् । यस क्षेत्रमा सुधारको आवश्यकता देखिन्छ । उद्योग सञ्चालनका लागि श्रम शक्तिको माग हुने सम्बन्धमा ४४% शिक्षालयहरूले विरलै र ३१% ले कहिलेकाहीं मात्र उद्योगहरूसँग समन्वय गर्ने बताएका छन् । यसले उद्योग र शिक्षालय बीचको समन्वयमा ठूलो खाडल रहेको देखाउँछ जसलाई सुधार गर्न आवश्यक छ भन्ने देखाउँछ ।

खण्ड सात निष्कर्ष र सुझावहरू

सुदूरपश्चिम प्रदेशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासलाई गति दिनका लागि दक्ष, उत्पादनशील र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्न प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम (TVET) लाई केन्द्रमा राखी यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको हो। संविधानको भावना अनुसार प्रदेश सरकारले प्राविधिक शिक्षा तथा सीप विकासको लागि महत्वपूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। जसले रोजगारी सृजना, उद्यमशीलता प्रवर्द्धन तथा समावेशी विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। अध्ययनको सन्दर्भमा सुदूरपश्चिम प्रदेशको श्रमशक्ति, जनसाङ्ख्यिकीय अवस्था, औपचारिक र अनौपचारिक तालिम प्रदायकहरूको अवस्था, सीप परीक्षण, रोजगारीका अवसर र उद्योग व्यवसाय संगको अन्तरसम्बन्धको समग्र विश्लेषण गरिएको छ। यस अध्ययनको प्रमुख उद्देश्यहरू: प्रदेशको दीर्घकालीन TVET रणनीति निर्माण गर्न आवश्यक आधार तयार गर्नु, शिक्षालय, उद्योग, रोजगारदाता र सरोकारवालाबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी जनशक्तिको माग-आपूर्ति विश्लेषण गर्नु, सीपयुक्त जनशक्तिको वर्तमान अवस्था, उपलब्धता र आवश्यकतालाई चित्रण गर्नु, औपचारिक तथा अनौपचारिक तालिम प्रदायकहरूको भौगोलिक र प्राविधिक पहुँच मूल्याङ्कन गर्नु र रोजगारीका अवसरहरू र उद्योगहरूको क्षमता पहिचान गर्नु रहेको थियो।

तथ्याङ्क सङ्कलन विधि बहु आयामिक थियो। यसमा द्वितीय स्रोत (जनगणना, श्रम रिपोर्ट, शिक्षा मन्त्रालय, CTEVT, CEHRD लगायतका रिपोर्टहरू) बाट सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएका छन्। साथै, शिक्षालयहरू, तालिम प्रदायक संस्था, उद्योग प्रतिष्ठान र सीप परीक्षण केन्द्रहरूसँग अन्तरक्रिया गरी प्राथमिक तथ्याङ्क पनि सङ्कलन गरिएको छ। विभिन्न कार्यशालाहरू, सरोकारवाला गोष्ठीहरू र विज्ञ परामर्शमार्फत अन्तर्दृष्टिहरू प्राप्त गरिएको छ। विश्लेषण विधि अन्तर्गत प्रदेशको ९ वटै जिल्लामा फैलिएका १०० शिक्षालय र २०२ उद्योग प्रतिष्ठानबाट नमुनाको रूपमा प्राप्त तथ्याङ्कहरूको क्षेत्रगत, तहगत र लैङ्गिक विभाजनमा समष्टिगत विश्लेषण गरिएको छ। उद्योगको रोजगारी क्षमता, तालिमको भर्नादर, शिक्षालयको पूर्वाधारको अवस्था, सीप परीक्षणमा सहभागिता र नतिजा विश्लेषण गरिएका छन्।

प्रदेशमा सीप परीक्षणको प्रगति उल्लेखनीय छ। विगत पाँच वर्षमा सुदूरपश्चिमबाट २२,९३० जना व्यक्तिहरू सीप परीक्षणमा सहभागी भएका छन् र उनीहरूको उत्तीर्ण दर ६९% रहेको छ। सीप परीक्षणमा अधिकतम सहभागिता तह १ (Level १) मा देखिन्छ जसले आधारभूत सीप विकासमा राम्रो प्रगति भएको देखाउँछ। तर उद्योगको माग र आपूर्तिमा खाडल अझै पनि विद्यमान छ। उद्योग विभागको अभिलेख अनुसार समीक्षा अवधिमा दर्ता भएका १३६ उद्योगहरूसँग ११,६१० जनालाई रोजगारी दिने क्षमता भए पनि अधिकांश उद्योगहरूले दक्ष जनशक्तिको अभाव महसुस गरिरहेका छन्। यसले बजारको माग र उपलब्ध सीपयुक्त जनशक्ति बीचको असन्तुलनलाई उजागर गर्छ। महिलाको सहभागिताको कुरा गर्दा सीप परीक्षणमा ४५.४% महिला सहभागी हुनु सकारात्मक भए पनि रोजगारीका अवसरहरूमा महिलाहरूको पहुँच अझै सीमित देखिन्छ जसका लागि थप नीतिगत हस्तक्षेप आवश्यक छ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम (TVET) क्षेत्रमा केही सीमितता र चुनौतीहरू पनि रहेका छन्। पूर्वाधार अभाव प्रमुख चुनौती रहेको देखिन्छ जहाँ आधाभन्दा बढी शिक्षालयहरूमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला र कार्यशालाका लागि आवश्यक स्थान तथा सामग्रीहरू अपर्याप्त छन्। यसले सीप विकास तालिमको समग्र गुणस्तरमा प्रत्यक्ष नकारात्मक असर पारिरहेको छ। शैक्षिक क्षेत्रमा कम भर्नादर चिन्ताको विषय बनेको छ। उपलब्ध १३,४८४ भर्ना क्षमतामध्ये आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा केवल ६२% मात्र भर्ना भएका थिए। विशेषगरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र दुवै किसिमका शिक्षालयमा भर्ना दर क्रमशः घट्दो क्रममा देखिन्छ जसले प्राविधिक शिक्षा प्रतिको आकर्षणमा कमी आएको सङ्केत गर्छ।

अध्ययनमा वैदेशिक श्रम आप्रवासनको प्रवृत्ति पनि महत्वपूर्ण रहेको छ । प्रदेशबाट कुल ३.४ लाख व्यक्तिहरू विदेशमा रहेको देखिन्छ जसमध्ये ७४% जनशक्ति रोजगारीको खोजीमा बाहिरिएका छन् भनी देखाएको छ । तर यसमा उच्च दक्ष श्रमिकको दर भने नगण्य रहेको देखिन्छ । यसले प्रदेशभित्र रोजगारीका अवसरहरूको कमी र दक्ष जनशक्तिको अभाव दुवै पक्षलाई सङ्केत गर्छ । समग्रमा तालिम र श्रम बजार बीचको अन्तरसम्बन्ध कमजोर रहेको छ । यसको परिणाम स्वरूप, तालिम प्राप्त जनशक्तिको दक्षता श्रम बजारको वास्तविक माग अनुरूप नभएको देखिन्छ जसले गर्दा सीप विकास कार्यक्रमहरूको प्रभावकारितामाथि प्रश्नचिह्न खडा हुन्छ । यसका अतिरिक्त यस अध्ययनबाट सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका सन्दर्भमा निम्नानुसारका निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

सीप परीक्षण र प्रमाणीकरणमा सहभागिता- आशावादी सङ्केत: सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण कार्यक्रमहरूमा सहभागिताले देशको जनशक्ति विकास प्रयासहरूको महत्वपूर्ण सूचकको रूपमा काम गर्छ । पछिल्लो पाँच वर्षमा २४०,७६८ जनाले सीप परीक्षणका लागि आवेदन दिएकोमा सुदूरपश्चिमबाट २२,९३० जनाको सहभागिता रहेको तथ्याङ्कले यस क्षेत्रमा सीप विकासको महत्त्वलाई आत्मसात् गरिएको र दक्ष जनशक्तिका लागि व्यापक आकाङ्क्षा रहेको देखाउँछ । यस्तो प्रादेशिक योगदानले स्थानीय सीप विकासका पहलहरूको सम्भावना र प्रमाणित सीपहरूको महत्त्व बढ्दै गएको पुष्टि गर्दछ । यी प्रमाणीकरणहरूले सीपलाई औपचारिक मान्यता प्रदान गर्न, रोजगारी बढाउन र राष्ट्रिय जनशक्तिलाई अझ सक्षम बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् ।

पूर्वाधारको अभाव- शिक्षाको गुणस्तरमा प्रत्यक्ष असर: शैक्षिक पूर्वाधारको अभावले तालिम र शिक्षाको गुणस्तरमा प्रत्यक्ष र गम्भीर असर पारेको छ । धेरै शैक्षिक संस्थाहरू विशेष गरी दुर्गम र ग्रामीण क्षेत्रमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला र कार्यशालाहरूमा स्थान र सामग्रीको अभाव झेलिरहेका छन् । यो अपर्याप्तताले व्यावहारिक सिकाइका अवसरहरूलाई सीमित गर्दछ जुन प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामा सीप विकासका लागि अपरिहार्य हुन्छ । उदाहरणका लागि उचित प्रयोगशाला र अनुसन्धान सुविधाहरूको कमीले वैज्ञानिक अध्ययनलाई रोक्छ र अनुसन्धानका लागि प्रतिकूल वातावरण सिर्जना गर्छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक व्यावहारिक अनुभव प्राप्त गर्न बाट वञ्चित गर्दछ र उनीहरूको समग्र सिकाइ वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव पार्छ । फलस्वरूप, स्नातकहरूले श्रम बजारका लागि आवश्यक पूर्ण दक्षता प्राप्त गर्न सक्दैनन् ।

सीपयुक्त जनशक्तिको उच्च माग- श्रम बजार र तालिम संस्थाबीच तालमेलको कमी: उद्योग क्षेत्रले दक्ष जनशक्तिको चर्को अभाव महसुस गरिरहेको छ जुन श्रम बजारको माग र तालिम संस्थाहरूले प्रदान गर्ने सीपबीचको तालमेलको कमीले उत्पन्न भएको हो । निर्माण, सेवा र उत्पादन जस्ता क्षेत्रहरूमा विशेष गरी दक्ष कामदारहरूको अभाव छ । यसका कारण उद्योगहरू विदेशी कामदारहरूमा निर्भर हुन बाध्य छन् । यो "रोजगार योग्यता सीपको अन्तर" (employability skills gap) प्राविधिक ज्ञानको मात्र होइन, महत्वपूर्ण व्यवहारिक सीप (soft skills) र उद्योगको द्रुत परिवर्तनसंग मिल्दोजुल्दो नभएका पुराना पाठ्यक्रमहरूको कारण पनि हुन सक्छन् । यस्ता बेमेलका दूरगामी परिणामहरू रहेका छन् । यसले गर्दा स्नातक बेरोजगारी, उद्योगहरूमा रिक्त पदहरू, औद्योगिक उत्पादकत्वमा कमी र आर्थिक विकासमा बाधा पुगेको छ । जसले गर्दा युवाहरूमा निराशा र सीपको क्षय (skills erosion) जस्ता समस्याहरू पनि निम्त्याउन सक्छ । यी निष्कर्षको आधारमा यस अध्ययनले निम्नानुसारको सुझावहरू प्रस्तुत गर्दछ ।

१. प्रदेशस्तरीय TVET ऐन निर्माण: हाल सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम क्षेत्रको समग्र विकास, नियमन र सञ्चालनका लागि छुट्टै र स्पष्ट कानुनी आधार छैन । जसका कारण विभिन्न निकायहरूबीच समन्वयको कमी, जिम्मेवारीको अस्पष्टता र गुणस्तर नियन्त्रणमा कठिनाइहरू देखिएको छ । प्रदेशमा TVET प्रणालीलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउनका लागि चुनौती देखिन्छ । प्रदेशस्तरीय TVET ऐनको निर्माणले प्राविधिक शिक्षा र

तालिमका सबै पक्षहरूलाई समेट्नुपर्छ जसमा पाठ्यक्रम विकास, तालिम सञ्चालन, प्रमाणीकरण, अनुगमन र मूल्याङ्कनका साथै निजी क्षेत्रको सहभागिताका लागि स्पष्ट मार्गनिर्देशनहरू समावेश हुन्छन् । उक्त ऐनले TVET प्रणालीलाई कानुनी आधार प्रदान गरी व्यवस्थित विकास, विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्छ । फलस्वरूप दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा टेवा पुऱ्याउँछ ।

२. उद्योगसंग समन्वयको अभिवृद्धि: वर्तमानमा शैक्षिक संस्थाहरूले प्रदान गर्ने तालिम र उद्योगहरूको वास्तविक आवश्यकताबीच ठूलो खाडल रहेको छ । धेरै स्नातकहरूले उद्योगको माग अनुसारको सीप विकास गर्न सकेका छैनन् जसले गर्दा बेरोजगारी र उद्योगमा दक्ष जनशक्तिको अभाव दुवै समस्या एकैसाथ देखिएका छन् । उद्योगहरूले आवश्यक पर्ने सीप र ज्ञानको कमीले उनीहरूलाई विदेशी कामदारहरूमा निर्भर हुनुपर्ने बाध्यता छ । उद्योगहरूसंग नियमित संवाद, संयुक्त कार्यशाला र समन्वयले पाठ्यक्रमलाई उद्योगको नवीनतम प्रविधि, प्रक्रिया र सीप आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गर्न मद्दत गर्छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई उद्योगमा इन्टर्नशिप र व्यावहारिक तालिमको अवसर पनि प्रदान गर्छ जसले उनीहरूको रोजगार योग्यता बढाउँछ र उद्योगका लागि तत्कालै काम गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति तयार गर्दछ ।

३. शिक्षालय र सामुदायिक विद्यालयका कार्यक्रमको गुणस्तर सुधार: धेरै शिक्षालय र प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने सामुदायिक विद्यालयहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको गुणस्तर कमजोर रहेको पाइन्छ । यो समस्या अपर्याप्त पूर्वाधार, दक्ष प्रशिक्षकको अभाव र कमसल शिक्षण सामग्रीका कारण हुन सक्छ । गुणस्तरमा कमी आउँदा उत्पादित जनशक्तिको सीपस्तर न्यून हुन्छ, जसले गर्दा उनीहरूले श्रम बजारमा प्रतिस्पर्धी बन्न सक्दैनन् । गुणस्तर सुधारका लागि पाठ्यक्रमलाई समय सापेक्ष बनाउने, आधुनिक प्रशिक्षण विधि अपनाउने, प्रशिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने र आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा प्रविधिमा लगानी गर्ने कुराहरू महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । यसले उत्पादित जनशक्तिको गुणस्तर बढाउँछ र उनीहरूलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउँछ र बेरोजगारी घटाउन मद्दत गर्छ ।

४. निजी क्षेत्रका तालिममा एकरूपता र गुणस्तर सुनिश्चितता: सुदूरपश्चिम प्रदेशमा निजी क्षेत्रका धेरै तालिम प्रदायक संस्थाहरू सञ्चालनमा छन् तर तिनीहरूका तालिमको गुणस्तर र प्रमाणीकरणमा एकरूपता छैन । यसले तालिम प्राप्त गर्ने व्यक्तिको सीप र योग्यतामाथि प्रश्न उठाउन सक्छ र श्रम बजारमा विश्वासको कमी ल्याउन सक्छ । यसका लागि निजी तालिम प्रदायकहरूलाई दर्ता, अनुगमन, मूल्याङ्कन र गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन जस्ता प्रमाणीकरणका लागि स्पष्ट मापदण्ड र संयन्त्र विकास गर्नुपर्छ । यसले शिक्षालय र तालिमको गुणस्तर सुनिश्चित गर्छ, प्रशिक्षित व्यक्तिहरूको सीपलाई आधिकारिक मान्यता प्रदान गर्छ र समग्र TVET प्रणालीको विश्वसनीयता बढाउँछ ।

५. सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको संस्थागत विकास: सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको व्यापकता र संस्थागत विकास अपर्याप्त रहेकोले नेपाली कामदारहरूको सीपलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सहजै मान्यता प्राप्त हुन सकेको छैन । यसले गर्दा दक्ष कामदारहरूले पनि औपचारिक मान्यता नपाएर रोजगारीका अवसरहरू गुमाउनु परेको छ । सीप परीक्षण र प्रमाणीकरण प्रणालीको संस्थागत विकासले प्राप्त सीपको आधिकारिक मूल्याङ्कन र मान्यता प्रदान गर्छ जसले कामदारहरूको व्यावसायिक योग्यता बढाउँछ । यसले नेपाली कामदारहरूलाई स्वदेश तथा विदेशमा रोजगारीका अवसरहरू प्राप्त गर्न सहज बनाउँछ र उनीहरूको बागेनिड पावर बढाउँछ ।

६. शिक्षण संस्थाहरूको पूर्ण क्षमता उपयोग: प्रदेशका धेरै प्राविधिक शिक्षालयहरूमा उपलब्ध पूर्वाधार (कक्षाकोठा, प्रयोगशाला, कार्यशाला) र जनशक्तिको पूर्ण क्षमतामा उपयोग भएको छैन । यसले स्रोतको कम उपयोग र तालिमको लागतमा वृद्धि गराउँछ । शिक्षण संस्थाहरूको भौतिक तथा मानवीय स्रोतको अधिकतम उपयोगका लागि तालिम कार्यक्रमहरूलाई एकभन्दा बढी सिफ्टमा सञ्चालन गर्ने, सामुदायिक पहुँचका कार्यक्रमहरू विस्तार गर्ने र उपलब्ध

स्रोतहरूलाई अधिकतम दक्षताका साथ प्रयोग गर्ने नीतिहरू अपनाउनुपर्छ । यसले कम लागतमा बढी विद्यार्थीलाई तालिम प्रदान गर्न सकिन्छ जसले TVET कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता बढाउँछ ।

७. शैक्षिक पूर्वाधारको सुदृढीकरण (पुस्तकालय, प्रयोगशाला, कार्यशाला): विशेष गरी दुर्गम र ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका धेरै प्राविधिक शिक्षालयहरूमा आवश्यक पुस्तकालय, प्रयोगशाला र कार्यशालाहरूको अभाव छ वा भएका पूर्वाधार पनि आधुनिक छैनन् । यसले विद्यार्थीहरूलाई व्यावहारिक सीप विकास गर्न आवश्यक पर्ने सुविधाबाट वञ्चित गर्दछ र उनीहरूको सिकाइ गुणस्तरमा असर गर्छ । आधुनिक र सुसज्जित पुस्तकालय, प्रयोगशाला र कार्यशालाहरूको व्यवस्थाले विद्यार्थीहरूलाई नवीनतम प्रविधि र उपकरणहरूसँग परिचित गराउँछ । यसले उनीहरूको व्यावहारिक सीप, समस्या समाधान गर्ने क्षमता र अनुसन्धान गर्ने प्रवृत्तिलाई प्रोत्साहन गर्छ जुन प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामा सीप विकासका लागि अपरिहार्य हुन्छ ।

८. विज्ञ प्रशिक्षकहरूको नियमित व्यवस्था: उद्योग क्षेत्रका विज्ञहरूलाई प्राविधिक शिक्षालयहरूमा प्रशिक्षकका रूपमा नियमित संलग्न गराउने चलन न्यून छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई उद्योगको वास्तविक आवश्यकता र नवीनतम अभ्यासहरूबारे जानकारी पाउँनबाट वञ्चित गर्छ । उद्योगका विज्ञहरूलाई Visiting Faculty, Part time Instructor वा पाठ्यक्रम विकास वा यसको सुदृढीकरणमा सहभागी गराउँदा विद्यार्थीहरूले उद्योगको नवीनतम अभ्यास र प्रविधिबारे प्रत्यक्ष रूपमा सिक्न पाउँछन् । यसले उनीहरूको सीपलाई उद्योगको माग अनुसार अझ सान्दर्भिक बनाउँछ र रोजगारीका लागि तयार पार्नुका साथै शैक्षिक र औद्योगिक क्षेत्रबीचको सम्बन्धलाई मजबुत बनाउँछ ।

९. कार्यस्थल अभ्यास (Apprenticeship/OJT) लाई थप प्रभावकारी बनाउने: Apprenticeship (इन्टर्नशिप) र On-the-Job Training (OJT) जस्ता कार्यस्थलमा आधारित तालिम प्राविधिक शिक्षाको महत्त्वपूर्ण अङ्ग हुन् । यद्यपि यस्ता कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता र पहुँचलाई अझ बढाउन आवश्यक छ । उद्योगहरूसँगको सहकार्यमा यस्ता कार्यक्रमहरूलाई व्यापक र व्यवस्थित बनाउनुपर्छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई वास्तविक कार्य वातावरणमा सीप विकास गर्ने, व्यावसायिक नैतिकता सिक्ने र उद्योगको संस्कृति बुझ्ने अवसर प्रदान गर्छ, जसले उनीहरूको रोजगार योग्यतामा वृद्धि ल्याउँछ र स्नातक भएपछि सहजै रोजगारी पाउन मद्दत गर्छ ।

१०. रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने सम्बन्धमा शिक्षालयको भूमिका बढाउने: धेरै प्राविधिक शिक्षालयहरूले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई रोजगारीका अवसरहरू प्राप्त गर्नमा पर्याप्त सहयोगका लागि अझ काम गर्नुपर्ने देखिएको छ । शिक्षालयहरूले उद्योगहरूसँग बलियो सम्बन्ध स्थापना गरी Placement Cell वा क्यारियर काउन्सिलिङ सेवाहरूलाई सक्रिय बनाउनुपर्छ । यसमा रोजगार मेला आयोजना गर्ने, उद्योग प्रतिनिधिसँग अन्तरक्रिया गराउने र विद्यार्थीहरूलाई रोजगारीका लागि आवश्यक सीप र ज्ञान प्रदान गर्ने कार्यक्रमहरू समावेश हुन सक्छन् । यसले विद्यार्थीहरूलाई सजिलै रोजगारी पाउन मद्दत गर्छ र TVET कार्यक्रमहरूको आकर्षण बढाउँछ ।

यसका अतिरिक्त प्राविधिक धारका कक्षा (९-१२) र सिटीइभिटी कार्यक्रमहरूको एकरूपताका साथै संस्थाको सङ्ख्या, विद्यार्थी सङ्ख्या र पहुँचलाई ध्यान दिई शिक्षालय र कार्यक्रमको सङ्ख्या आदिलाई व्यवस्थापन गरी सबैको सहकार्यमा प्राविधिक शिक्षा र व्यावसायिक तालिमलाई अगाडी बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।

अनुसूचीहरू

तालिका १: विभिन्न उमेर समूहका जनसङ्ख्याको हिस्सा

उमेर समूह	जनसङ्ख्या				
	कुल सङ्ख्या	प्रतिशत	पुरुष	महिला	महिला प्रतिशत %
सवै उमेर समूह	२६९४७८३	१००	१२७२७८६	१४२१९९७	५२.८
०० देखि ०४ वर्ष सम्म	२३९१३९	८.९	१२७७६८	१११३७१	४६.६
०५ देखि ०९ वर्ष सम्म	२७२२४०	१०.१	१४१७६५	१३०४७५	४७.९
१० देखि १४ वर्ष सम्म	३२४३४८	१२.०	१६५२१७	१५९१३१	४९.१
१५ देखि १९ वर्ष सम्म	२९७९४९	११.१	१४१४३१	१५६५१८	५२.५
२० देखि २४ वर्ष सम्म	२६०७०३	९.७	११११२५	१४९५७८	५७.४
२५ देखि २९ वर्ष सम्म	२१३१०२	७.९	९३२२१	११९८८१	५६.३
३० देखि ३४ वर्ष सम्म	१८४१०२	६.८	८१००५	१०३०९७	५६.०
३५ देखि ३९ वर्ष सम्म	१७१९१०	६.४	७६६०७	९५३०३	५५.४
४० देखि ४४ वर्ष सम्म	१४७०५१	५.५	६६५३८	८०५१३	५४.८
४५ देखि ४९ वर्ष सम्म	१२०३०३	४.५	५४६५४	६५६४९	५४.६
५० देखि ५४ वर्ष सम्म	१२०५९५	४.५	५५७६७	६४८२८	५३.८
५५ देखि ५९ वर्ष सम्म	८८७९१	३.३	४३०१५	४५७७६	५१.६
६० देखि ६४ वर्ष सम्म	७७८९४	२.९	३६२७२	४१६२२	५३.४
६५ देखि ६९ वर्ष सम्म	६३३०२	२.३	२९७८९	३३५१३	५२.९
७० देखि ७४ वर्ष सम्म	५७९५८	२.२	२४९४४	३३०१४	५७.०
७५ देखि ७९ वर्ष सम्म	३२४३३	१.२	१४२६२	१८१७१	५६.०
८० देखि ८४ वर्ष सम्म	१३५१४	०.५	५७५०	७७६४	५७.५
८५ देखि ८९ वर्ष सम्म	५३६२	०.२	२३३७	३०२५	५६.४
९० देखि ९४ वर्ष सम्म	२६१९	०.१	८७४	१७४५	६६.६
९५+ वर्ष वा सो भन्दा माथि	१४६८	०.१	४४५	१०२३	६९.७

Source: National Population and Housing Census (NPHC) २०२१, retrieved from https://censusnepal.cbs.gov.np/results/downloads/provincial/4_on_८/३०/२०२४

तालिका २ : सुदूरपश्चिम प्रदेशको पालिकागत घरधुरी तथा जनसङ्ख्याको विवरण

क्रस	स्थान (देश/ प्रदेश/पालिका)	घरधुरी सङ्ख्या	जनसङ्ख्या		
			कुल	पुरुष	महिला
	नेपाल	६६६६९३७	२९१६४५७८	१४२५३५५१	१४९११०२७
	सुदूरपश्चिम	५७७१०२	२६९४७८३	१२७२७८६	१४२१९९७
१	बाजुरा	२८०६५	१३८५२३	६७०७०	७१४५३
१	हिमाली गाउँपालिका	१९९८	१०३०९	५०९५	५२१४
२	गौमुल गाउँपालिका	१७१६	८९१३	४३०४	४६०९
३	बुढीनन्द नगरपालिका	४१५०	२००७२	९७७९	१०२९३
४	स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका	२३६२	१२५७६	६१४५	६४३१

क्रस	स्थान (देश/ प्रदेश/पालिका)	घरधुरी सङ्ख्या	जनसङ्ख्या		
			कुल	पुरुष	महिला
५	जगन्नाथ गाउँपालिका	१९३९	१०१५८	४८६८	५२९०
६	बडिमालिका नगरपालिका	४०४६	१८४१४	९२४९	९१६५
७	खप्तड छेडेदह गाउँपालिका	३५७४	१९३०७	९४२९	९८७८
८	बुढीगंगा नगरपालिका	४५५४	२०१८५	९२५४	१०९३१
९	त्रिवेणी नगरपालिका	३७०२	१७७९८	८२०२	९५९६
९९	संस्थागत	२४	७९१	७४५	४६
२	बझाङ	३८०४८	१८९०८५	८८४७०	१००६१५
१	साइपाल गाउँपालिका	४४७	२६२५	१२९२	१३३३
२	बुंगल नगरपालिका	६३७२	३३८१२	१६०३७	१७७७५
३	सुर्मा गाउँपालिका	१८२३	११०८२	५५०९	५५७३
४	तल्कोट गाउँपालिका	२२४४	११७१९	५४६२	६२५७
५	मस्ता गाउँपालिका	२५४५	१३२६५	६११५	७१५०
६	जयपृथ्वी नगरपालिका	५००२	२१९३३	१०४४३	११४९०
७	छबिस पाथीभरा गाउँपालिका	३०७०	१४४७४	६७४५	७७२९
८	दुर्गाथली गाउँपालिका	२५९२	११३१८	५१०९	६२०९
९	केदारस्युन गाउँपालिका	४२९६	२१३१२	९८५६	११४५६
१०	बिठ्ठडचिर गाउँपालिका	३११६	१७८१२	८४३४	९३७८
११	थालारा गाउँपालिका	३४१६	१५९५८	७१०१	८८५७
१२	खप्तड छन्ना गाउँपालिका	३१०२	१३४१९	६०२९	७३९०
९९	संस्थागत	२३	३५६	३३८	१८
३	दार्चुला	२८४१७	१३३३१०	६४४२४	६८८८६
१	व्यास गाउँपालिका	२१४३	९६६८	४५७८	५०९०
२	दुहुन गाउँपालिका	२१९६	९८४२	४५४७	५२९५
३	महाकाली नगरपालिका	५९८२	२४०८१	११४५७	१२६२४
४	नौगाड गाउँपालिका	२९७५	१५५२८	७४९८	८०३०
५	अपिहिमाल गाउँपालिका	१३५५	६७९८	३३८६	३४१२
६	मर्मा गाउँपालिका	३०२५	१५१२४	७२३२	७८९२
७	शैल्यशिखर नगरपालिका	४५०१	२१८०७	१०५६५	११२४२
८	मलिकार्जुन गाउँपालिका	३१७४	१५६३५	७५८१	८०५४
९	लेकम गाउँपालिका	३०३०	१३७४३	६५३०	७२१३
९९	संस्थागत	३६	१०८४	१०५०	३४
४	बैतडी	४९४२८	२४२१५७	११३८६४	१२८२९३
१	डिलाशैनी गाउँपालिका	४५०९	२२९६६	१११३५	११८३१
२	दोगडा केदार गाउँपालिका	४६७२	२३१०४	१०८२७	१२२७७
३	पुर्चौडी नगरपालिका	७१४५	३८२८१	१८४३०	१९८५१
४	सुर्नया गाउँपालिका	३७८३	१७९४५	८२८५	९६६०
५	दशरथचन्द नगरपालिका	७१९८	३१५६७	१४६१५	१६९५२

क्रस	स्थान (देश/ प्रदेश/पालिका)	घरधुरी सङ्ख्या	जनसङ्ख्या		
			कुल	पुरुष	महिला
६	पञ्चेश्वर गाउँपालिका	३५७४	१७७९६	८१६०	९६३६
७	शिवनाथ गाउँपालिका	३४३४	१८०६४	८२९९	९७६५
८	मेलौली नगरपालिका	४५३६	२०६५८	९५०१	१११५७
९	पाटन नगरपालिका	६४४२	२९२३०	१३५५८	१५६७२
१०	सिगास गाउँपालिका	४११४	२१८१४	१०३५०	११४६४
९९	संस्थागत	२१	७३२	७०४	२८
५	डडेल्धुरा	३११९३	१३९६०२	६५८९३	७३७०९
१	नवदुर्गा गाउँपालिका	४३१८	१८६७२	८१९६	१०४७६
२	अमरगढी नगरपालिका	६१८२	२४१४९	११८१०	१२३३९
३	अजयमेरु गाउँपालिका	३४५३	१५१६१	७०२१	८१४०
४	भागेश्वर गाउँपालिका	२७९४	१३१३२	६३०४	६८२८
५	परशुराम नगरपालिका	७४३४	३५५९०	१६७४१	१८८४९
६	आलिताल गाउँपालिका	३७१०	१८११२	८७५६	९३५६
७	गन्यापधुरा गाउँपालिका	३२८१	१३७२२	६०६४	७६५८
९९	संस्थागत	२१	१०६४	१००१	६३
६	डोटी	४५१८२	२०४८३१	९३६०४	१११२२७
१	पूर्वचौकी गाउँपालिका	५१४८	२१४९४	९२३८	१२२५६
२	सायल गाउँपालिका	४२०७	२०४५६	९२०६	११२५०
३	आदर्श गाउँपालिका	५३१७	२४४९५	१०४००	१४०९५
४	शिखर नगरपालिका	७०१६	३०३९९	१३३१२	१७०८७
५	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	८३८५	३३९६८	१५४६९	१८४९९
६	K.I सिंह गाउँपालिका	४६८०	२०७३६	८९९०	११७४६
७	बोगटान फुडसिल गाउँपालिका	३१६२	१५५४०	७२५९	८२८१
८	बादी केदार गाउँपालिका	२९०५	१४९०२	७३७७	७५२५
९	जोरयाल गाउँपालिका	४३२०	१९७८८	९७१८	१००७०
९९	संस्थागत	४२	३०५३	२६३५	४१८
७	अछाम	४९५९५	२२८८५२	१०५३१९	१२३५३३
१	पञ्चदेवल विनायक नगरपालिका	५४१२	२६०८८	११८९३	१४१९५
२	रामरोशन गाउँपालिका	४८३२	२३६००	११०८५	१२५१५
३	मेल्लेख गाउँपालिका	४७२२	२२७८५	१०४२२	१२३६३
४	साँफेबगर नगरपालिका	६३११	२५८९१	११७८९	१४१०२
५	चौरपाटी गाउँपालिका	४८११	२१६८१	९४८४	१२१९७
६	मंगलसेन नगरपालिका	६२२२	२६५५७	१२०८२	१४४७५
७	बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिका	३१३४	१३५१९	५८१९	७७००
८	कमलबजार नगरपालिका	४५६९	२१०३२	९४५४	११५७८
९	ढकारी गाउँपालिका	४३०५	२१९९८	१०५८५	११४१३
१०	तुर्मखण्ड गाउँपालिका	५२४९	२४५७४	११६५९	१२९१५

क्रस	स्थान (देश/ प्रदेश/पालिका)	घरधुरी सङ्ख्या	जनसङ्ख्या		
			कुल	पुरुष	महिला
९९	संस्थागत	२८	११२७	१०४७	८०
८	कैलाली	१९५९५७	९०४६६६	४३३४५६	४७१२१०
१	मोहन्याल गाउँपालिका	४३४७	२१०८२	१०२८०	१०८०२
२	चुरे गाउँपालिका	४२३९	२१४००	१०७२९	१०६७१
३	गोदावरी नगरपालिका	२१२५०	९८७४६	४६६९२	५२०५४
४	गौरीगंगा नगरपालिका	१३७८१	६४५५८	२९६९१	३४८६७
५	घोडाघोडी नगरपालिका	१८३८३	८६०३४	४०१७५	४५८५९
६	बर्दगोरिया गाउँपालिका	७९४०	३७६८२	१७७७४	१९९०८
७	लम्की चुहा नगरपालिका	२०४१२	९०९७१	४२४४१	४८५३०
८	जानकी गाउँपालिका	११०४१	४९८६०	२३१९८	२६६६२
९	जोशीपुर गाउँपालिका	७७५१	३७१८७	१७७५४	१९४३३
१०	टीकापुर नगरपालिका	२०९३०	८९८३५	४२२९४	४७५४१
११	भजनी नगरपालिका	१०८४५	५३४९४	२५६११	२७८८३
१२	कैलारी गाउँपालिका	१०१७४	४९९१७	२४०८०	२५८३७
१३	धनगढी उपमहानगरपालिका	४४७७९	१९८७९२	९८१८४	१००६०८
९९	संस्थागत	८५	५१०८	४५५३	५५५
९	कञ्चनपुर	१११२१७	५१३७५७	२४०६८६	२७३०७१
१	कृष्णपुर नगरपालिका	१५१११	७१५००	३३८३०	३७६७०
२	शुक्लाफाँटा नगरपालिका	१२०५८	५३९६९	२४५८४	२९३८५
३	बेदकोट नगरपालिका	१२५९५	५७६८०	२७०३३	३०६४७
४	भीमदत्त नगरपालिका	२७५७०	१२२३२०	५८२३२	६४०८८
५	दोधारा चाँदनी नगरपालिका	९६१०	४२९७४	१८९२८	२४०४६
६	लालझाडी गाउँपालिका	४७४५	२५०३७	१२१४४	१२८९३
७	पुनर्वास नगरपालिका	१३६२६	६१७४८	२८१५५	३३५९३
८	बेलौरी नगरपालिका	१११५१	५३९१०	२५३७५	२८५३५
९	बेलडाँडी गाउँपालिका	४७०१	२१८८८	९८५९	१२०२९
९९	संस्थागत	५०	२७३१	२५४६	१८५

तालिका ३: प्रदेशका दशबर्ष वा सो भन्दा माथिका आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्तिको विवरण

आर्थिक सक्रियताको प्रकार			लिङ्ग	जनसङ्ख्या	महिला प्रतिशत
कुल सङ्ख्या			पुरुष	१२७१९३८	५२.८
			महिला	१४२२८४५	
आर्थिक रूपले सक्रिय	अक्सर सक्रिय	रोजगार	पुरुष	४७९४४२	४८.४
			महिला	४४९७६३	
	अक्सर निष्क्रिय	वेरोजगार	पुरुष	४०६९५	४९.४
			महिला	३९७६७	
अक्सर निष्क्रिय			पुरुष	२०४५००	६१.१

आर्थिक सक्रियताको प्रकार	लिङ्ग	जनसङ्ख्या	महिला प्रतिशत
	महिला	३२०८९६	
आर्थिक रूपले निष्कृय	पुरुष	२७७२४६	५७
	महिला	३६७९२१	
आर्थिक गतिविधि उल्लेख नभएको	पुरुष	१३७०	५६.८
	महिला	१८०४	

Source: National Population and Housing Census २०२१. Retrieve from [Province/ District/ Local Report | National Population and Housing Census २०२१ Results \(cbs.gov.np\)](#)

तालिका ४ : उमेर समूह अनुसार आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्तको विवरण

उमेर समूह	कुल सङ्ख्या	प्रतिशत	पुरुष	महिला	महिला प्रतिशत
१० देखि १४ वर्ष सम्म	१०८४०१	७.३	५४०७७	५४३२४	५०.१
१५ देखि १९ वर्ष सम्म	१३८०७०	९.३	६३६५३	७४४१७	५३.९
२० देखि २४ वर्ष सम्म	१८५३६९	१२.५	७९८७१	१०५४९८	५६.९
२५ देखि २९ वर्ष सम्म	१७८३५५	१२.१	८२०६३	९६२९२	५४.०
३० देखि ३४ वर्ष सम्म	१६२३८३	११.०	७५३८२	८७००१	५३.६
३५ देखि ३९ वर्ष सम्म	१५४८१४	१०.५	७२३३७	८२४७७	५३.३
४० देखि ४४ वर्ष सम्म	१३२७४०	९.०	६२९१९	६९८२१	५२.६
४५ देखि ४९ वर्ष सम्म	१०७४३८	७.३	५१४२२	५६०१६	५२.१
५० देखि ५४ वर्ष सम्म	१०४१३६	७.०	५१२७०	५२८६६	५०.८
५५ देखि ५९ वर्ष सम्म	७२४४५	४.९	३७७९१	३४६५४	४७.८
६० देखि ६४ वर्ष सम्म	५४२५९	३.७	२७९९६	२६२६३	४८.४
६५ वर्ष वा सो भन्दा माथि	८१२११	५.५	४१५५१	३९६६०	४८.८
कुल सङ्ख्या	१४७९६२१	१००.०	७००,३३२.०	७७९,२८९.०	५२.७

Source: National Population and Housing Census २०२१. Retrieve from [Province/ District/ Local Report | National Population and Housing Census २०२१ Results \(cbs.gov.np\)](#)

तालिका ५ : औद्योगिक क्षेत्र अनुसार आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्तको विवरण

क्रस	उद्योगको क्षेत्रगत बर्गीकरण	कुल संलग्न सङ्ख्या	प्रतिशत	पुरुष	महिला	महिला प्रतिशत
१	कृषि, वन र मत्स्य पालन	१०३६१७७	७०.०	४२३८३९	६१२३३८	५९.१
२	खानी र उत्खनन	१८०१	०.१	१०१५	७८६	४३.६
३	निर्माण	२९६५५	२.०	१८६८०	१०९७५	३७.०
४	बिजुली, ग्यास, स्टीम र वातानुकूलित आपूर्ति	२७४५	०.२	२३७४	३७१	१३.५
५	पानी आपूर्ति; ढल, फोहोर व्यवस्थापना र उपचार गतिविधिहरू	२०१७	०.१	१४७४	५४३	२६.९
६	निर्माण	१०२२७३	६.९	६८७३३	३३५४०	३२.८
७	थोक र खुद्रा व्यापार; सवारी साधन र मोटरसाइकल मर्मत	१३२०७८	८.९	७१४१२	६०६६६	४५.९
८	ढुवानी र भण्डारण	१८२५९	१.२	१७३७७	८८२	४.८

क्रस	उद्योगको क्षेत्रगत बर्गीकरण	कुल संलग्न सङ्ख्या	प्रतिशत	पुरुष	महिला	महिला प्रतिशत
९	आवास र खाना सेवा गतिविधिहरू	१३१०२	०.९	८९९५	४१०७	३१.३
१०	सूचना र संचार	२०९४	०.१	१६२४	४७०	२२.४
११	वित्तीय र बीमा गतिविधिहरू	७८७८	०.५	५०२३	२८५५	३६.२
१२	घर जग्गा गतिविधिहरू	४३२	०.०	३५३	७९	१८.३
१३	व्यावसायिक, वैज्ञानिक र प्राविधिक गतिविधिहरू	३५४६	०.२	२८८७	६५९	१८.६
१४	प्रशासनिक र समर्थन सेवा गतिविधिहरू	१४०३	०.१	१०७४	३२९	२३.४
१५	सार्वजनिक प्रशासका र रक्षा; अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा	२७६३४	१.९	२४१९२	३४४२	१२.५
१६	शिक्षा	३९९६२	२.७	२५१९९	१४७६३	३६.९
१७	मानव स्वास्थ्य र सामाजिक कार्य गतिविधिहरू	११५३२	०.८	५६९०	५८४२	५०.७
१८	कला, मनोरञ्जन र मनोरञ्जन	१२५९	०.१	१०८९	१७०	१३.५
१९	अन्य सेवा गतिविधिहरू	३४४०१	२.३	१४९८७	१९४१४	५६.४
२०	रोजगारदाताको रूपमा घरपरिवारका गतिविधिहरू	९८२०	०.७	३४५८	६३६२	६४.८
२१	एक्स्ट्राटेरिटोरियल संगठनका गतिविधिहरू र शरीरहरू	१०१४	०.१	५२९	४८५	४७.८
	क्षेत्र नखुलेको	५३९	०.०	३२८	२११	३९.१

Source: National Population and Housing Census २०२१. Retrieve from [Province/ District/ Local Report | National Population and Housing Census २०२१ Results \(cbs.gov.np\)](#)

तालिका ६ : शिक्षाको तह र उमेर समूह अनुसार अनुपस्थित जनसङ्ख्या

शिक्षाको तह	सवै उमेर समूह	प्रतिशत	१४ बर्ष सम्म	१५ देखि २४ बर्ष	२५ देखि ३४ बर्ष	३५ देखि ४४ बर्ष	४५ देखि ५४ बर्ष	५५ देखि ६४ बर्ष	६५ बर्ष भन्दा माथि	उल्लेख नभएको
कुल	३१४७२५	१००	३३७०३	१५०५०८	७६६१५	३२०७१	१२३१६	३७२६	८९१	४८९५
प्रारम्भिक	२०४८८	६.५	७०८५	४७२३	३३३५	२६५२	१६७८	७५९	११२	१४४
प्राथमिक	७४९६९	२३.८	१६२१९	२८०७४	१५८५२	९१६१	३९७७	११६३	२१४	३०९
निम्न माध्यामिक	७३२३९	२३.३	५२३०	४०९५०	१७०५४	७१४०	२०७४	४४८	८९	२५४
माध्यामिक	६६२५६	२१.१	५५२	४१०९९	१६७२६	५५८८	१५७६	३५७	८६	२७२
SLC/SEE वा सो सरह	१४५३०	४.६	०	९५१२	३६५१	१०५६	२२४	३४	८	४५
प्रमाण पत्र तह वा सो सरह	२६८५२	८.५	०	१४९९५	९६७८	१७२०	२९०	४२	१६	१११
स्नातक वा सो सरह	५२०५	१.७	०	२०६६	२६१४	३९४	७१	१५	६	३९
स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	२६८६	०.९	०	५५५	१७६६	२७६	४०	१२	३	३४
अन्य	२२९	०.१	२२	८४	४६	४०	२९	७	१	०

तह नखुलेको	२४०२	०.८	१८०	७४३	५९६	४५८	२८९	९८	२३	१५
Not stated	२७८६९	८.९	४४१५	७७०७	५२९७	३५८६	२०६८	७९१	३३३	३६७२

स्रोत: नेपाल सरकार, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाण्डौ, राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वेब <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/>, वाट लिइएको।

तालिका ७ : प्रमुख पेशा र उमेर समूह अनुसार आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्तिको विवरण

प्रमुख पेशा	सवै उमेर समूह	उमेर समूह											
		१० देखि १४ वर्ष	१५ देखि १९ वर्ष	२० देखि २४ वर्ष	२५ देखि २९ वर्ष	३० देखि ३४ वर्ष	३५ देखि ३९ वर्ष	४० देखि ४४ वर्ष	४५ देखि ४९ वर्ष	५० देखि ५४ वर्ष	५५ देखि ६० वर्ष	६० देखि ६४ वर्ष	६५ वर्ष वा सो भन्दा माथि
कुल	१४७९६ २१	१०८ ४०१	१३८० ७०	१८५३६ ९	१७८३५ ५	१६२३ ८३	१५४८ १४	१३२७ ४०	१०७४ ३८	१०४१ ३६	७२४४ ५	५४२५ ९	८१२१ १
सशास्त्र बल	८६३०	०	१६	१८०९	१७३७	१७४९	२३७६	५६२	२२२	११४	४५	०	०
प्रबन्धकहरू	४६२४५	०	७५२	३३००	६४६४	७८६२	७७१४	६५३६	४७२०	४०३९	२२५९	१३१२	१२८७
पेशेवरहरू	४५०२५	१७	४०८	३६१५	७७०५	९५९०	८१९६	५८६६	३५५७	३२१५	१७९२	५८५	४७९
प्राविधिक र सहयोगी पेशेवर	१५६९०	४०	४०४	२४८२	३६७९	२८०४	१९२०	१५६३	१०६८	८२०	४९२	२०९	२०९
कार्यालय सहयोग	१०४८८	२५	४९०	१३४२	२२९२	१९५८	१२८६	१०१७	७५०	६२७	३८७	१५६	१५८
सेवा र बिक्री कार्यकर्ताहरू	५६५५७	१८६	१९५५	७५९७	९८२२	९९७२	८८४६	५९५६	४१०७	३२२०	१८७५	१३८६	१६३५
दक्ष कृषि, वन तथा मत्स्यपालन कार्यकर्ता	९६५३५ ७	६१३ ९२	९१०४ ८	१२१७७ ५	१०८४९ ३	९६४३ २	९५५१ ४	८८०५ २	७५३९ ०	७६८६ ७	५४६३ ५	४१३८ ६	५४३७ ३
शिल्प र सम्बन्धित ट्रेड कामदारहरू	५६०५८	४९	१८९९	७८६३	९९०६	८८४६	८००२	६२४८	४७९७	३५९३	२२२६	१४१२	१२१७
प्लान्ट र मेसिन अपरेटरहरू र एसेम्बलरहरू	२२१४३	२०	६५१	३५८३	४४४२	३९७९	३४८९	२६१९	१६१७	१००८	४४२	१७९	११४
प्राथमिक कामदारहरू	२५२७० ५	४६५ ४९	४०३९ १	३१९२३	२३७२३	१९११ ६	१७३९ ४	१४२४ ५	१११६ ०	१०५९ ४	८२६०	७६२३	२१७२ ७
पेशा उल्लेख नभएको	७२३	१२३	५६	८०	९२	७५	७७	७६	५०	३९	३२	११	१२

Source: National Population and Housing Census २०२१. Retrieve from Province/ District/ Local Report | National Population and and Housing Census २०२१ Results (cbs.gov.np) Table ५८

तालिका ८ : विदेशमा रहेका अनुपस्थित जनसङ्ख्याको अनुपस्थितिको कारण र लिङ्ग अनुसारको विवरण

क्रस	अनुपस्थितिको कारण	पुरुष	महिला	कुल	प्रतिशत	महिला प्रतिशत
१	तलब / ज्याला	१७००७७	३५२१३	२०५२९०	५९.८	१७.२
२	व्यापार/व्यवसाय	७०२	२८४	९८६	०.३	२८.८
३	अध्ययन/प्रशिक्षण	७२४८	३२७३	१०५२१	३.१	३१.१
४	जागिर खोज्दै	३८४२८	८८३१	४७२५९	१३.८	१८.७
५	आश्रित	३४६४१	३५४८६	७०१२७	२०.४	५०.६
६	अन्य	२१००	२९५५	५०५५	१.५	५८.५
७	उत्तर नआएको	२५६५	१७२०	४२८५	१.२	४०.१

स्रोत: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाण्डौं, राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वेबको <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/> वाट संकालन गरी विश्लेषण गरिएको ।

तालिका ९: विदेशमा रहेका अनुपस्थित जनसङ्ख्याको उमेर समूह र लिङ्ग अनुसारको विवरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	कुल	महिला प्रतिशत	प्रतिशत
०० देखि १४	३९१०२	२३३९९	६२५०१	३७.४	१८.२
१५ देखि २४	११५३५४	३५१५४	१५०५०८	२३.४	४३.८
२५ देखि ३४	५८७५८	१७८५७	७६६१५	२३.३	२२.३
३५ देखि ४४	२५७६६	६३०५	३२०७१	१९.७	९.३
४५ देखि ५४	१०१९०	२१२६	१२३१६	१७.३	३.६
५५ देखि ६४	२९८७	७३९	३७२६	१९.८	१.१
६५ वर्ष भन्दा माथि	५८३	३०८	८९१	३४.६	०.३
उमेर नखुलेको	३०२१	१८७४	४८९५	३८.३	१.४
कुल	२५५७६१	८७७६२	३४३५२३		१००

स्रोत: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाण्डौं, राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वेबको <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/> वाट संकालन गरी विश्लेषण गरिएको ।

तालिका १० : जनसङ्ख्याको प्रकृति (सक्रिय, निष्क्रिय, रोजगार, बेरोजगार आदि) अनुसार जनसङ्ख्या विवरण

जनसङ्ख्याको प्रकार र प्रकृति	जम्मा	%	पुरुष	महिला	महिला %
जम्मा जनसङ्ख्या	२६९४७८३	१००.०	१२७२७८६	१४२१९९७	५२.८
१० वर्ष भन्दा माथिको जनसङ्ख्या	२१८३४०४	८१.०	१००३२५३	११८०१५१	५४.१
सक्रिय जनसङ्ख्या	१५३५०६३	५७.०	७२४६३७	८१०४२६	५२.८
रोजगारीमा भएको जनसङ्ख्या (पूर्ण वा आंशिक)	९२९२०५	३४.५	४७९४४२	४४९७६३	४८.४
बेरोजगार जनसङ्ख्या	८०४६२	३.०	४०६९५	३९७६७	४९.४

जनसङ्ख्याको प्रकार र प्रकृति	जम्मा	%	पुरुष	महिला	महिला %
सामान्यतया सक्रिय नभएका	५२५३९६	१९.५	२०४५००	३२०८९६	६१.१
आर्थिक रूपमा निष्क्रिय	६४५१६७	२३.९	२७७२४६	३६७९२१	५७.०
दश वर्ष मुनिको जनसङ्ख्या	५११३७९	१९.०	२६९५३३	२४१८४६	४७.३

स्रोत: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाण्डौं, राष्ट्रिय जनगणना २०७८: वेवको

<https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/> र राष्ट्रिय श्रम सर्वेक्षण, २०१८ लथायतका विभिन्न श्रोतबाट संकालन गरी विश्लेषण गरिएको

तालिका ११ : प्रमुख पेशा र उमेर समूहका आधारमा आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसङ्ख्याको विवरण

पेशा	सबै उमेर समूह	उमेर समूह											
		१० देखि १४ वर्ष सम्म	१५ देखि १९ वर्ष सम्म	२० देखि २४ वर्ष सम्म	२५ देखि २९ वर्ष सम्म	३० देखि ३४ वर्ष सम्म	३५ देखि ३९ वर्ष सम्म	४० देखि ४४ वर्ष सम्म	४५ देखि ४९ वर्ष सम्म	५० देखि ५४ वर्ष सम्म	५५ देखि ५९ वर्ष सम्म	६० देखि ६४ वर्ष सम्म	६५ वर्ष भन्दा माथि
कुल	१४७९६२१	१०८४०१	१३८०७०	१८५३६९	१७८३५५	१६२३८३	१५४८१४	१३२७४०	१०७४३८	१०४१३६	७२४४५	५४२५९	८१२११
सशस्त्र बल	८६३०	०	१६	१८०९	१७३७	१७४९	२३७६	५६२	२२२	११४	४५	०	०
प्रबन्धकहरू	४६२४५	०	७५२	३३००	६४६४	७८६२	७७१४	६५३६	४७२०	४०३९	२२५९	१३२२	१२८७
पेशाकर्मी	४५०२५	१७	४०८	३६१५	७७०५	९५९०	८१९६	५८६६	३५५७	३२१५	१७९२	५८५	४७९
प्राविधिक र सहयोगी पेशाकर्मी	१५६९०	४०	४०४	२४८२	३६७९	२८०४	१९२०	१५६३	१०६८	८२०	४९२	२०९	२०९
कार्यालय सहयोग	१०४८८	२५	४९०	१३४२	२२९२	१९५८	१२८६	१०१७	७५०	६२७	३८७	१५६	१५८
सेवा र बिक्री कार्यकर्ताहरू	५६५५७	१८६	१९५५	७५९७	९८२२	९९७२	८८४६	५९५६	४१०७	३२२०	१८७५	१३८६	१६३५
दक्ष कृषि, वन तथा मत्स्यपालन कार्यकर्ता	९६५३५७	६१३९२	९१०४८	१२१७७५	१०८४९३	९६४३२	९५५१४	८८०५२	७५३९०	७६८६७	५४६३५	४१३८६	५४३७३
शिल्प र सम्बन्धित ट्रेड कामदारहरू	५६०५८	४९	१८९९	७८६३	९९०६	८८४६	८००२	६२४८	४७९७	३५९३	२२२६	१४१२	१२१७
प्लान्ट र मेसिन अपरेटरहरू र एसेम्बलरहरू	२२१४३	२०	६५१	३५८३	४४४२	३९७९	३४८९	२६१९	१६१७	१००८	४४२	१७९	११४
प्राथमिक कामदारहरू	२५२७०५	४६५४९	४०३९१	३१९२३	२३७२३	१९११६	१७३९४	१४२४५	१११६०	१०५९४	८२६०	७६२३	२१७२७

पेशा	सबै उमेर समूअ	उमेर समूह											
		१० देखि १४ वर्ष सम्म	१५ देखि १९ वर्ष सम्म	२० देखि २४ वर्ष सम्म	२५ देखि २९ वर्ष सम्म	३० देखि ३४ वर्ष सम्म	३५ देखि ३९ वर्ष सम्म	४० देखि ४४ वर्ष सम्म	४५ देखि ४९ वर्ष सम्म	५० देखि ५४ वर्ष सम्म	५५ देखि ५९ वर्ष सम्म	६० देखि ६४ वर्ष सम्म	६५ वर्ष भन्दा माथि
पेशा उल्लेख गरिएको छैन	७२३	१२३	५६	८०	९२	७५	७७	७६	५०	३९	३२	११	१२

Source: National Population and Housing Census २०२१. Retrieve from Province/ District/ Local Report | National Population and and Housing Census २०२१ Results (cbs.gov.np) Table ५८

तालिका १२ : अनुपस्थित जनसङ्ख्याको देश तथा क्षेत्रगत हिस्सा

देश	पुरुष	महिला	कुल	महिला %	देशगत %
भारत	२२५९३८	८४३२३	३१०२६१	२७.२	९०.३
भारत बाहेक अन्य सार्क देश	२३८	५०	२८८	१७.४	०.१
एशियाका देश	७१२५	१८१	७३०६	२.५	२.१
मध्य पूर्व	१४६२४	६३४	१५२५८	४.२	४.४
अन्य एसियाली देशहरू	२९८५	५२६	३५११	१५.०	१.०
युरोपियन युनियनका देशहरू	१०३१	३००	१३३१	२२.५	०.४
अन्य युरोपियन देशहरू	४०४	१४७	५५१	२६.७	०.२
उत्तर अमेरिका	१४८३	८३६	२३१९	३६.१	०.७
दक्षिण अमेरिका	३०	१	३१	३.२	०.०
अफ्रिका	२६८	२७	२९५	९.२	०.१
पेसिफिक	१०४२	५८५	१६२७	३६.०	०.५
अन्य देशहरू	१७६	२९	२०५	१४.१	०.१
देश नखुलेको	४१७	१२३	५४०	२२.८	०.२
जम्मा	२५५७६१	८७७६२	३४३५२३	२५.५	१००

स्रोत: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाडौं, राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वेबको <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/> वाट संकालन गरी विश्लेषण गरिएको।

तालिका १३ : अनुपस्थितिको कारण र लैङ्गिक आधारमा अनुपस्थित जनसङ्ख्या

क्रस	कारण	पुरुष	महिला	कुल	%	महिला %
१	रोजगारी ज्यालादारी	१७००७७	३५२१३	२०५२९०	५९.८	१७.२
२	व्यापार/व्यवसाय	७०२	२८४	९८६	०.३	२८.८
३	अध्ययन/तालिम	७२४८	३२७३	१०५२१	३.१	३१.१
४	रोजगारीको खोजी	३८४२८	८८३१	४७२५९	१३.८	१८.७
५	आश्रित रूपमा	३४६४१	३५४८६	७०१२७	२०.४	५०.६
६	अन्य	२१००	२९५५	५०५५	१.५	५८.५
७	उल्लेख नगरिएको	२५६५	१७२०	४२८५	१.२	४०.१

स्रोत: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाडौं, राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वेबको <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/> वाट संकालन गरी विश्लेषण गरिएको।

तालिका १४: अनुपस्थित जनसङ्ख्या र उनीहरूको लैङ्गिक तथा उमेर समूहगत वितरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	कुल	महिला %	कुल सङ्ख्या %
०० देखि १४ वर्ष	३९१०२	२३३९९	६२५०१	३७.४	१८.२
१५ देखि २४ वर्ष	११५३५४	३५१५४	१५०५०८	२३.४	४३.८
२५ देखि ३४ वर्ष	५८७५८	१७८५७	७६६१५	२३.३	२२.३
३५ देखि ४४ वर्ष	२५७६६	६३०५	३२०७१	१९.७	९.३
४५ देखि ५४ वर्ष	१०१९०	२१२६	१२३१६	१७.३	३.६
५५ देखि ६४ वर्ष	२९८७	७३९	३७२६	१९.८	१.१
६५ +वर्ष भन्दा माथि	५८३	३०८	८९१	३४.६	०.३
तह नखुलेको	३०२१	१८७४	४८९५	३८.३	१.४
Total	२५५७६१	८७७६२	३४३५२३		१००

स्रोत: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली काठमाडौं, राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वेबको <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np/downloads/provincial/> बाट संकालन गरी विश्लेषण गरिएको।

तालिका १५ : लामो अवधिका प्राविधिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूको पालिकागत संस्थागत पहुँचको अवस्था

District	Rural/Municipality	Institute Type	Number of Institutes
Achham	Bannigadhi Jayagadh Rural Municipality	TECS	1
	Chaurpati Rural Municipality	TECS	1
	Dhakari Rural Municipality	CEHRD	1
	Kamalbazar Municipality	TECS	1
	Mangalsen Municipality	CEHRD	1
		Constituent	1
		TECS	3
	Mellekh Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	3
	Panchdewal Binayak Municipality	TECS	3
	Ramaroshan Rural Municipality	CEHRD	1
	Sanfebagar Municipality	CEHRD	1
		TECS	3
	Turmakhand Rural Municipality	TECS	4
Baitadi	Dasharathchanda Municipality	TECS	3
	Dilasaini Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Dogadakedar Rural Municipality	TECS	5
	Melauli Municipality	CEHRD	1
	Pancheshwar Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	2
	Patan Municipality	CEHRD	2
		Constituent	1
		TECS	2
	Purchaudi Municipality	TECS	2
	Shivanath Rural Municipality	CEHRD	1
Sigas Rural Municipality	CEHRD	1	
	TECS	1	
Surnaya Rural Municipality	TECS	2	

District	Rural/Municipality	Institute Type	Number of Institutes
Bajhang	Bitthadchir Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Bungal Municipality	CEHRD	1
	Chhabispathibhara Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Durgathali Rural Municipality	TECS	2
	Jayaprithvi Municipality	CEHRD	1
		Constituent	1
		TECS	3
	Kedarsyu Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Khaptadchhanna Rural Municipality	CEHRD	1
	Masta Rural Municipality	CEHRD	1
	Surma Rural Municipality	TECS	1
	Talkot Rural Municipality	CEHRD	1
	Bajura	Badimalika Municipality	TECS
Budhiganga Municipality		CEHRD	1
		TECS	1
Budhinanda Municipality		TECS	2
Gaumul Rural Municipality		CEHRD	1
Himali Rural Municipality		TECS	1
Jagannath Rural Municipality		TECS	1
Khaptad Chhededaha Rural Municipality		CEHRD	1
		TECS	1
Tribeni Rural Municipality		TECS	1
Dadeldhura	Ajayameru Rural Municipality	CEHRD	1
	Alital Rural Municipality	TECS	1
	Amargadhi Municipality	CEHRD	1
		Private	2
		TECS	3
	Bhageshwar Rural Municipality	CEHRD	1
	Ganyapdhura Rural Municipality	TECS	1
	Nawadurga Rural Municipality	CEHRD	1
	Parshuram Municipality	CEHRD	2
	Darchula	Dasharathchanda Municipality	TECS
Duhun Rural Municipality		CEHRD	1
Lekam Rural Municipality		TECS	1
Mahakali Municipality		CEHRD	2
		TECS	2
Malikarjun Rural Municipality		CEHRD	1
		TECS	1
Marma Rural Municipality		TECS	4
Shailyashikhar Municipality		TECS	5
Vyas Rural Municipality		CEHRD	1
	TECS	1	
Doti	Badikedar Rural Municipality	TECS	1

District	Rural/Municipality	Institute Type	Number of Institutes
	Bogatan Phudsil Rural Municipality	CEHRD	1
	Dipayal Silgadhi Municipality	CEHRD	1
		Constituent	1
		TECS	2
	Joraya Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	K.I. Singh Rural Municipality	TECS	1
	Purbichauki Rural Municipality	TECS	1
	Sayal Rural Municipality	CEHRD	1
	Shikhar Municipality	CEHRD	1
		TECS	3
Kailali	Bardagoriya Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	3
	Bhajani Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Chure Rural Municipality	TECS	1
	Dhangadhi Sub Metropolitan City	CEHRD	1
		Partnership	1
		Private	15
		TECS	6
	Gauriganga Municipality	TECS	3
	Ghodaghodi Municipality	CEHRD	1
		TECS	2
	Godawari Municipality	CEHRD	1
		Private	1
		TECS	3
	Joshiapur Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Kailari Rural Municipality	CEHRD	1
		TECS	1
	Lamkichuha Municipality	CEHRD	1
		TECS	2
	Mohanyal Rural Municipality	CEHRD	1
	Tikapur Municipality	CEHRD	1
		Constituent	1
		Private	1
		TECS	1
Kanchanpur	Bedkot Municipality	TECS	5
	Belauri Municipality	CEHRD	1
	Bheemdatt Municipality	Partnership	1
		Private	7
		TECS	9
	Dodhara Chandani Municipality	CEHRD	1
	Dogadakedar Rural Municipality	TECS	1
	Krishnapur Municipality	TECS	4
	Laljhadi Rural Municipality	CEHRD	1

District	Rural/Municipality	Institute Type	Number of Institutes
	Punarbans Municipality	CEHRD	1
	Shuklaphanta Municipality	Constituent	1
		TECS	3

श्रोत : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् / CEHRD

तालिका १६ : पालिकागत तथा तहगत प्राविधिक कार्यक्रमको कुल भर्ना क्षमता

क्रस	क्षेत्र	कार्यक्रमको प्रकार प्रि-डिप्लोमा	कुल भर्ना क्षमता		
			डिप्लोमा	प्राविधिक धार	
नेपाल	२९७०१	५७०३२	२५७७६		११२५०९
सुदूरपश्चिम	५६००	५२९२	२५९२		१३४८४
बाजुरा	३२०	१३६	१४४		६००
१	हिमाली गाउँपालिका	४०			४०
२	गौमुल गाउँपालिका			४८	४८
३	बुढीनन्द नगरपालिका	८०			८०
४	स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका				०
५	जगन्नाथ गाउँपालिका	४०			४०
६	बडिमालिका नगरपालिका	४०	४८		८८
७	खप्तड छेडेदह गाउँपालिका	४०		४८	८८
८	बुढीगंगा नगरपालिका	४०	८८	४८	१७६
९	त्रिवेणी नगरपालिका	४०			४०
बझाङ	२८०	३४४	३८४		१००८
१	साइपाल गाउँपालिका				
२	बुंगल नगरपालिका			४८	४८
३	सुर्मा गाउँपालिका	४०			४०
४	तल्कोट गाउँपालिका			४८	४८
५	मस्ता गाउँपालिका			४८	४८
६	जयपृथ्वी नगरपालिका	१६०	१६८	४८	३७६
७	छबिस पाथीभरा गाउँपालिका			४८	४८
८	दुर्गाथली गाउँपालिका		८८		८८
९	केदारस्थुन गाउँपालिका		४०	४८	८८
१०	बिठुडचिर गाउँपालिका	४०		४८	८८
११	थालारा गाउँपालिका		४८		४८
१२	खप्तड छन्ना गाउँपालिका	४०		४८	८८
दार्चुला	५६०	३५२	२४०		११५२
१	व्यास गाउँपालिका	४०		४८	८८
२	दुहुन गाउँपालिका			४८	४८

क्रस	क्षेत्र	कार्यक्रमको प्रकार	कुल भर्ना क्षमता		
३	महाकाली नगरपालिका	८०	९६	४८	२२४
४	नौगाड गाउँपालिका	४०			४०
५	अपिहिमाल गाउँपालिका			४८	४८
६	मर्मा गाउँपालिका	४०			४०
७	शैल्यशिखर नगरपालिका	२००	८८		२८८
८	मलिकार्जुन गाउँपालिका		४८	४८	९६
९	लेकम गाउँपालिका	१६०	१२०		२८०
बैतडी	६८०	५९२	२४०		१५१२
१	डिलाशैनी गाउँपालिका	४०	८०	४८	१६८
२	दोगडा केदार गाउँपालिका	२००	१२८		३२८
३	पुर्चौडी नगरपालिका	८०			८०
४	सुर्नया गाउँपालिका	१६०			१६०
५	दशरथचन्द नगरपालिका	८०	१७६		२५६
६	पञ्चेश्वर गाउँपालिका		४०	४८	८८
७	शिवनाथ गाउँपालिका				०
८	मेलौली नगरपालिका			४८	४८
९	पाटन नगरपालिका	८०	१६८	४८	२९६
१०	सिगास गाउँपालिका	४०		४८	८८
डडेल्धुरा	२४०	१९०	२४०		६७०
१	नवदुर्गा गाउँपालिका			४८	४८
२	अमरगढी नगरपालिका	१६०	१५०	४८	३५८
३	अजयमेरु गाउँपालिका			४८	४८
४	भागेश्वर गाउँपालिका			४८	४८
५	परशुराम नगरपालिका			४८	४८
६	आलिताल गाउँपालिका	४०		४८	८८
७	गन्यापधुरा गाउँपालिका	४०	४०		८०
डोटी	३२०	४२६	१९२		९३८
१	पूर्वचौकी गाउँपालिका		४८		४८
२	सायल गाउँपालिका				०
३	आदर्श गाउँपालिका	४०			४०
४	शिखर नगरपालिका	४०		४८	८८
५	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	१२०	२९०	४८	४५८
६	K.I सिंह गाउँपालिका	४०			४०
७	बोगटान फुडसिल गाउँपालिका			४८	४८
८	बादी केदार गाउँपालिका		४८		४८
९	जोरयाल गाउँपालिका	८०	४०	४८	१६८

क्रस	क्षेत्र	कार्यक्रमको प्रकार	कुल भर्ना क्षमता		
अछाम	५२०	४८०	२८८		१२८८
१	पञ्चदेवल विनायक नगरपालिका	८०	४८		१२८
२	रामरोशन गाउँपालिका			४८	४८
३	मेल्लेख गाउँपालिका	४०	८८	४८	१७६
४	साँफेबगर नगरपालिका	८०	९६	९६	२७२
५	चौरपाटी गाउँपालिका	८०			८०
६	मंगलसेन नगरपालिका	४०	१२०	४८	२०८
७	बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिका		४०		४०
८	कमलबजार नगरपालिका	१२०	४०		१६०
९	ढकारी गाउँपालिका			४८	४८
१०	तुर्मखण्ड गाउँपालिका	८०	४८		१२८
कैलाली	१६००	१२८२	४८०		३३६२
१	मोहन्याल गाउँपालिका			४८	४८
२	चुरे गाउँपालिका	८०			८०
३	गोदावरी नगरपालिका	८०	३०	४८	१५८
४	गौरीगंगा नगरपालिका	१२०	४८		१६८
५	घोडाघोडी नगरपालिका	१६०		४८	२०८
६	बर्दगोरिया गाउँपालिका	४०	४०	४८	१२८
७	लम्की चुहा नगरपालिका	४०	४८	४८	१३६
८	जानकी गाउँपालिका				०
९	जोशीपुर गाउँपालिका	४०		४८	८८
१०	टीकापुर नगरपालिका	१२०	४०	४८	२०८
११	भजनी नगरपालिका	४०		४८	८८
१२	कैलारी गाउँपालिका	४०		४८	८८
१३	धनगढी उपमहानगरपालिका	८४०	१०७६	४८	१९६४
कञ्चनपुर	१०४०	१४९०	२४०		२७७०
१	कृष्णपुर नगरपालिका	२००	१६०		३६०
२	शुक्लाफाँटा नगरपालिका	८०	४००		४८०
३	बेदकोट नगरपालिका	४०		४८	८८
४	भीमदत्त नगरपालिका	६००	९३०	४८	१५७८
५	दोधारा चाँदनी नगरपालिका				०
६	लालझाडी गाउँपालिका			४८	४८
७	पुनर्वास नगरपालिका				०
८	बेलौरी नगरपालिका	८०		४८	१२८

क्रस	क्षेत्र	कार्यक्रमको प्रकार	कुल भर्ना क्षमता
९	बेलडाँडी गाउँपालिका	४०	४०

तालिका १७: सम्बन्धन प्राप्त प्रमुख कार्यक्रमहरूको सूची

क्रस	पेशा कार्यक्रम	कार्यक्रम स्वीकृत प्राप्त संस्था
१	Mason	३३
२	Waiter/Waitress	२४
३	Building Electrician	२३
४	General Cook	२२
५	Community Agriculture Assistant	२१
६	Community Livestock Assistant	२१
७	Assistant Beautician	२०
८	Computer Hardware Technician	१८
९	Computer Operator	१८
१०	Junior Building Electrician	१८
११	Enterprise Development Facilitator	१६
१२	Mobile Phone Repairer	१५
१३	Off Season Vegetable Producer	१५
१४	Tailor Master	१५
१५	Assistant Plumber	१४
१६	Plumber	१३
१७	Commercial Cooking/Baking	११
१८	Furniture Maker	११
१९	Hand Embroider	११
२०	House Keeping Cleaner	११
२१	Montessorian	११
२२	Baker	१०
२३	Beautician	१०
२४	Security Guard	१०
२५	Welder	१०
२६	Hotel Assistant	९
२७	Industrial Electrician	९
२८	Motor Cycle Mechanic	९
२९	Tile and Marble Fitter	९
३०	Bar Tender	८
३१	General Carpenter	८
३२	Assistant Tailor	७
३३	Fashion Designer	७
३४	Poultry Farm Worker	७

क्रस	पेशा कार्यक्रम	कार्यक्रम स्वीकृत प्राप्त संस्था
३५	Shuttering Carpenter	७
३६	Chinese Cook	६
३७	Commerical Cooking/Baking	६
३८	Continental Cook	६
३९	Fast Food Cook	६
४०	Indian Cook	६
४१	Junior House Painter	६
४२	Light Vehicle Driver	६
४३	Mushroom Grower	६
४४	Professional Cook	६
४५	Telecom Technician	६
४६	Construction Worker	५
४७	Dairy Product/Sweets Maker	५
४८	Electric Motor Rewinder	५
४९	Professional Plumber	५
५०	Village Animal Health Worker	५
५१	Assistant Waiter/Waitress	४
५२	Assistant Welder	४
५३	Barista	४
५४	Caregiver	४
५५	Computer Operator(Basic Computer Application)	४
५६	Computer Repair & Maintenance Technician	४
५७	Computer Repair and Maintenance Technician	४
५८	Computer System Administrator and Developer	४
५९	Continental Cuisine Cook	४
६०	Electrical Appliances Repairer	४
६१	Indian Cuisine Cook	४
६२	Room Attendant	४
६३	Scaffolder	४
६४	Stone Layer Mason	४
६५	Vegetable Processor	४
६६	Bee Keeper	३
६७	Computer System Administrator & Developer	३
६८	General Cook (Commis II)	३
६९	Montessori	३
७०	Mushroom Producer	३
७१	Off Season Vegetable Production	३
७२	Physical Rehabilitation Assistant	३

क्रस	पेशा कार्यक्रम	कार्यक्रम स्वीकृत प्राप्त संस्था
७३	Professional Mason	३
७४	Professional Welder	३
७५	विभिन्न संस्थाहरूमा सञ्चालित बाँकि कार्यक्रमहरू	२१३
	सवै स्वीकृत कार्यक्रम सङ्ख्या	८६६

श्रोत : प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषणको आधारमा

तालिका १८ : विगत पाँच आर्थिक वर्षका सीप परीक्षणका उत्तीर्ण पेशाकर्मीहरूको जिल्लागत तथा आर्थिक वर्षका आधारमा वर्गीकरण

क्रस	जिल्ला	२०७६.२०७७				२०७७.२०७८				२०७८.२०७९			२०७९.२०८०			२०८०.२०८१			Grand Total			
		म	पु	अन्य	कुल	म	पु	अन्य	कुल	म	पु	कुल	म	पु	कुल	म	पु	कुल	म	पु	अन्य	कुल
१	अछाम	१३१	५८		१८९	२१	३७		५८	१४२	१४०	२८२	१७१	१५७	३२८	१७	३३	५०	४८२	४२५	०	९०७
२	बैतडी	२४	४३		६७	६	८		१४	१७८	२०२	३८०	५९	१४४	२०३	१५	४८	६३	२८२	४४५	०	७२७
३	बझाङ	१७	२५		४२	२१	१२		३३	१४६	१०२	२४८	८३	८०	१६३	१६	३०	४६	२८३	२४९	०	५३२
४	बाजुरा	१०४	३०		१३४	५४	२४		७८	९५	३२	१२७	७३	१०६	१७९	१७	५६	७३	३४८	२४८	०	५९१
५	डडेल्धुरा	२६	२७		५३	३४	२१		५५	३८	८९	१२७	८७	९२	१७९	१०	३१	४१	१९५	२६०	०	४५५
६	दार्चुला	९०	६०		१५०	१८	२१		३९	२४२	२३८	४८०	१०८	१४७	२५५	१२	३८	५०	४७०	५०४	०	९७४
७	डोटी	२२	४६	२	७०	११	१०		२१	६६	६१	१२७	२१६	१२२	३३८	१८	७४	९२	३३३	३१३	२	६४८
८	कैलाली	५४५	५६८		१११३	२७	६८८	१	९६४	१०९	१४५	२५५	६८३	१२९	१९७	१६	३६	५२९	२७५	४३७	१	७१३३
९	कंचनपुर	३८४	२७८		६६२	९७	१८५		२८२	८२८	६११	१४३	५०५	६३७	११४	८९	१९	२८६	१९०	१९०	०	३८११
	सुदूरपश्चिम	१३४	११३	२	२४९	५३	१००	१	१५४	२८२	२९३	५७६	१९८	२७७	४७६	३५	८७	१२३	७०४	८७२	३	१५७७

श्रोत: राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट प्राप्त प्रशासनिक तथ्याङ्कको विश्लेषणको आधारमा

तालिका १९ : उच्च रोजगारी दर भएका कार्यक्रमहरू

क्रस	सीप परीक्षण पेशा	रोजगारमा रहेका		रोजगारीमा नरहेका		सर्वेक्षणमा संलग्न कुल सङ्ख्या
		सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	
१	Assistant plumber	३	१००	०	०	३
२	Furniture Maker	१	१००	०	०	१
३	Household Plumber	६	१००	०	०	६
४	Junior Plumber	४	१००	०	०	४
५	Plumber	१	१००	०	०	१
६	Welder	१	१००	०	०	१
७	Community Agriculture Assistant	६	१००	०	०	६
८	Off Season Vegetable Producer	१	१००	०	०	१
९	Junior computer Hardware Technician	१	१००	०	०	१
१०	Mobile Phone repair Technician	२	१००	०	०	२

क्रस	सीप परीक्षण पेशा	रोजगारमा रहेका		रोजगारीमा नरहेका		सर्वेक्षणमा संलग्न कुल सङ्ख्या
		सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	
११	Light Vehicle Mechanic	२	१००	०	०	२
१२	Motorcycle Mechanic	१	१००	०	०	१
१३	Lethe Setter Operator	१	१००	०	०	१
१४	Mechanical Fitter	१	१००	०	०	१
१५	Industrial Electrician	१०	९१	१	९	११
१६	Building Electrician	१७	७७	५	२३	२२
१७	Nepali Cuisine Cook	३	७५	१	२५	४
१८	Cell/Mobile Phone Repair Technician	३	७५	१	२५	४
१९	Brick Layer Mason	५	७१	२	२९	७
२०	Building Painter	२	६७	१	३३	३
२१	Community Livestock Assistant	१	५०	१	५०	२
२२	Commis	५	४२	७	५८	१२
२३	Junior Building Electrician	०	०	१	१००	१
२४	Barista	०	०	१	१००	१
२५	Care Giver	०	०	२	१००	२
२६	Waiter	०	०	१	१००	१
सवै पेशाको कुल		७७	७६	२४	२४	१०१

श्रोत: यस तालिकामा राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिले २०२१/२२ मा सीप परीक्षण उत्तीर्ण भएका स्नातकहरूमा गरेको अनुगमन अध्ययनका आधारमा तुलनात्मक रूपमा उच्च रोजगारी दर भएका पेशालाई समावेश गरिएको हो।

तालिका २०: सुदूरपश्चिम प्रदेशको श्रम बजारमा उच्च माग भएका पेशाहरू

क्रस	पेशा
१	Mason (Brick/Stone)
२	Civil Engineer
३	Machine Operator
४	Mill Operator/ Operator/Driver
५	Farm Worker
६	Firm Manager/JTA
७	Hatchery Supervisor
८	Plumber
९	Lathe Operator
१०	Packaging staff
११	Sales & Marketing
१२	Cleaner
१३	Egg Handler

क्रस	पेशा
१४	Mill Worker
१५	Sub engineer
१६	Lathe Operator
१७	Civil Engineering
१८	Architectural Engineer
१९	Egg Picking
२०	Candy Making Machine Operator
२१	Civil engineer
२२	Egg picking
२३	Electrical Engineering
२४	Engineer
२५	Executive chef

तालिका २१: शिक्षालयहरूको सूचि

Institute Name	District
Aadhabagar Secondary School, Dogadi	Bajhang
Attariya Technical College, Attariya	Kailali
Baijanath Secondary School	Dadeldhura
Baijnath Engineering College	Kanchanpur
Baijnath Namuna Secondary School	Kanchanpur
Baijnath Secondary School, Tilakpur	Kanchanpur
Bandhu Secondary School, Bharatikaushadi	Bajura
Barchhain Secondary School, Badikedar	Doti
Basudev Secondary School, Liskita	Baitadi
Basundhara Secondary School, Thalpata	Achham
Beena Secondary School, Bichawa	Kanchanpur
Behadababa Secondary School, Ghasita	Kailali
Betalmandu Secondary School, Ghughurkot	Achham
Bhagawati Secondary School, Sittad	Baitadi
Bhageshwor Academy for Health Science	Kailali
Bhageshwor Secondary School, Tantar	Dadeldhura
Bhagwati Secondary School, Talara	Doti
Bhairab Secondary School, Jyota	Bajhang
Bhanu Secondary School, Chitrapur	Kailali
Bhanu Secondary School, Mahakali	Kanchanpur
Bhimdatta Polytechnic Institute, Patan	Baitadi
Bhrikuti Secondary School, Mahendranagar	Kanchanpur
Bhumiraj Secondary School, Purchaudi	Baitadi
Birendra Secondary School, Shahilek	Baitadi
Center for Integrated Community Development, Dhangadhi	Kailali
Chanairaj Secondary School, Dogdakedar	Baitadi

Institute Name	District
Chaudhari Secondary School, Durgathali	Bajhang
Dadeldhura Paramedical Campus	Dadeldhura
Daneshwor Secondary School, Barakot	Baitadi
Dashrath Secondary School, Ghodaghodi	Kailali
Dayapipaltola Secondary School, lungra	Achham
Deveshwary Secondary School, Deulekh	Bajhang
Dewalkot Secondary School, Jagannath	Bajura
Dhangadhi Polytechnic Institute, Dhangadhi	Kailali
Dhuralsain Secondary School	Bajura
Dileswori Secondary School, Purchaudi	Baitadi
Durga Devi Secondary School	Achham
Durga Secondary School, Alital	Dadeldhura
Durga Secondary School, Durgathali	Bajhang
Emerald Technical School, Taranagar	Kailali
Farwest School of Medicine, Mahendranagar	Kanchanpur
Farwest Technical College, Dhangadhi	Kailali
Future Line Institute of Technology, Dhangadhi	Kailali
Ganesh Binayak Secondary School, Sipti	Darchula
Ghatal Secondary School, Amargadhi	Dadeldhura
Gokuleshwor Secondary School	Darchula
Gwasi Secondary School, Malakheti	Kailali
Gyaneswor Secondary School, Bijaypur	Baitadi
Hunainath Secondary School, Kuni	Darchula
Institute of Community Health, Tikapur	Kailali
Institute of Community Service Assist., Dhangadhi	Kailali
Institute of Community Services, Dhangadhi	Kailali
International Institute of Technology, Mahendranagar	Kanchanpur
Jalapa Secondary School	Bajhang
Jalpadevi Secondary School, Kamalbazar	Achham
Jana Prakash Secondary School, Kolti	Bajura
Janakalyan Secondary School, Sanfekar	Achham
Janaki Kanya Secondary School, Mahendranagar	Kanchanpur
Janata secondary School, Chauripur	Kailali
Janata Secondary School, Gadariya	Kailali
Jaycess Secondary School, Rajapur	Kanchanpur
Jhime Malika Secondary School, Wayal	Doti
Kailali Polytechnic Institute, Dhangadhi	Kailali
Kalika Secondary School, Khallakhet	Kailali
Kalika Secondary School, Koldanda	Achham
Kalika Secondary School, Nauniya	Kailali
Kalika Secondary School, Nigali	Kanchanpur
Kalika Secondary School, Rajipur	Kailali
Kalikeshwari Secondary School, Turmakhand	Achham
Kantipur Sudurpaschim Technical College, Dhangadhi	Kailali
Karnali Secondary School, Tikapur	Kailali
Katyayni Secondary School, Kamalbazar	Achham

Institute Name	District
Khaptad College of Engineering and Management, Dhangadhi	Kailali
Khaptad Medical Studies and Health Sciences, Dhangadhi	Kailali
Krishna Secondary School, Dadakot	Darchula
Krishna Secondary School, Jhalari	Kanchanpur
Krishna Secondary School, Krishnapur	Kanchanpur
Krishna Secondary School, Patan	Baitadi
Krishna Secondary School, Shailyashikhar	Darchula
Kulau Secondary School	Baitadi
Kumalikot Secondary School	Doti
Latinath Secondary School, Rithachaupata	Darchula
Latinath Secondary School, Saileshikar	Darchula
Laxmi Secondary School, Bhimdatta	Kanchanpur
Lotus Institute of Technology, Mahendranagar	Kanchanpur
Mahakali Polytechnic Institute	Kanchanpur
Mahakali Secondary School, Krishnapur	Kanchanpur
Mahendra Namuna Secondary School	Darchula
Mahendra Secondary School, Bayalpata	Achham
Mahendranagar Secondary School	Kanchanpur
Mahunyal Secondary School, Bhajani	Kailali
Malika Namuna Secondary School, Martadi	Bajura
Malikarjun Secondary School Kandapari	Darchula
Malikarjun Secondary School, Mad Premnagar	Darchula
Malikarjun Secondary School, Milmili	Darchula
Managala Nepa Rastriya Secondary School	Achham
Mangalsen Polytechnic Institute, Mangalsen	Achham
Manilek Secondary School, Gurukhola	Baitadi
Masteswori Secondary School, Dogadi	Bajura
Mohanyal Secondary School, Andaiya	Kailali
Nagarchan Secondary School, Rantoli	Baitadi
Nandeshwari Secondary School, Mellekh	Achham
Navajeevan College of Nursing and Health Sciences	Kailali
Navodaya Secondary School	Doti
Nepal Polytechnic Institute, Mahendranagar	Kanchanpur
Pahalmansingh Memorial Secondary School, Ambasa	Kailali
Panchodaya Secondary School, Dhangadhi	Kailali
Panchodaya Secondary School, Phulbari	Kailali
Parwati Secondary School, Paima	Bajura
Pashupati Secondary School	Kailali
Purna Secondary School, Bhimdatta	Kanchanpur
Radhakrishna Secondary School, Gopghat	Doti
Raghunath Adarsha Secondary School, Bauniyan	Kailali
Raghunath Secondary School, Nirauli	Doti
Rastriya Secondary School Dabrali Phatigada	Baitadi
Rastriya Secondary School, Mahakali	Darchula
Rastriya Secondary School, Pipaladi	Kanchanpur
Rastriya Tulasiram Secondary School	Kailali

Institute Name	District
Rauleswor Secondary School, Kaphalkot	Baitadi
Rauleswor Secondary School, Malldhik	Baitadi
Sahid Smriti Secondary School, Dipayal	Doti
Sampal Secondary School, Sunsera	Darchula
Sanatan Dharma Secondary School	Baitadi
Sarada Secondary School, Belauri	Kanchanpur
Saraswati Secondary School, Amarpur	Kanchanpur
Saraswati Secondary School, Bannigadhi	Achham
Saraswati Secondary School, Ganyapdhura	Dadeldhura
Saraswati Secondary School, Jharanasagar	Kanchanpur
Saraswati Secondary School, Krishnapur	Kanchanpur
Saraswati Secondary School, Lamki	Kailali
Saraswati Secondary School, Manehara	Kailali
Saraswati Secondary School, Olani	Kailali
Saraswati Secondary School, Parkhedhi	Kanchanpur
Saraswati Secondary School, Sanagaun	Doti
Satyaprakash Secondary School, Dethala	Darchula
Satyavadi Secondary School	Bajhang
Seti Gaun Secondary School	Baitadi
Seti Technical School, Dipayal	Doti
Shahid Brish Bahadur Singh Polytechnic Institute, Athala	Bajhang
Shaileshwori Farwest School of Health Science and Technology	Kailali
Shaileswori Secondary School, Phaiti	Bajura
Shanti Secondary School, Marku	Achham
Sharada Secondary School, Dhangadhi	Kailali
Shigas Secondary School, Gaurishankar Pokari	Baitadi
Shikhar Technical College, Dhangadhi	Kailali
Shiva Secondary School, Kimtola	Kailali
Shodasha Devi Secondary School	Achham
Shree Secondary School, Kotatulsipur	Kailali
Shuklaphata Polytechnic Institute, Jhalari	Kanchanpur
Siddheswori Secondary School, Turmakhand	Achham
SK Institute of Technology, Mahendranagar	Kanchanpur
Spark Institute of Technology, Bhasi	Kanchanpur
Sudurpaschim Polytechnic Institute, Dhangadhi	Kailali
Sunipalchaur Secondary School, Subeda	Bajhang
Tapoban Secondary School, Marma	Darchula
Thalara Secondary School, Kholi	Bajhang
Tikapur Polytechnic Institute, Tikapur	Kailali
Tribhuvan Secondary School, Belauri	Kanchanpur
Udaydev Secondary School, Sundarpur	Kanchanpur
Vidyamandir Model Secondary School, Panchdewal Binayak-3	Achham
White Park College, Amargadhi	Dadeldhura

तालिका २२: उद्योगहरूको तहगत विवरण

Industry Name	District	Category	Type
Hotel Sweet Dream Pvt. Ltd	Kanchanpur	Tourism	Small
Muktinath Khandsari Chini Udyog Pvt. Ltd	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Nidhi Rice Mill	Kailali	Manufacturing	Small
Prem Plastic Udyog	Kailali	Manufacturing	Small
Prabha Polythene Pipe Inds Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Small
Chetana Feed Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Small
Tarika Plastic	Kailali	Manufacturing	Small
Bijay Industries	Kailali	Manufacturing	Small
Hotel Opera Pvt.Ltd	Kanchanpur	Tourism	Small
Karmacharya Chini Udhog Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Large
Basuling Sugar And General Industries	Kailali	Manufacturing	Medium
Shradha Foods Products	Kailali	Manufacturing	Small
Hukum Oil And Cafts Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Medium
Hotel Vidya Pvt.Ltd	Kailali	Tourism	Small
Kohinoor Agro Industries	Kailali	Manufacturing	Small
Super Textile Inds. Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Small
Mahakali Chalachitra Ghar Pvt.Ltd	Kanchanpur	Service	Small
Macro Nurshing Home	Kailali	Service	Small
Mahakali Woven Bag Pvt.Ltd	Kanchanpur	Manufacturing	Medium
Mitusi Industries Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Mansarobar Powers Pvt. Ltd.	Dadeldhura	Energy Based	Medium
Sapana Krishi Udhog Pvt. Ltd.	Achham	Manufacturing	Small
S.B.M. Poly Plastic Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Alpine Cable Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Alpine Metal Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Recall Bluegum Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Hicks Industries Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Topa International Education Center	Achham	Service	Small
Hukam Oil & Facts	Kailali	Manufacturing	Medium
Chitra Dying & Processing (Nepal) P. Ltd	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Global Education Foundation Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Service	Large
Dibya Rosin & Turpentine Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Medium
South Asian Wild Life Conservation Traig	Kanchanpur	Service	Small
Himal Kattha Udyog	Kailali	Manufacturing	Medium
Makalu Concrete Industries Pvt.Ltd	Kailali	Manufacturing	Medium
Gobre Himal Resort Pvt.Ltd	Achham	Tourism	Small
Eerest Katha Udyog	Kailali	Manufacturing	Medium
Sangrila Cement	Kailali	Manufacturing	Medium
Seti Electric Udyog Pvt.Ltd	Doti	Manufacturing	Small
Suklafant Wild Life Camp	Kanchanpur	Service	Small
China Nepal Joint Ventures Company	Kanchanpur	Mineral	Small
Jiu Ding Pvt.Ltd	Baitadi	Mineral	Small
Jiu Long Pvt.Ltd	Kanchanpur	Mineral	Small
Kai Un Pvt.Ltd	Kanchanpur	Mineral	Small
Liyana Huwa Pvt.Ltd	Baitadi	Mineral	Small

Wan Seng Pvt.Ltd	Kailali	Mineral	Small
Mahakali Sugar Industries Pvt.Ltd	Kanchanpur	Manufacturing	Large
Himchuli Rosin & Herbal Processing Pvt.D	Kailali	Manufacturing	Medium
West Seti Hydro Pvt.Ltd	Doti	Energy Based	Large
Karnali Transimmision Company Pvt.Ltd	Achham	Construction	Large
Nepal China Jamkar Khanij Company Pvt.Ld	Kailali	Mineral	Small
Shreeram Mines & Minerals	Darchula	Mineral	Medium
Golmagad Hydropower Pvt.Ltd	Doti	Energy Based	Medium
Api Power Company Pvt.Ltd	Darchula	Energy Based	Large
Dinesh Hotel	Kailali	Tourism	Medium
Hotel Devori And Restaurent Pvt. Ltd.	Kailali	Tourism	Medium
Rangun Khola Hydropower Pvt. Ltd.	Bajhang	Energy Based	Medium
Grid Nepal Company Pvt. Ltd.	Darchula	Energy Based	Large
Kalanga Hydro Pvt. Ltd.	Bajhang	Energy Based	Large
Sanigad Hydro Pvt. Ltd.	Bajhang	Energy Based	Large
Shaileshwori Power Nepal Pvt. Ltd.	Doti	Energy Based	Medium
Seti Mahakali Minerals Pvt. Ltd.	Baitadi	Mineral	Small
Siwalik Minerals Pvt. Ltd.	Kailali	Mineral	Small
Taiyan Yuyan Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Small
Sanigad Hydro Pvt. Ltd. Unit 1	Bajhang	Energy Based	Large
Rang Gi Gold Mining Company Pvt. Ltd.	Baitadi	Manufacturing	Small
Tiyan Hi Gold Mining Company Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Triyog Energy And Development Pvt. Ltd.	Doti	Energy Based	Large
Salmanidevi Hydropower Pvt. Ltd.	Doti	Energy Based	Large
Jiyang Ya Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Mineral	Small
Jin Jiyang Pvt. Ltd.	Baitadi	Mineral	Small
Jong Sen Pvt. Ltd.	Kailali	Mineral	Small
Biosis Nepal Pvt. Ltd. Unit 2	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Biosis Nepal Pvt. Ltd. Unit 3	Dadeldhura	Manufacturing	Small
Black Head Mines Nepal Pvt. Ltd.	Darchula	Mineral	Medium
King Coffee Pvt. Ltd.	Dadeldhura	Agro And Forestry Based	Small
Bhageshwor Sugar And Chemicals Industries Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Large
Makari Gad Hydropower Pvt. Ltd.	Darchula	Energy Based	Large
Innovative Agro Solution Pvt. Ltd.	Bajura	Agro And Forestry Based	Medium
Kailash Mining Company Pvt. Ltd.	Kailali	Mineral	Small
Modern Ply Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
Dhanagadhi Fun City Pvt. Ltd.	Kailali	Tourism	Medium
Sri Ganga Mining Company Pvt. Ltd.	Kailali	Service	Medium
Doleshwor Mines Pvt. Ltd.	Kailali	Service	Small
Dhangadhi Music Center Pvt. Ltd.	Kailali	Service	Small
Road Take Mines Pvt. Ltd.	Baitadi	Service	Small
Road Way Mines Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Service	Small
Suda Mines Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Service	Small
Jalurja Pvt. Ltd.	Darchula	Energy Based	Large

Far West Liquors Pvt.Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Large
Himalayan Eco Village And Farming Pvt.Ltd. Branch-1	Dadeldhura	Agro And Forestry Based	Small
Bright Future Korean Language Institute Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Service	Small
Dev Bahuship Talim Kendra Pvt. Ltd.	Kailali	Service	Small
Northwestern Academics Pvt. Ltd.	Dadeldhura	Service	Small
Shivashakti Gas Udhog Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Large
Perfect Balance International Pvt. Ltd.	Kailali	Service	Small
Gadhimai Mines Pvt. Ltd.	Baitadi	Service	Small
Saipal Gas Pvt.Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
South Asia Foundation For Education And Research Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Service	Medium
Torex Mines Nepal Pvt. Ltd. Unit 1	Kailali	Mineral	Small
Api Power Co. Ltd.	Darchula	Energy Based	Large
Bungal Hydro Pvt. Ltd.	Bajhang	Energy Based	Medium
Jaya Bhawani Minerals Pvt. Ltd.	Kailali	Mineral	Small
Neko Banana Farm Pvt. Ltd.	Kailali	Agro And Forestry Based	Small
Shung Feng Minerals Pvt. Ltd.	Kailali	Mineral	Small
Pioneer Hydro Pvt. Ltd.	Bajura	Energy Based	Large
Kanchan Urja Pvt. Ltd.	Baitadi	Energy Based	Medium
Heroin Auto Electric Industry Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Ugratara Steel Industries Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Large
Geo Mineral Reserves Pvt. Ltd.	Darchula	Mineral	Small
Babus Bum Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Small
Api Powr Company Limite Branch Unit 5	Darchula	Energy Based	Large
Omega Energy Developer Pvt. Ltd.	Bajhang	Energy Based	Large
Hotel Diamond Palace Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Tourism	Medium
Talk Sure Inc. Pvt. Ltd.	Kailali	Information Technology Based	Small
Kailali Wire And Steel Industries Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Small
Shova Agro And Research Center Pvt. Ltd.	Bajura	Agro And Forestry Based	Small
Shiva Shakti Balua Prasodhan Kendra	Kailali	Manufacturing	Small
Nepal Fertilizers Industries Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Small
Vohara Health Care Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Small
Sheetal Industries Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
Godawari Concrete Block Udhog Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Small
Malika Steels Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
Tikapur Plastic Udhog Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
City Lube Industries Pvt. Ltd.	Kanchanpur	Manufacturing	Medium
Far Western Agro Giant Limited	Dadeldhura	Manufacturing	Medium
Darchula Power Pvt. Ltd.	Darchula	Energy Based	Large
The Red Door Bakers Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
Bagthala Hydro Pvt. Ltd.	Bajhang	Energy Based	Large
S.G. Khari Dhunga Udhog	Kanchanpur	Manufacturing	Small

Omega Energy Developer Pvt. Ltd. (Upper Sunigad Hydropower Project)	Bajhang	Energy Based	Large
R. P. Agro Industries Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
R.P. Food And Confectionery Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Small
Trikal Power Company Pvt. Ltd.	Darchula	Energy Based	Medium
Om Foods Pvt. Ltd.	Kailali	Manufacturing	Medium
Kumar Ray Construction Company Pvt. Ltd.	Kailali	Service	Small